

श्री विश्ववन्द्यार्पितपुष्पमालिका.

प्रथम माला.

दिव्यमूर्ति.

श्री. ४
वि. १०/७
२२६६

मूल्य १-०-०.

પ્રથમ આવૃત્તિ.
પ્રત ૫૦૦૦.

રચનાર

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભગવાન,

જેજીભાઈ

—પ્રસિદ્ધ કરનાર—

શ્રી વિદ્યવંદસ્ભારત પ્રવૃત્તિના

પ્રવર્તકોતરુદ્ધી

જેડીસનદાસ જે. કણીઆ,

વડોદરા.

સર્વ હક સ્વાધીન.

સંવત ૧૯૬૮ ઇ. સ. ૧૯૧૨

“ શ્રી સત્યવિજય ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
સા. સાંકળચંદ હરિલાલે મુદ્રિત કર્યું

અમદાવાદ.

“ ચાનું તું ચિંતન કરે, પૂછું તને હું વીર,
હાં જે છુજ ચિંતન રચે, છુજ સપિનું ચરીર. ”

—શ્રી વિશ્વવંદ્ય

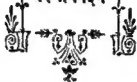
प्रणिपात.

श्री ईशानन्द निज एवमगादि श्री
 प्राची नमस्कृति अनन्त प्रभु वरुण,
 श्री न निव्यथितप्रति अति उपमरे
 न विषयन प्रणिपात उदे रसीमरे
 दंसु अग्य अन्ना मन्ना तमारी
 म्ना ते कृपा मदती ने कृति म्ना नमारी
 सामर्थ्य छे न धर्या कर्हि उपमरे,
 श्री विषयन प्रणिपात उदे रसीमरे।

उपहन श्रंगम्माधरा

ચરણનિવેદન નં

પરમ તત્ત્વસ્વરૂપ, ઇષ્ટપ્રતિચ્છાયા, સદ્ગુરુસંકેતપ્રતીક
પરમપ્રિય શ્રીમાનુ વિશ્વવંશ !

પ્રિય લલ્લાનસર્જક ! આપના લલ્લાનનું આ
પુણ્ય પ્રથમ આપના કરકમલવટે પુનિતભાવને
પ્રાપ્ત થાયો અને પશ્ચાત્ આપના પ્રેમામૃતભાવમરિત
યદ્ય તે પોતાના જીવનમય પરિમલને સર્જન પ્રસારે

આપના ઐશ્વર્યસામર્થ્યને નિહાળતા વૃત્તિ સ્ત-
બ્ધ થાય છે । અનંત સામર્થ્ય છતાં જીવદૃષ્ટિને
સામાન્ય સામર્થ્યયુક્ત પ્રતીતિ કરાવનાર આપની
અસૌકિંદ્રતા એ કાલે વૃત્તિ નિહાળે છે તે કાલે તે
સદસા મુગ્ધભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. અને એ જ
સામર્થ્યસિદ્ધિની પરાક્રાંત છે છિદ્રે ભાવથી
પરિવાદિત યદ્ય એ નદીનું લક્ષણ છે, અને તે જ
તેના અનવધિસામર્થ્યભાવનું નિદર્શન છે મહાસિં-
ધુનું અમાપત્વ તેની નિશ્ચિન્તામાં જ છે.

દુર્મતિ જીવોથી અનેક પ્રદારને પ્રાપ્ત થવા છતાં
પશુ એ સદા સર્વદા અવિભાજ્ય રહ્યું છે એકું

આપનું જીવનમય ગુરુસ્વરૂપ ઉપાસકોના હૃદયમાં
આજે પણ તે જ જીવન આપી રહ્યું છે, અને તે જ
જીવનનો ઉપભોગ અદ્યાપિ તથા અતઃપર જીવન-
મય રાખશે એ નિઃસંશય છે.

આપની અનુભૂત તથા અનુભૂયમાન માહાત્મ્ય-
યમત્કૃતિનું જે કાલે અંતઃકરણ નિર્દર્શન કરે છે
તે કાલે વિશ્વયમત્કૃતિના માહાત્મ્યને પણ તે
હૃદયવત્ અનુભવે છે. આપના અનંતગુણમણ્યારૂપ
ઉપાધિનો જે સર્વશાસ્ત્રી જનોને અનુભવ થયો
છે તેઓ તેટલામાત્રથી ચેતાની કૃતકૃત્યતાની
સિદ્ધિને જુએ છે.

આપની સાહજિક ક્ષમતા, આત્મસાવનય પ્રેમ,
ઉન્નત ધ્યેયાવલંબન, અવિરતશ્રેયોચ્ચલ, પ્રાણિ-
માત્રની પરમ અભ્યુદયેષ્ઠા તથા તદ્વર્થ સ્વપ્રયત્ન
અને તન્નિમિત્ત ચેતાના શરીરાદિ સર્વસ્વનો
નિસ્વાયે કોચ, અન્યની ઇચ્છા સિદ્ધિમાં ચેતાની
ઇચ્છાની સર્વાંશે આકૃતિ એ આદિ દેવાસિલમણીય
સદ્ગુણોને આપત્રીમાં સ્વભાવસિદ્ધરૂપે અનુભવનાર
સકળ એવસ્થાધકઅધિકારિવર્ગ, આપના અમા-
નુષ સ્વરૂપને જોતો જૂત તથા વર્તમાન ઉભય
કાલમાં આપપ્રતિ આનંદાવેગપૂર્વક મોહિત થઈ
રહ્યો છે.

અધિક શું ? એન તસરેથી વાણી પણ આપના
 એશ્વર્યમહિમાનું કવન કરવામાં અપૂર્ણ પ્રતીત
 થતી હોવાથી હૃદયભાવમાત્ર પ્રાર્થે છે કે આ પુષ્પને
 સ્વીકારો, તેનાપ્રતિ અમૃતદ્રુષ્ટિ પ્રસારો.

પુષ્પ પોતાના પ્રાણુદાતાપ્રતિ ગમન કરવા
 કેટલું લાલસ છે તે એ પુષ્પ કેવી રીતે કયન કરે ?
 પરંતુ તે લાવને નાણુનાર હવાનસર્જક તેની નિકટ
 જઈ તેને પોતાના હસ્તવડે જ્યારે મદદ કરે છે
 ત્યારે તે પુષ્પ પોતાની વત્પત્તિની પૂર્ણ સાર્થકતા
 માને છે. હવાનસર્જક તેને દેવાનમાગે સ્થાપો,
 નુષતિકરે અર્પે કે તેનો હચ્છક કરે, એની
 પુષ્પને લેશ પણ રુપૂદા નથી પોતાના સર્જકની
 ચરણપૂલિમાં નિર્વન મલુ એ જ માત્ર તેનો તો પરમ
 અશ્વિસત વિષય છે

લિ

આદ્યુભિધાધી

મયપુષ્પ

આ ગ્રંથનો હેતુ.

રવિવાર (તા. ૧૫-૭-૧૯૧૨) ના દિવસે ઢેટલાક ઉત્સાહી એયરસાધક બધુઓના પરસ્પરના વાતોપસંગમાં શ્રી વિશ્વવંદની પુણ્યરમરણુનિમિત્તની એયરકરી સમારક પ્રવૃત્તિસંબંધી વાતો નીકળી, અને તે પ્રવૃત્તિનો શીઘ્ર આરંભ થાય તો સારું એ પ્રકારની સર્વની ઇચ્છા થઈ. તે સંબંધી વિચાર કરતાં સર્વ એવા નિર્ણયઉપર આવ્યા કે કોઈ એક નાનું પુસ્તક લખાય અને તેના જે સારી રીતે પ્રચાર કરવામાં આવે તો તે વડે એ એયરકરી પ્રવૃત્તિનો આરંભ થઈ શકે. અને આ પુસ્તક પણ જે કોઈ વાતોના રૂપમાં લખાય તો વાચકને તે અધિક રસિકર થઈ પડવાથી તેના વિશેષ પ્રચાર થઈ શકે. અને તે પણ જે આપાઠી પૂર્ણિમાના મહોત્સવપ્રસંગે તૈયાર થઈને અચરૂપે પ્રસિદ્ધ થાય તો સારું.

આ ઇચ્છાનુસાર બીજા દિવસથી અર્થાત્ સોમવારથી લખવાનો આરંભ કરી સાત દિવસમાં આ ગ્રંથ પૂર્ણ કરી દેવામાં આવ્યો, અને આપાઠી પૂર્ણિમાએ તેની પ્રસિદ્ધિનો યોગ જોઈ અધિક સંતોષ થાય છે.

વાચકોને જણાશે કે તે એક રસિક વાતોના રૂપમાં

લખાયો છે, અને તેથી તેમને તે સચિત્તર થઈ પડશે એવી પૂર્ણ આશા છે. આ અંધનું જે કંઈ ઉત્પન્ન થશે તે સધળું શ્રી વિશ્વવંદરમારકપ્રવૃત્તિમાં 'ઉપકારોપહાર'રૂપે નિવેદન કરવામાં આવશે.

શ્રી વિશ્વવંદરમારકપ્રવૃત્તિમાં ફક્ત આ પુસ્તક જ ઉપહારરૂપે સમર્પિત કરવામાં આવ્યું છે, એમ નથી. આ તો માત્ર તેની એક જ શાખાના અંગમાં સમર્પિત થયું છે. શ્રીમાન વિશ્વવંદના અનંત ઉપકારોનો ઉપભોગ કરનાર અને એક એકરસાધકો તથા ઇતર સજ્જનોદ્વારા પણ યથાશક્તિ ઉપહાર અર્પણ થનાર છે. કોઈ કોઈ એકરસાધક બહુએએ ઉક્ત સ્મારકની વિવિધ શાખાઓમાંથી એક એક સ્વતંત્ર શાખાને પ્રકટાવવાપૂરતો ઉપહાર અર્પવા ઇચ્છા દર્શાવી છે. અને તે તે શાખાઓને જેમ જેમ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે, તેમ તેમ તે કેવી રીતે તથા કોના વડે પ્રસિદ્ધિમાં મૂકાઈ છે એ આદિ જ્ઞાત પ્રકટ થશે.

જેમને શ્રીમાન વિશ્વવંદના કાંઈ પણ ઉપકારનો અનુભવ હોય તેવો સમગ્ર વર્ગ આ અંધનો સર્વત્ર અધિક વિસ્તાર કરવા હૃદયપૂર્વક અપ્તશીલ રહેશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

શ્રીવિશ્વવંદસ્મારકપ્રવૃત્તિના પ્રવર્તકો.

સ્વરૂપાનુભવ એ જ ઉત્તાન સ્થિતિ છે.

॥ ॐ ઓ ॥

પ્રસિદ્ધિકર્તૃકૃતમંજ્જલમ્.

જેની કૃપા ક્ષયના મલમાત્ર યાજે,
જેની કૃપા મુશુધ્ધી કરને ઉભજે;
જે જ્ઞાનમાનુસરું તેજ દીપે અનુપ,
વિશ્વે વિરાજિત ઉપેન્દ્ર નૃસિંહસ્વરૂપ
નિત્યે રહસ્યનું પ્રકાશન કરે છે,
વાતસલ્યભાવ નિજ શિષ્યવિષે ધરે છે;
જેનાથી સાધક ભવાબ્ધિ સદા વરે છે,
તે શ્રી ઉપેન્દ્રગુરુ સાધકના શિરે છે.
ઉપદેશ સિદ્ધ કરતા નિજ આશિતોના,
દુઃખી વિદારણ કરે નિજ પાશિતોનાં,
શામે વરિષ્ઠસ્વરૂપે ગુરુમાદિ આજે,
તે શ્રીઉપેન્દ્ર પ્રભુ સાધકશીર્ષ આજે
નિત્યે અખંડ જય છે જગમાં અમારે,
હાં જ સદા વરદદરત શિરે તમારે,
સાચો અનુભવ સ્વરૂપતણે જ દીજે,
વાતા ઉપેન્દ્ર । નરસિંહસ્વરૂપ કીજે.

શ્રેયસ્સાધકઅધિકારિવર્ગ.

મનુષ્યમાં રહેલાં નિગૂઢ સામર્થ્યનો આત્મચિંતનવડે
જ આવિષ્કાર થાય છે.

પ્રસ્તાવના.

વિશ્વમાં સમર્થ, શિક્ષકરૂપે જે કોઈની પણ ગણના કરી શકાય એમ હોય તો તે ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્ય છે. જેની દષ્ટિમાં ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યનું ચિત્ર તરી રહ્યું છે, અને જેના હૃદયમાં ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યની ઉંડી છાપ મુદ્રિત થઈ છે, તે મનુષ્ય ગમે તેવી સ્થિતિમાં હોય તો પણ તે પોતાની ઉન્નતિને સિદ્ધ કરે છે.

મનુષ્યને રતોનો ભંડાર આપવાની શી જરૂર છે ? મનુષ્યને દિવ્ય મહાલયો આપવાની શી જરૂર છે ? મનુષ્યને પડોસ ભોજનો આપવાની શી જરૂર છે ? શું એ સહજમાં વિનાશ પામે એમ નથી ? અને વિનાશ પામ્યા પછી તે મનુષ્ય તેના વિના શું દુઃખી થાય તેમ નથી ? જ્યારે તેમ જ યાય એમ છે તો પછી 'મનુષ્યોને એવું કંઈ શા માટે ન આપવું' કે નથી, તે-ધારે-તેટલું જ્ઞાન, ધારે-તેટલું ઐશ્વર્ય, ધારે-તેટલું

બલ, ધારે તેટલી ઉન્નતિ અને ધારે તેટલું સર્વ પ્રકારનું સુખ ઉપભવી શકે ?

તે મનુષ્યે દુઃખની, ક્લેશની, અવનતિની, ન્યૂનતાની, અજ્ઞાનની, હાનિની કે અસામર્થ્યની ખૂબી પાડવાની કંઈ જ જરૂર રહેતી નથી કે જેની દૃષ્ટિમાં ઉત્તમ ચારિત્ર્ય અખંડ રમતું હોય છે. જેને ઉત્તમ ચારિત્ર્યસ્વ જ્યોતિ પ્રાપ્ત છે, તે મનુષ્ય એ જ્યોતિવડે જે જે પ્રદેશમાં પોતાની દૃષ્ટિને ફેંકે છે ત્યાં સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપને પણ સમજી શકે છે. તેની દૃષ્ટિ ઊર્ધ્વગામિની થાય છે, અને જ્યાં જે કંઈ સર્વદૃષ્ટ છે તેને તત્કાલ મહત્ત્વ ધરી લે છે.

મનુષ્યને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્ય આપે અને પછી તેને ખીજા કશાની અપેક્ષા નહિ રહે. તેની ઉન્નતિનો વેગ અત્યંત તીવ્ર થવાનો. કેમકે તેની પાસે તે માર્ગે જવાની ક્ષમ પ્રાપ્ત છે. કોઈના પણ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યનું સ્વરૂપ જ્યારે મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેના અંતઃકરણને કોઈ વિસક્ષણ ધૈર્યબલ પ્રતીત થાય છે.

કોઈના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યનું મનુષ્યને નિદર્શન થતાં તેને પોતાના વિકાસક્રમની, સામર્થ્યની તથા અવલની વિશાલતા પ્રતીત થાય છે. અને મનુષ્યની ઉન્નતિમાં આ એક જ મુખ્ય

વસ્તુ છે કે જે તેને અત્યંત ઉપકારક છે. મનુષ્યને ત્યારે પોતાની મર્યાદિતતા અધિક પ્રમાણમાં જણાય છે, ત્યારે તેનું અંતઃકરણ અત્યંત સંકુચિત થાય છે, અને તેમ યતાં તેની ઉન્નતિ કરનારા જે હેતુઓ તેની દૃષ્ટિથી દૂર થતા જાય છે. અને તેને પરિણામે તે દુઃખી અથવા અવનત દશાને પ્રાપ્ત રહે છે.

ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યનું નિર્દર્શન યતાં મનુષ્યને પ્રથમ તેના સામર્થ્યનું ક્ષેત્ર વિશાલ છે એ સમજાય છે અને તેથી તેને કોઈ પ્રતિકૂલતા પ્રાપ્ત થતાં તે દુર્બલ થઈ જતો નથી, કેમકે તેને પ્રતિકૂલતાની નિષ્ણિ કરવાનાં અનેક સાધનો જડી આવે છે. એક નદિ તો ખીણું, ખીણું નદિ તો ત્રીણું એમ વિવિધ સાધનો પ્રાપ્ત હોવાથી તે કિમન હારતો નથી, તે જાણે છે કે મારા જ સરખા પુરુષ પૂર્વે આવી પ્રતિકૂલતા ઉપર જય પ્રાપ્ત કર્યો છે, અને તેથી મને પણ તે અશક્ય સરખું નથી.

ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્ય રચાવું એટલે શું? મનુષ્યમાં આત્મા નો આવિષ્કાર થવો. આત્માનાં નિગૂઢ સામર્થ્યોનું પ્રત્યક્ષીકરણ થવું. આમ હોવાથી જેવામાં આત્માનાં સામર્થ્યનું પ્રત્યક્ષીકરણ થયું છે એવું ચારિત્ર્ય, જે મનુષ્યમાં એ જ પ્રકારનો આત્મા રહેલો છે, તેને અધિક દિતકર તથા બોધક

ચાપ એ સદજ સિદ્ધ છે. અને તેથી 'મનુષ્યોની દૃષ્ટિએ તે આણ્વુ' એ તેમની દૃષ્ટિમાં દિવ્યાગ્નિ આગવાસરણુ' છે. તેનાથી તેમનાં આંતર ચક્ષુષ્ ઉદયતાં તેને પોતાનામાં જ કોઈ અદ્ભુતતાનું જ્ઞાન થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યમાં વિશેષતા એ જ છે કે મનુષ્યને પોતાના મધ્યમિંદુમાંથી તે દૂરને દૂર ધકેલવું નથી, પણ અધિક નિકટ અને નિકટ આણે છે. અને મનુષ્ય વધારે પોતાના મધ્યમિંદુમાંથી વધારે અને વધારે દૂર જતો જાય છે, ત્યારે તે અધિક અને અધિક નિર્મલતાને પ્રાપ્ત થાય છે. કેમકે બધા મધ્યમિંદુમાં છે, તેની દૂરતામાં નથી. 'અમુક પ્રકારનું ઐશ્વર્ય અને અમુક પ્રકારનું તે પ્રાપ્ત કરવાનું બધા, એ તારા પોતાનામાં જ છે અને છતર કથામાં નથી,' આ પ્રકારનો જ્ઞાવ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્ય મનુષ્યમાં પ્રકટાવે છે. અને તેથી તેને અનુસરનાર મનુષ્ય પોતાના સામર્થ્યસ્વરૂપ મધ્યમિંદુમાં જ વળેલા રહે છે, કે જે દિશામાંથી તે અવશ્ય ધારેલા અર્થને સિદ્ધ કરે છે.

જેણે જે પ્રકારનાં ધર્મ હોય તેણે તે પ્રકારમાં જેવું સર્વોત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્ય હોય તેને અર્ષઃ સ્મરણ રાખવું, અને તદનુસાર વર્તવું એ અત્યંત હિતકર તથા સુગમ માર્ગ છે. શાસ્ત્રો પ્રત્યેક પ્રકારના જોષ વા કર્તવ્યના અનુદાનમાં

તે ક્રિયાથી જોણે સર્વોત્કૃષ્ટ ફલ મેળવ્યું છે, એવું જાણ ચા
રિત્યનું ચિત્ર આપે છે અને તેના હેતુ એ જ છે કે તેમ
થતાં મનુષ્યની દૃષ્ટિ તે અંતિ સરળપણે વેંદી શકે.

આ પ્રકારનું એક ચારિત્ર્ય વાચકને આ અંધમાથી
મળી આવશે. અને તેથી કર્તવ્યપ્રધાન માર્ગવાળા મનુષ્યોને
તે અધિક પ્રોત્સાહક જણાય એ સ્વાભાવિક છે. 'ભાગ્ય'નીથી
ભરેલો યાજી પ્રાપ્ત થતાં તેમાંથી ગ્રહણ કરવું એ જેમ
જુખ્યા મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે, તેમ ઉક્ત સદ્અંધમાથી સારે
ગ્રહણ કરી તદનુસાર વર્તવું એ વાચકોનું કાર્ય છે.

મનુષ્ય યોગ્ય ભાવનાવડે, તેને પ્રાપ્ત હિતમ ચારિત્ર્ય-
સાથે અખંડ સંબંધ રહે છે, તો તેના લક્ષ્યરૂપ થયેલા
ચારિત્ર્યને તે પોતાનામાં તદરૂપ પ્રકટાવી શકે છે એ સત્ય
નિશ્ચયને આ અંધમાં પ્રવર્તી જોવામાં આવશે.

પ્રત્યેક મનુષ્ય એ ઉત્કૃષ્ટ અધિકારી હીનમધુનુસ્ય છે,
અને તેનું ખ્યેષ વા અનંતઅર્થસંપન્ન જે આત્મતત્ત્વે તે
દિવ્યમૂર્તિરૂપ છે, એ પ્રકારના દૃઢ જ્ઞાનને પ્રકટાવી જે
મનુષ્ય આ અંધનું અધ્યયન કરે છે, તેને તે અંધે તેના
કર્તવ્યક્રમને અધિક પ્રમાણમાં સુગમ અને સુરેષ્ટ કરી મૂકે
છે. આ વિના પણ અનેક ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધિતાનું જ્ઞાન જુદિમાન
વાચકોને રૂપે થવું સહજ છે.

આથી આ અંચનો પ્રચાર કાર્ય સંકુચિત હેતુને લઈને જ નથી, પણ મનુષ્યોના વાસ્તવ હિતને તે કરનાર હોવાથી તેના પ્રચારકોનું આ સદ્અંચને પ્રસારવારૂપ કાર્ય જનહિતકર ગણાય એ નિઃસંશય છે.

શ્રેયસ્સાધક બંધુઓ પોતાની અનેક જનહિતકર પ્રવૃત્તિની સાથે આ સદ્અંચને પ્રસારવારૂપ જનહિતકર પ્રવૃત્તિને પણ તેટલા જ હિતસાહથી ધારણ કરે એ સ્વાભાવિક છે. અને તે શ્રેયસ્સાધકઅધિકારિવર્ગવડે બવિધમાં જે કંઈ શ્રીમાન્ વિશ્વવંદસ્મારક પ્રવૃત્તિઓ થનાર છે, તેના આરંભક કર્તાવ્યરૂપ ગણાવા યોગ્ય છે.

શ્રીમાન્ વિશ્વવંદ કે જેમનું દિવ્ય જીવન અનેક સત્સંસ્કારી સજ્જનોના હૃદયનિકટ સૂર્યસમાન પ્રકાશિત છે, તેઓ આવા એક સદ્અંચને, તેઓશ્રીની ઉપકારસ્મારક પ્રવૃત્તિના આરંભક કાર્યનિમિત્ત પ્રકટેલો જોઈ સંતુષ્ટ થશે એવી આશા છે. તેમના ઉપકારભરિત જીવનનિમિત્ત આજ કાંઈ પ્રાણુદાન કરે તો તે પણ ન્યૂન જ મનાવા યોગ્ય છે, એમ જોઈ જાણે છે, તેમને આથી કંઈ વિશેષ આશ્ચર્ય ન પ્રકટે એ સ્વાભાવિક છે.

બવિધમાં શ્રી ઈશ્વરાનુગ્રહથી અનેક સંખ્યાને ધારણ

કરનાર માલિકાની આ ' શ્રી વિશ્વવંદ્યાર્પિતપુષ્પમાલિકા ' નામની પ્રથમ માલા છે. તે તેમના માહેશ્વરતનુને સપ્તેમ સમર્પિત થાઓ, તથા ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનપુષ્પમય દિવ્ય માલિકાઓ શ્રીમાન્ વિશ્વવંદના શ્રીકંઠને હૃદયના વિશુદ્ધ ભક્તિભાવપૂર્વક આરોપિત થાઓ, અને તેના હારવડે તેમનું વરદવદન નીચું નમી એ માળા અર્પણ કરનારના શર્પ્પત્રિ પોતાનો સંપૂર્ણ વાત્સલ્યોચ્છવાસ પ્રસારે એ જ લેખકના અંતિમ અભીષિત વિષય છે.

વીરક્ષેત્ર. (વડોદરા.)

સંવત્ ૧૯૧૮

દેવશયની એકાદશી.

લેખક.

॥ ॐ ॥

॥ तत् सत् ॥

॥ श्रीसद्गुरवे परमात्मने नमः ॥

दिव्यमूर्ति.

मानવ બુદ્ધિથી થયેલું કાર્ય ક્યાં અને કુદરતની બુદ્ધિથી થયેલું કાર્ય ક્યાં ! મનુષ્યના હાથવડે બનેલો પદાર્થ ક્યાં અને કુદરતના હાથવડે બનેલો પદાર્થ ક્યાં ! મનુષ્યમતિની કુશલતા ક્યાં અને કુદરતની મતિની કુશલતા ક્યાં ! મનુષ્યનું સામર્થ્ય ક્યાં અને કુદરતનું સામર્થ્ય ક્યાં ! મનુષ્યને આત્મ સાહિત્યની વિશાલતા ક્યાં અને કુદરતને આત્મ સાહિત્યની વિશાલતા ક્યાં ! મનુષ્યનું સંકુચિત મન ક્યાં અને કુદરતનું વિશાલ મન ક્યાં ! મનુષ્યની સ્વાર્થવૃત્તિ ક્યાં અને કુદરતની પરાર્થવૃત્તિ ક્યાં ! મનુષ્યનો અસ્પૃગનહિતકર સંકલ્પ ક્યાં અને કુદરતનો સર્વજનહિતકર સંકલ્પ ક્યાં !

યથાર્થ છે કે કુદરત જ્યારે સિદ્ધ છે ત્યારે મનુષ્ય મિદ્ધ છે કુદરત જ્યારે મહાકાશ છે, ત્યારે મનુષ્ય ઘટાકાશ છે, કુદરત જ્યારે અનંદ્ય છે ત્યારે મનુષ્ય સ્વંદ્ય છે કુદરત અમર્યાદ છે, મનુષ્ય મર્યાદિત છે, કુદરતને હજાર હાથ છે, મનુષ્યને બે હાથ છે

અને તેમ જતાં એ ઉભયનો જો યોગ થાય છે તો તે જ મનુષ્ય અનધિરહિત કાર્ય કરે છે મનુષ્યે અત્યંત મહાન કાર્યો કરવાં હોય તો કુદરતમાં ભળવું, કુદરત જ્યાંથી બળ મેળવે છે, ત્યાંથી બળ મેળવવું, કુદરત જે રીતે બળનો વ્યય કરે છે તે રીતે બળનો વ્યય કરવો, કુદરત જે રીતે અને જેવી સ્થિરતાથી અને અક્ષોભવૃત્તિથી કાર્ય કરે છે, તે રીતે અને તેવી સ્થિરતા તથા અક્ષોભવૃત્તિથી કાર્ય કરવું, અને કુદરત જે નિયમથી રહે છે તે નિયમથી રહેવું જો આમ થાય છે તો મનુષ્યમાં જે એક કાંઈ વિશેષ સત્ય છે તે અપૂર્વ રૂપમાં ઝળકી ઉઠે છે, અને તેમ થતા કુદરત તેના આગળ સૂર્યનિકટ આગીવાજેવી થઈ રહે છે

કુદરતસાથે મનુષ્યમાં રહેલું વિવિધ શક્તિઓનું અપૂર્વ બળ જે કાળે યોગ્ય વિધિથી ભળે છે, ત્યારે તેમાં કોઈ વાતનો અવધિ રહેતો નથી મનુષ્યે કુદરતસાથે કેવી રીતે ભળવું એટલું જ માન જાણવું જોઈએ છે, અને જો તે એ વાર્તાના રહસ્યને જાણે ■ તો તે પુરુષ પરમસામર્થ્યમય થઈ રહે છે.

પરંતુ તે વિધિ જણાવવાને માટે આ ઉપક્રમ ન હોવાથી કુદરતે એ અપૂર્વ સામર્થ્યમય વસ્તુ છે, અને અત્યંત મનોહારિ ॥ એ દર્શાવવાને એક સ્થાનપ્રતિ વળીશું.

કુદરતના રંગરૂપે ગણાતા લીલા રંગથી રંગાયેલી ઉન્નત ગિરિરાજ સિદ્ધાચલની તલેટીની રમણીય ભૂમિકામાં આવવાનું, વાચકો ! આપને નિમંત્રણ કરું છું. નાની નાની ટેકરીઓ, તેમાં નાની મોટી ખીણો, તેમાં કાઈ કાઈ સ્થલે વહેતું, રશ્મિક્ષરપુ નિર્મલ જલ, સુંદર વૃક્ષો, વિવિધ વેલીઓ વગેરેથી તે સ્થલ અપૂર્વ પ્રકારની નૈસર્ગિક રમણીયતાને પ્રાપ્ત છે. શરીર તથા મનને પ્રફુલ્લ કરી અપૂર્વ બળ અર્પનારી તાજી સ્વચ્છ હવા, શાંત ઝગતુ, અને નિર્મલતાએ કરીને તે સ્થળ અત્યંત મોહક હતું.

આ સ્થાનમાં એક નગર વસી રહ્યું હતું. વસતિ ધૂટી ધૂટી જગાએ રહેતી હતી. કોઈ ટેકરીઉપર રહેવાનું પસંદ કરતું તો કોઈ ખીણની અંદરના ભાગમાં ગુહાસરપુ ખનાવી તેમાં રહેવાનું પસંદ કરતું. કોઈ સીધા રસ્તાઓઉપર રહેતા હતા, તો કોઈ અનુષ્ઠા જળનાં નાનાં નિર્મળ ઝરણુ જ્યાં વહ્યાં કરતાં હતાં તેની પાસે રહેતા હતા. કેટલાક સપાટ ખેતરોમાં રહી તેને ખેડીને ફલદ્રુપ ભૂમિ ખનાવી રહ્યા હતા, તો કેટલાક મોટી વૃક્ષવટાનીએ . પર્ણકુટિસરપુ બાંધીને તેમાં વસી-રહ્યા હતા. તેઓ સઘળા કુદરતને ઉપયોગી થઈ

રહ્યા હતી અને કુદરત તેમને સધળાને ઉપયોગી થઈ રહી હતી.

ત્યાં વસનારી પ્રજા વિવિધ પ્રકારના ઉદ્યમને કરતી હતી, તેમ બુદ્ધિમાં પણ ઉચ્ચી જાતની હતી. શરીરબલ પણ ઉત્તમ હોય એમાં તો આશ્ચર્ય જ શું છે ! અને તેમ છતાં તે પ્રજા નિત્ય પોતાના બળની અધિક અને અધિક વૃદ્ધિ કરવાને માટે ઉદ્યમ કર્યા કરતી હતી.

એક બાલુ એક નાની ટેકરી, તેના ગર્ભભાગમાં કોતરી કાઢ્યા સરખી એક કુદરતી ગુફા, ટેકરીના ઉપર થોડી સપાટ જગા, એક તરફ થોડી વૃક્ષવટા અને તેથી ત્યાં અખંડ પ્રકટી રહેતી શીતલતા, એક તરફ જળાનું સુંદર ઝરણુ અને તે સધળાની મધ્યે થોડી સપાટ જગા—કેવું અદ્ભુત સ્થાન હશે તેની કલ્પના કરો અને તેટલા માનવી પણ તમને કંઈક આનંદ થશે.

એ મધ્યની સપાટ જમીનઉપર એક નાનું પર્ણકુટિ-સરખું ઘર હતું. તે ઘરમાં કોઈ મૂલ્યવાન વસ્તુ જોવા જઈએ તો એક જ હતી, અને તે સ્વચ્છતા. તે ઘરની શોભામાં વૃદ્ધિ કરનાર સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુ જોઈએ તો તેમાં રહેનારની પ્રસન્નતાથી વિશુદ્ધ અને ચમત્કૃતિરૂપ થઈ રહેલું ત્યાંનું પ્રસન્નતાજનક વાતાવરણ. ત્યાંની વ્યવસ્થાની સુંદરતામાં જોઈએ તો સધળે નિર્મળતા, નાનું સ્વચ્છ અને લીપીને સુંદર કરી રાખેલું આંગણું, થોડા ધણાં તે સ્થાને ઉગેલાં પુષ્પવૃક્ષ, અને વિશેષમાં સર્વઉપર છવાઈ રહેલી એક દિવ્ય પ્રજ્ઞાતિ આટલું જ હતું.

સાંજનો સમય હતો. સિદ્ધાયલ કે જે તે રથાનથી દૂર સરખો હતો તેના પૃથ્થભાગમાંથી ઉદય પામેલો સૂર્ય પોતાને આખા દિવસનો શ્રમ ચવાથી નિવૃત્તિ લેવા માટે જાણે આ પર્ણકુટિમાં આવી રહેતો હોય તેમ સાંજ પડવાથી તે પર્ણકુટિના પૃથ્થ ભાગ-તરફ ઢળી રહ્યો હતો. મહાન પુરુષનું લક્ષણ અને સ્વભાવ છે કે મને તેવી અવનતિની સ્થિતિમાં આવે તોપણ તે પોતાની દષ્ટિ સર્વદા ઉન્નત પ્રદેશમાં જ રાખ્યા કરે છે, એ લક્ષણની સિદ્ધિ કરતો સૂર્ય આયમતાં આયમતાં પણ પોતાની દષ્ટિ-કિરણ-સિદ્ધાયલની ટોચઉપર જ નાંખી રહ્યો હતો.

આવા સમયે એ પર્ણકુટિના આંગણમાં એક નાનો બાળક તેની પુખ્ત વયની માતાસાથે બેઠો હતો. તે બાલક હોવા છતાં નિરઘમી ન હતો, કેમકે તેનું અને તેની માતાનું તેણે જ બરણપોષણ કરવાનું હતું. અને તેથી તેના ઉદ્ભવથી પરવારી માતાસાથે વાનો કરતો બેઠો. તે બીજી ત્રીજી વાનો કરી છેવટમાં જે ક્ષણે વાચકો ! હું તમને તેનું આગખાણ કરાવું છું તે વખતે તે બાલક અને માતાવચ્ચે દિવ્યમૂર્તિની વાતો ચાલી રહી હતી. તેમને માત્ર દષ્ટિ બંધી કરવી એટલું જ કાર્ય હતું, અને થોડે દૂરના સિદ્ધાયલના શિખરઉપરની દિવ્યમૂર્તિ તેમની દષ્ટિમાં આવી જાય એમ હતું અરત પામતા સૂર્યનું સૌમ્ય છતાં પ્રકાશમય કિરણ બરાબર તે મૂર્તિઉપર પડ્યું, અને આ બાલકની દષ્ટિ પણ તે જ ક્ષણે તે દિવ્યમૂર્તિ,

ઉપર પડી સૂર્યના પ્રકાશથી-સામ્ય પ્રકાશથી-તે સ્થાન અ-
દ્યુત સરખું જણાવા લાગ્યું. તે દિવ્યમૂર્તિ જાણે શ્રવંત
હોય તેવી પ્રતીત થવા લાગી. આસપાસ પહાડ, વચ્ચે એક
ઉન્નત શિખર અને તે ઉપર એક પ્રતાપમય છતાં સામ્ય
ભાવયુક્ત તે ભવ્ય દિવ્યમૂર્તિ ઉપર જે ક્ષણે સૂર્યની રશ્મિનો
અને બાલકની દૃષ્ટિની રશ્મિનો યોગ થયો કે તે જ ક્ષણે બાલક
બોલી ઉઠ્યો, " મા ! જો તો ખરી પેલી દિવ્યમૂર્તિ કેવી
સુંદર દેખાય છે ? "

અને આ દિવ્યમૂર્તિ એ શું હતું ?

ઉપર કહ્યું તેમ નાના મોટા ટેકરાની વચ્ચે આવી રહેલા
એક ઉચ્ચ શૃંગ ઉપર તે એક ઉમેલી મૂર્તિ હતી. તે નાના
સરખા કદની નહિ પરંતુ મોટા કદની અને પ્રચંડસરખી
હતી. તે કાણે બનાવી હતી તે કાંઈ જાણતું ન હતું તેમ છતાં
ત્યાંનાં સધળાં લોકો દિવ્યમૂર્તિથી ગણીતા હતા. તે મનુષ્યે
બનાવેલી કારીગીરી નથી એમ પણ કહી શકાતું
ન હતું, કેમકે તે ઘણી જ આકર્ષક, પ્રભાવવાળી અને
આમેદુમ્ન હતી. તેમ તે મનુષ્યની જ બનાવેલી હતી એમ
પણ કાંઈથી કહેવાતું ન હતું, કારણ કે તે એવા ત્રિલક્ષણ
સ્થાનમાં અને ત્રિલક્ષણ સ્થિતિથી ઉમેલી હતી કે ત્યાં જઈને
કાંઈ કારીગરે તે કેવી રીતે બનાવી હોય તે કાંઈથી સમજ
શકાય એમ ન હતું. આથી તે કાણે બનાવેલી એ કાંઈને

ખજર ન હતી, તેમ તે રોને માટે બનાવી છે, કેટલા વખતથી બનાવવામાં આવી છે, એ વગેરે તેના સંબંધની કંઈ જ હકીકત કોઈને ખજર ન હતી, અને તેમ છતાં દરેક મનુષ્ય 'જાણકાર' ની પેઠે જેમ કહે તેમ તે સંબંધી વાતો કહેતા. કોઈ કહે જેણે આ નગર વસાવ્યું તેની મૂર્તિ છે, તો કોઈ કહે આ જગાએ પહેલાં એક મોટું યુદ્ધ થયું હતું, તેમાં જે જિત્યા હતા તેના સરદારની આ મૂર્તિ છે, કોઈ કહે આ ગામના રક્ષણમાટે તેને બંધાવનારે તે મૂર્તિનું સ્થાપન કર્યું છે તો કોઈ કહે પહેલાં એ પર્વતઉપર યજ્ઞ થતા હતા, તે વખતે યજ્ઞદેવતા પ્રકટેલા તેને સ્થાને એ મૂર્તિ મૂકવામાં આવી છે. કોઈ કહે એ મૂર્તિનીચે પર્વતમાં અપાર ધન દાટેલું છે, તેના રક્ષણમાટે એની સ્થાપના કરવામાં આવી છે, તો કોઈ કહે એ તો શુરુ કૃત્તાત્રયની મૂર્તિ છે. કોઈ કહે પહેલાના વખતમાં એ મૂર્તિને મનુષ્યનો ભોગ ધરાવવામાં આવતો તો કોઈ કહે એ મૂર્તિપાસે કોઈ જૂઠું જોડવા જાય તો તેની જીભ ચોંટી જતી અને સાચું બોલે નહિ ત્યાં સુધી તે ઉખડતી નહિ. આવી રીતે કંઈ કંઈ કલ્પનાઓ તે મૂર્તિવિષે મનુષ્યો કરતાં, અને જેને તેને તે સત્ય છે એમ માની નિઃશંકપણે કહેતા. જો કે ખરું શું એ તો કોઈને ખજર ન હતી. અને ત્યારે કોઈ ન જાણતું હોય તો પછી પ્રિય વાચકો ! આપણે પણ કેવી રીતે જાણી શકવાના હતા?

આવી રીતે તે દિવ્યમૂર્તિ કુદરતી જ મનાવાયોગ્ય હતી. કુદરતે પોતાની દેવી રમુજખાતર તેને ઘડી કહાડી હતી. અનેક ધાતુવડે તે ધડાયેલી હોય તેવી સાગતી હતી. અને સર્વથી ઉચ્ચ હોઈ ગગનરાજસરખી પ્રતીત થતી હતી. નવે આસપાસ પહાડ અને તેની આંદર ઉગેલી સુંદર વનસ્પતિ અને ઉપર આકાશ એ બેના જાણે સંબંધ કરાવનારી સાંકળ અથવા મધ્યની કોઈ વસ્તુ હોય તેની તે જણાતી હતી. તેનું નામ કોઈને ખબર ન હતું, અને તેથી સહ કોઈ તેને દિવ્યમૂર્તિ કહેતા. પાસે જઈને જોવાથી તેની વિચાળતાને લીધે એ મૂર્તિ યથારત જણાતી ન હતી, પરંતુ જેમ જેમ દૂરથી જોવામાં આવતી તેમ તેમ તે અધિક રમણીય અને કોઈ વિલક્ષણતાયુક્ત જણાતી હતી. તેમાં કેવા કેવા ભાવો પ્રતીત થતા હતા એ સર્વાંશે કહી શકાય એમ ન હતું. તેનું ઉન્નત બળ કપાલ, તેના દીર્ઘ અને કોઈ અસૌકિકતાવાળાં નેત્રો, લંબ નાસિકા અને આંધ કે જે જો કદી બાહ્યવા મારે તો તે આખા ગામ અને પહાડને ગળવી મૂકે, આ- જાનુ બાહુ અને તે બાહુને રાખવાની અસૌકિક સ્વાભાવિકતા એ સર્વ કોઈ જોનારને એવા તો ભાવો પ્રકટાવતું હતું કે જે તે સ્પષ્ટ કહી શકે નહિ, પરંતુ એટલું તો ખરું કે સ્થિ- રતાથી સુદમપણે જોનાર પ્રત્યેકને તેનામાં પૂજ્યભાવ તથા પ્રીતિ પ્રકટ્યા વિનાં પણ રહે નહિ. પાસે આવીને જોવાથી

તેના અવયવો વગેરે એટલા સ્પષ્ટ જણાતા ન હતા. જો કે તેટલી નિકટ લાગ્યે જ કાષ્ઠથી જઈ શકાયું. અમુક મર્યાદા સુધીમાં જેમ જેમ તે દૂરથી જોવામાં આવતી તેમ તેમ તે અધિક મોઢક, અધિક સ્પષ્ટ અને પ્રાણમય હોય તેમ લાગતી. ઉત્કૃષ્ટ ભુદિમાન પુરુષના નેત્રમાં, મુખમાં, તેમ જ વિવિધ અવયવોમાં જે એક જાતનો બીજા સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં ભેદ જણાય છે એ ભેદ આ મૂર્તિમાં અત્યંત પ્રમાણમાં હતો, અર્થાત્ તેનામાં અપૂર્વ સામર્થ્ય અને વિવિધ અમાનુષી શક્તિઓ રહેલી છે એ તેનું સ્થૂલ સ્વરૂપ પણ જોનારને તાક્ષણુ ભાન કરાવી આપતું. જોને એ મૂર્તિની ખચર ન હોય એવો કોઈ પ્રવાસી દૂરથી આવતાં જુએ તો તેને જીવંત મૂર્તિ ધારે અને એટલે દૂર હોવા છતાં પણ તે તેના પ્રતાપથી અંજનાવાવિના રહે નહિ. ગમે ત્યારે કોઈ પણ મનુષ્યની કોઈ પણ કામ કરતાં અનાયાસ પણ તે મૂર્તિપ્રતિ દષ્ટિ પડે—અને તે પડવી એ સ્વાભાવિક હતું, કેમકે પ્રત્યેક સ્થળેથી તે સ્પષ્ટ જણાતી હતી; તો તે જ ક્ષણે બીજું કાર્ય કરવામાં ચોટેલી વૃત્તિ પણ થોડી ક્ષણ તો તેને જોવામાં તથા તે સંબંધી વિચાર કરવામાં રોકાયા વિના રહે નહિ. અને કોઈ અયોગ્ય કાર્ય કરતું હોય અને તેવે સમયે તેની દષ્ટિ જો આ દૂરની મૂર્તિ ઉપર પણ પડે તો થોડો કાળ પણ તે કાર્યમાંથી તેનાથી અટકવાવિના કે અંતરમાં ભય પામ્યાવિના રહેવાતું નહિ.

તે જ પ્રમાણે કોઇ દુ ખથી દીન થયેલો, કે વ્યાધિથી દુર્બલ થયેલો, કે સસારના ક્યેશોથી કેવળ નિરાશ થઇ ગયેલો કે નિષ્ફળતાથી શિથિલ થઇ ગયેલો મનુષ્ય, થોડો કાળ પણ તેના તરફ જુએ તો તેની નિરાશા, ઉદાસીનતા, વ્યગ્રતા, દીનતા, દુર્બલતા કે શિથિલતા દૂર થયા વિના રહે તેમ ન હતું. ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ ન કરનાર કાપર મનુષ્ય પણ જો તેના પ્રતિ જોતો તો થોડો કાળ પણ તેને ઉગ્ર પુરુષાર્થ કરવાની હિ મત આવતી, સહજ સહજમા ડગી જનાર મનુષ્ય તેને જોતો તો તેનામાં થોડો કાળ પણ અડગતા પ્રકટયા વિના રહેતી નહિ. ઠગાનીયતને પામેલો મનુષ્ય પણ જો તેના પ્રતિ દષ્ટિ કરતો તો પોતાના મા અમીરીપણાના કે ઐશ્વર્યના બલનો દર્શાવે પશુ આ વિભાન થયા વિના રહેતો નહિ નિત્યનો ઉદાસ મનુષ્ય પણ તેને જોતો તો તેનામાં કષ્ટક પ્રસન્નતા પ્રકટતી કેવળ નિરુત્સાહ થઇ ગયેલા પુરુષની દષ્ટિએ તે મૂર્તિ આવતી તો તેનામાં પુન ઉત્સાહ પ્રકટાવવા તેની ઉત્સાહપૂર્ણ બબ્બ આકૃતિ કદી ચુકતી નહિ કોઇ નિરાધાર તેને જોતો તો તત્કાળ તો તેને એમ જ થતું કે હું નિરાધાર નથી, પણ આ દિવ્યમૂર્તિના બળવાન આધારવાળો છું. કોઇ બલબીત ની દષ્ટિ તેના ઉપર પડતી તો તે બલથી નિવૃત્ત થઇ નિર્ભય અને નિ શક થઇ જતો આવી રીતે તે જીવત મનુષ્યોમા ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં પણ ભાવો પ્રકટાવતી તે મૂર્તિ ઘણા ના મનથી જીવતી હતી

- કાંઈ પણ બાલકને કે મનુષ્યને તે દિવ્યમૂર્તિની દષ્ટિ-
નીચે ઉતરવું એ બહુ લાભકારક તથા આનંદજનક હતું,
કેમકે તે મૂર્તિની આકૃતિ અત્યંત ભાવમય, મનોહર, પ્રતાપ-
યુક્ત, સામર્થ્યમય તથા અંતર્માથી કંઈ ઉત્કૃષ્ટને બહાર
આકર્ષી આણુનારી અને નિકૃષ્ટને દગાવી દેનાર હતી. તેનામાં
સ્નેહભાવ એવો તો જણાતો કે જાણે તે પ્રત્યેકઉપર અત્યંત
પ્રીતિવાળી હોય, તેનાં નેત્ર એવાં પ્રેમપૂર્ણ હતાં કે જાણે
તે પ્રત્યેકને પ્રેમથી બેટવાને માટે તલસી રહી હોય, તેના
હસ્ત જાણે કંઈ વિલક્ષણ બળથી પૂર્ણ હોય, જાણે અભયની
ઢાલરૂપ હોય તથા સર્વના પૃષ્ઠઉપર સ્થપાવાને તત્પર હોય
એમ જણાતા. તે મૂર્તિનું શ્રમ હૃદય જાણે ગૂઢ અનુભવથી
પૂર્ણ હોય, દિવ્ય ગુણોથી અલંકૃત હોય, અને પોતાના સમગ્ર
સામર્થ્યને ઇતરમાં પ્રકટાવવાને માટે પૂર્ણ વેગવાળું તથા
આગ્રહી હોય અને તેમાંથી ઉઠતી કાંઈ પ્રીતિની ઊર્મિ જાણે
અન્યના હૃદયને પ્રેમથી રસબસ કરી પોતાના પ્રતિ આકર્ષી
રહી હોય તેમ જણાતું હતું. તેનાં કામલ ચરણમાં મસ્તક
મૂકી તેને વળગી પડવાનું મન પ્રત્યેક જોનારને થતું. તેનું
મુખ શોકમસ્તને પણ દાણુબર હસાવતું, તેના શોકનું બાન
જૂલાવતું અને પ્રસન્નતાની છાયાના કંઈક ઉડા સંસ્કાર પા-
ડતું. તેના અંતરમાં સર્વના પ્રેમનો, સર્વના ભાવનો, સર્વના
દુઃખનો, સર્વની ઇચ્છાનો, સર્વની ભક્તિનો અને સર્વના

અંતઃકરણને સમાવેશ થઈ જવા ઉપરાંત પણ જાણે આવી જગા હોય, ખીણું ધણું સમાવી દેવાને સ્થાન હોય એવું તે વિશાલ જણાવું હતું. અને એવિના પણ અનેક ઉત્કૃષ્ટ ભાવાથી તે મૂર્તિ પરિપૂર્ણ હતી. તેનામાં આવા સૂક્ષ્મ શુભો જોવાને માટે કંઈક ઉચ્ચ સંસ્કારની, અંતઃકરણની શુદ્ધિની અને સ્થિરતાયુક્ત સદૃજ સૂક્ષ્મ શુદ્ધિની જરૂર હતી. જે કે જડ મતિને પણ તેનામાં ઉત્કૃષ્ટતાનું તો તે જ્ઞાન કરાવ્યા વિના રહેતી જ નહિ. શ્રદ્ધામય અંતઃકરણ તેમાં અત્યંત અસૌકર્યતા જોવાને પૂર્ણ શક્તિમાન હતું.

તે સિદ્ધાચલની તલેટીને બાગ કે જ્યાં નગર આવી રહ્યું હતું તે બાગમાં જ્યાં ત્યાં પ્રુષ્કળ ધાન્ય, ફળ વગેરે થતું તે આ દિવ્યમૂર્તિના પ્રતાપે થાય છે એમ સહિ કાંઈ માનતા. ત્યાંના મનુષ્યો મોટે ભાગે સુખી, ધનવાન તથા નિર્મલ હતા અને તેમાં પણ તેઓ આ દિવ્યમૂર્તિની કૃપાને જ હેતુરૂપ માનતા. ત્યાંની પ્રજા નિષ્પાપ તથા સન્માર્ગગામી અને સન્નિષ્ઠાવાળી હોવામાં પણ તેઓ આ મૂર્તિ કળે અભ્રમાં ચળકાટ-પ્રકાશ-મૂકતી, વિવ્રુતમાં વેગ સ્થાપતી, સૂર્યપ્રકાશમાં જ્વન મૂકતી, અને ચંદ્રની પ્રભામાં શુભ્રતા તથા ક્રામસતા અર્પતી હોય એવી જણાતી, તેના પ્રતાપને કારણરૂપે ગણતા. આવી દિવ્ય કૌતિ તથા દિવ્ય ભાવમય એ મૂર્તિને સહિ કાંઈ 'દિવ્ય-મૂર્તિ' કહેતા.

આ મૂર્તિપ્રતિ પોતાની માતાની દૃષ્ટિને આકર્ષતા તથા 'મા ! જો તો ખરી પેલી દિવ્ય મૂર્તિ કેવી સુંદર દેખાય છે ' એમ કહેતા એક બાલકને આપણે તેના ગૃહાંગણ (ઘરનું આંગણ) માં જોયો છે. તે બાલકનું નામ દીનબંધુ હતું. તે કણે કણે આ દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ જોતો અને માતાને પણ પોતાને તે પ્રીતિકર જણાઇ માટે તે પ્રકારની જ જણાશે એમ ધારીને તથા પોતાની વિવિધ જિજ્ઞાસાવૃત્તિને પોષવા તથા તૃપ્ત કરવાના આશયથી માતાના અધિક લક્ષને ખેંચતો તે પુનઃ બોલ્યો મા ! એ કેટલી બધી હંચી છે ! શું એ આકાશમાંથી આવી હશે ! એ કેવડી મોટી હશે ! હેં ! મા ! એ કેટલી હશે ?

માતા એ આજકાલની, બાળક કંઈ પૂછે, અને ન સમજાય પડે તો છીંકતા જાય છે એવા સ્વભાવની સ્ત્રી ન હતી. બાલકના પ્રશ્નને ઊડાવી દેવાથી તે બાલકની મતિ સ્ફુર્ત થતી નથી, એવું તે જાણતી હતી. જ્યારે બાલકમાં કંઈ પણ પ્રશ્ન પૂછવાની અનાયાસ વૃત્તિ થઇ આવે છે ત્યારે તેના અંતરેમાં તે કાળે એ વાર્તાને સમજવાનું સામર્થ્ય વા કારણ પણ જન્મત થયું હોય છે. અને તેથી જો તે જ કાળે તેને અત્યંત સરળપણે હિતર આપવામાં આવે છે તો, જો તે કઠિન હોય છે અર્થાત્ સૂક્ષ્મબુદ્ધિગમ્ય હોય છે તો કદાપિ તેની સ્થૂળ બુદ્ધિ સ્પષ્ટ સમજ કે પ્રહસ્યધારણ કરી શકતી, તોપણ તેને એ પ્રશ્ન

કરાવનારૂં સૂક્ષ્મ કારણ જે તેના અંતરમાં રહ્યું છે એ ગમે તેવી વાતને પણ સમજી શકે છે, અને તેના સંસ્કાર પોતાનામાં સ્તેષ્ઠ લે છે, અને પછી કાળે કરીને તે બાહ્યક વિશેષ બુદ્ધિ-સંપન્ન થતાં તેને તે અંતરનું કારણ, પોતાનામાં ધારણ કરેલા સંસ્કારને સ્પુરાવે છે, જેથી તેની બુદ્ધિ તેના પોતાની મેળે વિકાસ કરી લે છે. પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જે કંઈ તે બાહ્યકને સમજાવવામાં આવે છે, પછી તે ખરું કે ખોટું, પણ તે તેના અંતરનું પ્રશ્ન કરાવનારૂં કારણ ગ્રહણ કરી લે છે; અને તેથી જ ધણી વખત કોઈ ખોટી બાબત નાના બાળકને સમજાવી હોય છે તો એ પ્રકારનું તે મોટો થાય તોપણ તેનું મંતવ્ય (માનવું) રહ્યા કરે છે, અને એ બૂસાતાં ધણી કાળ જાય છે.

આમ જાણનાર તે એ તે બાળકને કંઈ વઢી નહિ કે ‘એમાં તું શું સમજે’ ‘તારાથી એ ન સમજાય’ એવું કે ‘એ તો મોટો બાવો છે, નાનાં છોકરાં તોફાન કરે તે-ને પકડી જાય એવો એ છે’ એમ પણ કહ્યું નહિ. પણ થોડી વાર માન રહી. ધણી વખતે બાળકોમાં કોઈ વાત જાણવાની ઉપરઉપરની જિજ્ઞાસા પ્રકટે છે, તે કંઈ તેના મૂળમાંથી ઉઠી નથી હોતી. આવી જિજ્ઞાસા ક્ષણિક હોય છે, અને તેથી તેના ઉત્તર નથી આપવામાં આવતો તો તે બાળકનું ચિત્ત બીજામાં જતાં તરત તે એ જિજ્ઞાસા જતી

રહેવાથી પુછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરની તેને અપેક્ષા રહેતી નથી. આયુ, બાળકોના જીવનનો અભ્યાસ કરનારના લક્ષમાં આયુ જ હશે કે તેમની બાજતમાં ધણી વખતે જને છે. એવી વખતમાં જો કંઈ કહેવામાં આવે છે તો તે પણ તેમના અંતરમાં ઉડું ઉતરતું નથી. કેમકે ત્યાં તેને કોઈ મદદ કરવાને તત્પર હોતું નથી, કારણ કે ત્યાંથી કોઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો નથી. જે વૃત્તિ પ્રશ્ન કરનારી હોય છે, તે જ મદદ કરે છે. અને ઉપર ઉપરની જિજ્ઞાસાવૃત્તિને તે શ્રવણ કરવા પૂરતું પૂર્ણ બળ હોતું નથી. અર્ધું સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું ત્યાં તે બીજામાં દોડી જાય છે. અને આથી જ ધણી પ્રસંગે આવી વખતે બાળકોને જે કંઈ કહેવામાં આવે છે તેના ઉડા સંસ્કાર પડતા નથી. સ્મૃતિપટપર્યંત તે પહોંચતા નથી. માત્ર શ્રવણેન્દ્રિય તેને અર્ધાપરધા સાંભળે છે. અને તેથી તે દૃઢ રહેતા પણ નથી.

પરંતુ જેને યથાર્થ અંતરથી જાણવાની વૃત્તિ પ્રકટી હોય છે, તેને તો તેનો કોઈ પણ ઉત્તર મેળવ્યા વિના એન જ પડતું નથી. અને તેથી તે પ્રશ્ન તો બાળક વારંવાર જ કરે છે. બીજી કોઈ વાતમાં તેને તે કાળે બેળવવા જઈએ છીએ તો બળતું નથી, અને કદાપિ બળે છે તો ત્યાં તે વાત પૂરી થઈ કે તરત પાછું તે પોતાના મૂળ સ્થાનઉપર આવે છે, અને પેલો પ્રશ્ન પૂછે છે. જ્યારે આમ થાય છે, ત્યારે

જાણવું કે બાલકમાં આ પ્રશ્નનો ઉત્તર જાણવાને માટે તેના અંતરનું કોઈ કારણ જાણતું થયું છે, અને તેથી તે અવશ્ય શ્રવણ પણ કરશે. તેવા બાલકને તે કાળે એના પ્રશ્નનો બંને તેટલો સારામાં સારો ઉત્તર આપવો એ વધારે લાભકારક છે. કારણ કે બધી વખતે એવો સૂક્ષ્મ અને તેના અંતરના મૂળ કારણમાંથી ઉઠેલો પ્રશ્ન તેના બિવિધ્યના જીવનની સાથે અત્યંત સંબંધવાળો હોય છે. એ પ્રશ્નના ઉત્તરઉપર તેના બિવિધ્યનું જીવન રચાય છે, અને એટલા માત્રથી તે ઉત્કૃષ્ટ અથવા નિકૃષ્ટ, મહાન કે અધમ તે મનુષ્યનું જીવન થઈ રહે છે. બાલક ધ્રુવ, ઉપમન્યુ આદિના દૃષ્ટિ આ સિદ્ધાંતનું સમર્થન કરનાર છે. તેમના પ્રશ્નનો તેમની માતાતરફથી યોગ્ય ઉત્તર ન મળ્યો હોત તો શું તેઓએ જે કાર્ય કર્યું તે કદાપિ કરી શકત ? નહિ જ. તેમનું જીવન ભ્રષ્ટ થઈ ગયું હોત. પણ તેમના અંતરના કારણથી ઉઠેલા પ્રશ્નનો યોગ્ય ઉત્તર મળ્યો અને તે ઉપર તેમનું જીવન રચાયું. શુદ્ધિમાન વિચારકોને આ મધ્યાર્થ સત્યરૂપ જણાય છે.

આમ હોવાથી તે સ્ત્રીએ થોડી ક્ષણ વીતવા દીધી, એટલામાં તે બાલકે પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો. અને તેથી માતાને સહજ જણાયું કે આ પ્રશ્ન તેની ઉપરઉપરની જિજ્ઞાસુ-વૃત્તિનો નથી, પણ તેના અંતરમાં એવું કોઈક કારણ પ્રકટ્યું છે કે જેણે તેની પાસે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર માગ્યો છે.

તથી તે બોલી બાધ ! જે નાના છોકરાંએ મોટા અને
મહુ જ ડાહ્યા માણસ થવું હોય તે છોકરાની અને મોટા
માણસોએ પણ વધારે મોટા અને ડાહ્યા થવું હોય તો તે
મોટા માણસમાટેની એ 'નાના મોટાની' દિવ્યમૂર્તિ છે.

દીનમધુ એ સાબળી અનાયાસ બોલ્યો, ત્યારે તો
એ મારી દિવ્યમૂર્તિ છે, ખરે ને મા ! માતાએ કહ્યું, હા બાધ !

અસ્ત પામતા સૂર્યનું છેલ્લું રશ્મિ તે દિવ્યમૂર્તિ ઉપર
તેને પ્રકાશિત કરતું તથા તેના મુખ ઉપર સ્થિતના
ભાવ દેખાડાવતું જે ક્ષણે પડ્યું તે જ ક્ષણે દીનમધુની
દટિ પુનઃ તે દિવ્યમૂર્તિ પ્રતિ ગઈ અને તે મૂર્તિને સ્થિત
કરતી હોય તેવી ભ્રમને બોલ્યો મા ! મને એમ થાય છે
કે જાણે આ દિવ્યમૂર્તિ જોયે તો કેવું સાચું ! કેમકે જેનું
મેં આવું રૂપાણું છે તેનું જોનવું કેવું મીઠું હશે ! મા !
તું મને કહે છે કે દાંત સાચું રાખવાથી મેં બહુ સાચું
દેખાય, તે આ દિવ્યમૂર્તિના દાંત બહુ સારા હશે, તેથી
તેનું મેં આવું સાચું દેખાણું હશે ? એ જોયે તો એના દાંત
દેખાય નહિ મા ? મા ! જો આવા મોવાણું કોઈ માણસ
હોય તો તે મને તો બહુ મમે હો મા ! હે મા ! એવા
મોવાણું કોઈ માણસ હશે ખરું ?

બાનકની ઉજળતી જિજ્ઞાસાવૃત્તિએ બે ચાર વાતો

સામગ્રી કહી અને પૂછી. માતાએ કહ્યું, એવા મોંવાળું માણસ પણ હોય. અને કોઈ માણસને એવું મોં ન હોય, પણ જો એવું કરવું હોય તો યષ્ઠ પણ શકે.

આનંદઆવેશમાં આવતો બાલક બોલી ઉઠ્યો, હેં મા ! મારું મોંકું એવું રૂપાળું થાય ? માતાએ કહ્યું, તું પણ કરે તો થાય. જેને એવું મોં કરતાં આવડે તેવું થાય.

બાલકે પૂછ્યું, કોઈનું સાચેસાચું એવું મોં હશે ખરું ?

માતાએ કહ્યું, જો સંભળેલી ભવિષ્યવાણી ખરી પડે, તો આપણે કોઈ વખતે, ભવિષ્યમાં આરા જ મોંવાળો માણસ જોઈ શકીએ.

બાલકે પૂછ્યું, મા ! કઈ ભવિષ્યવાણી ? મને એ જાણું કેને !

આથી માતાએ તેને તે વાત કહી કે જે તેની માતાએ તેને, ભ્યારે તે હીનમુઠ્ઠકરતાં પણ નાની હતી તે વખતે કહી હતી. એ વાત કોઈ વીતી ગયેલા પ્રસંગની ન હતી, પણ હજી-ભવિષ્યમાં કોઈ કાળે જે સમય આવવાનો હતો-જે કંઈ બનવાનું હતું-તેની તે વાત હતી. તે વાત એટલી તો જૂની હતી કે એ નગર રચાયું તે પહેલાંની ત્યાં રહેતી સામાન્ય જાતિની વસતિ પણ એ વાત જાણતી હતી. અને તે તેમના બાપદાદાઓપાસેથી અવશ્ય કરી હતી. જેને

માટે તેઓ એમ કહેતા કે એ વાત તે સ્થાનનાં ઝાડને જ.
 બનાં ઝરણાં પણ જાણતા હતાં ! અને ત્યાં વહેતી વાયુની
 લક્ષરીઓ પણ ધણાને એ વાત કહેતી હતી ! અર્થાત તે
 જૂના વખતની હતી. લગભગ દરેક મનુષ્ય એ વાત જાણનાં
 છતાં ફેરફાર એ વાતને ખોટી માની ઉપર જણાવી ગયા
 છીએ તેમ ત્રિવિધ તરે. પોતાના કહાપણવડે ઉદ્ધાવી રહ્યા હતા.

એ વાર્તાનો ભાવ એ હતો કે પૂર્વે કોઈ એક સમયે તે સિદ્ધાચલ પર્વતના પ્રદેશમાં અનેક સમર્થ પુરુષો નિવાસ કરતા હતા. કેટલાક કાલપર્વત તેઓએ તપશ્ચર્યા કરીને વિવિધ પ્રકારની જિજ્ઞાસા સિદ્ધિઓને પ્રાપ્ત થયા. પછી કેટલાક કાલસુધી એ સિદ્ધિઓના ઉત્તમ ઉપભોગપૂર્વક દીર્ઘ કાળના સેવેલા શ્રમને નિવૃત્ત કરતા ત્યાં રહ્યા. એમ કરતાં કોઈ એક સમયે કાલજ્વલનો વિચાર કરી અધિક ઉચ્ચ પ્રકારના અનુપમ સુખાનુભવો તે સધળા તપસ્વીઓએ ત્યાંથી નીકળી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ ધણી કાલપર્વત ત્યાં રિયતિ કરેલી તેથી તે સ્થાનનો સર્વોચ્ચ ત્યાગ કરવો એ જાણે તે જૂઠાને ન રચતું હોય તેમ જણાયું. તેમ તેઓને પણ તે સ્થાને કંઈક સવિશેષ કરીને પછી જવું એ વિશેષ યોગ્ય લાગ્યું. ગમે તેવાને પણ દીર્ઘ કાળનો કોઈ પ્રાણીપદાર્થનો પરિચય ત્યજવો એ જરા કઠિનસરખું લાગે એ કાણું નથી જાણતું ?

આ પછી તેઓએ વિચાર કર્યો કે ભવિષ્યની પ્રગ્નના

હિતને અર્થે કાંઈ પણ કરવું. છેવટે તેઓ એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યા કે આ પર્વતના અત્મા (અદર) રહેલી વિવિધ ધાતુઓ છે તે સમગ્ર ધાતુઓને અમુક અમુક પ્રમાણમાં એકઠી કરીને તેની એક દિવ્યમૂર્તિ રચવી અને તે આ સિદ્ધાયનાના ઉચ્ચ શૃંગ ઉપર સ્થાપવી. તે અત્યંત પ્રચંડ તથા અદ્ભુત પ્રકારની હોઈ અમુક કાચપર્ચ ત તે સ્થિર રહે તેવી કરવી. આ પ્રકારે સર્વ સિદ્ધોએ નિશ્ચય કર્યો, અને શરીરમાં જે જે ધાતુઓ જોટલા જોટલા પ્રમાણમાં હોય છે, તેટલા તેટલા પ્રમાણપૂર્વક તે-તે ધાતુઓનું મિશ્રણ કરવાનું કરાવી તદ્દનુસાર એક દિવ્ય મૂર્તિ રચી અને તે જોઈ સર્વ કોઈ અત્યંત પ્રસન્ન થયા પરંતુ આ જડ મૂર્તિ માન ઉભી કરીને ચાલ્યા જવું એ કંઈ તેમને યોગ્ય જણાયું નહિ. આથી તેઓએ તેમાં સરકારપ્રતિષ્ઠા કરવાનો નિર્ણય કર્યો. અને તે પ્રમાણે નિર્ણય કરીને એક શુભ દિવસે તેમાં સરકાર સ્થાપન કરવું ધાર્યું.

૫જી પ્રત્યેક સિદ્ધો તથા તાપસીઓ પોતપોતાના ઇંદન ત્યા આનાહન કરવું ધાર્યું, અને સશરીર પ્રત્યક્ષ થવાને પ્રત્યેક પોતાના ઇંદને પ્રાર્થના કરી. જેમની પ્રાર્થના સિદ્ધ થયેલી છે એવા તે સિદ્ધો તથા તાપસીની તેમના ઇંદે પ્રાર્થના સ્વીકારી. આ ૫જી તે સધળાએ તે દિવસે એક દિવ્ય ઉત્સવ કરવાનો નિર્ણય કર્યો સિદ્ધાયનાના ઉચ્ચનામ શૃંગ ઉપર ના.

નાવિધ અનૈમિક ચના થવા લાગી એકાતસરખુ અને અન્ય કોઈ ત્યા ન આવી શકે એનું એક રમ્યસ્થાન તેને માટે નિર્ણય કરાયુ ત્યાં દિવ્ય મહાપો રચાના માંડ્યા, અને પ્રયેક પોતાની સિદ્ધિના જનથી વિવિધ પ્રકારની અનૈમિકતા પ્રકટાવવા માંડી પ્રત્યેક મહાપુરુષોએ, પોતાના ઇંદને પ્રકટવા માટે જેનું હૃદય, મૂર્ધઆદિ સ્થાન દિવ્ય જનાઓ દ્વારા, તેણે જ આ લૌકિક સ્થાન પણ અનુપમ દિવ્યતાયુક્ત કરવું ધાર્યું એમકે ત્યાં સર્વના શ્રી ઇંદ ત્રિરાજવાના હતા.

અહો ! જેમણે ઇંદને પ્રત્યક્ષ કર્યા છે, જેમનાથી શ્રી ઇંદ લેશ પણ બિન્ન નથી એવો જેમણે અનુભવ કર્યો છે, અને જેમના તરફથી શ્રી ઇંદ કોઈ પ્રકારના વિધિની અપેક્ષા રાખતા નથી, તેવા એ તૃતકૃત્ય મહાત્માઓએ પણ શ્રી ઇંદનું આવાહન કરવામાં આવેલ અદ્ભુત વિધિ આદર્યો, તો ઇંદને જનો એમ માને કે ' ઇંદિર તો બાવના બુખ્યા છે, અને એમને માટે તો કુલ નહિ ને કુલની પાંખડી કરીએ તો એ ધણુ છે, એમને કર્યા હજાર વિધિની અપેક્ષા છે ' તો તે માન તેમના અત કરણની શક્તિ નહિ તો અન્ય શું ? શ્રી ઇંદની જ તે વિભૂતિ છે, તેમનો અશ છે, અને તેથી જ્યાં શ્રી ઇંદ છે ત્યાં દિવ્યતા હોવી એ વુ અસ્વાભાવિક છે ? પ્રકાશ એ સૂર્યના અશરૂપ છે, તેમ દિવ્યતા એ ઇંદિરના અશરૂપ છે એ દિવ્યતાનો ઇંદિરી અશ સર્વમાં અર્પાયેલો છે, અને

સર્વકરતાં વિશેષ માનવ શુદ્ધિમાં તે સ્થપાયો છે. અને તેથી મનુષ્ય એ અંશવડે જ્યાં જેવા પ્રકારની દિવ્યતા પ્રકટાવવા ધારે તેવી પ્રકટાવી શકે છે. વિવિધ પદાર્થોના યોગ્ય હિપયો ગંથી દિવ્યતા પ્રકટાવવામાં મનુષ્યશુદ્ધિની યોગજનાની આવશ્યકતા છે. અને તે યોગ્યશુદ્ધિ જ્યારે તેમાં પ્રયોગ્ય છે, ત્યારે પદાર્થમાત્રની સ્વતંત્ર દિવ્યતા અને વિવિધ પદાર્થોને એકત્ર કરીને તેવડે પ્રકટતી સંયોગી દિવ્યતા એ ઉભય પ્રકટે છે. અને તેમ થતાં અસૌકિકતાનું જ્ઞાન થાય છે. એ અસૌકિકતા એ ઈશ્વરનું લક્ષણ છે—વિભૂતિ છે. અને તેથી સૂર્યની વિભૂતિ જે તેનાં રશ્મિ, તે જ્યાં સૂર્ય હોય છે ત્યાં હોય જ છે, તેમ ઈશ્વર અથવા ઈશ્વરસ્વરૂપ મહાપુરુષોની વિભૂતિરૂપ જે દિવ્યતા તે પણ જ્યાં તે હોય, જ્યાં તેમનું આવાહન થાય ત્યાં પ્રકટતી જ જોષ્ટિ. ઈશ્વરની અસૌકિક વિભૂતિઓ તે તેમની સાથે જ રહે છે, અને સૌકિક વિભૂતિઓને તેમણે સધળે વિસ્તારી દીધી છે. ત્યાંથી તેમને પ્રકટાવવી એ અધિકારિનું કર્તવ્ય છે.

એ સૌકિક દિવ્યતા પ્રકટાવવાનો જ્યારથી મનુષ્ય આરંભ કરે છે ત્યારથી તેની સમગ્ર વૃત્તિઓ ઇષ્ટના એક એક ગુણધર્મમાં પ્રવેશને પામતી જાય છે, અને ત્યાં સ્થિતિ કરી પછી આગળ ખીજા અધિક ઉચ્ચ ગુણ ધર્મમાં પ્રવેશે છે. જેમ જગત્કોપર સૂર્યના પ્રકાશ ધીમે ધીમે પ્રકટે એ જ સર્વને

હિત કરનાર મનાયો છે, અને એકદમ મધ્યાદ્ન થાય અને એકદમ રાત્રિ થાય એ વ્યતિકર મનુષ્યસરીરનાં નેત્રાદિનાં તથા મગજના જ્ઞાનતંત્રીઓને માટે હાનિકારક છે, તેમ આપણી વૃત્તિમાં પણ ઇષ્ટનું ક્રમપૂર્વક સ્વરૂપ રચાય—ઈશ્વરના થોડા થોડા શુભકર્મો ક્રમથી પ્રકટતા જાય તો તેને જ આપણાં આંતર કરણો અદ્વૈતધારણુ કરી શકે છે. સંયમની ક્રિયા કરનાર અધિકારીને શો અનુભવ થાય છે ? એ જ કે ઈશ્વરના એક એક લક્ષણનો ક્રમપૂર્વક સાક્ષાત્કાર થાય છે, અને તેમ યતાં તેનાં કરણો ધીમે ધીમે તે તે લક્ષણોને સમજતાં જાય છે. અને તેમ યતાં પરિણામે તે સાધકના હૃદયમાં સ્થાનમાં ઇષ્ટનો સમ્યક્દર્શનરૂપે સાક્ષાત્કાર થાય છે. આ જ નિયમનો સ્વચ્છ સદૃશમાં પણ ઉપયોગ કરવાનો છે. કેમકે તેમ કરવાથી ઇષ્ટના અધિક અને અધિક મહાન્ સ્વરૂપની ભાવના આપણામાં બંધાતી જાય છે. અને તેમ તેમ આપણાં કરણો ઇષ્ટના અત્યંત દિવ્ય સ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ કરવાને યોગ્ય થઈ શકે છે. આપણું અંતઃકરણ ધીમે ધીમે વિશેષ શ્રદ્ધાને પ્રકટાવતું જાય છે, તથા ઇષ્ટની વિભૂતિઓનો ધીમે ધીમે અધિક પ્રમાણમાં સાક્ષાત્કાર કરતું જાય છે. ‘ આ દિવ્ય પદાર્થકરતાં પણ આપણા ઇષ્ટ અધિક દિવ્ય છે ’ એવું તેને દૃઢ અને દૃઢ ભાન થતું જાય છે. ‘ આ દિવ્ય રચનાકરતાં પણ આપણા ઇષ્ટ અધિક દિવ્ય છે, અને આ

સર્વ દિવ્યતા એ તેમનો જ પ્રકાશ છે '—જેમ પ્રાતઃકાલનો સૌમ્ય પ્રકાશ એ તે જ સૂર્યનો આધેનો અથવા આરંભક પ્રકાશ ■ તેમ— એ આપણને વધારે નિશ્ચયપૂર્વક સમજાય છે, અને તેથી હૃદયવગેરે, તેના કરતાં અધિક દિવ્ય જે ઇશની અતૈકિક વિભૂતિ તેને ધારણ કરવા—તેને યથાર્થ રૂપે ઓળખવા—તેનું વાસ્તવ મૂલ્ય તથા સામર્થ્ય સમજવા—સમર્થ થાય છે. અને તેમ યતાં પછી ઇશની અતૈકિક સંપત્તિઓ પ્રકટે છે. અને પછી સાક્ષાત્ ઇશ પ્રકટે છે. આમ થાય છે તો જ મનુષ્ય તેને જોઈ જાણી અને સમજી શકે છે.

જેને એક પણ રૂપેયો મળેલો અસંભવિત છે, તેને એક કદાચ રૂપેયા મળે છે તો તેનું ચિત્ત ખસી જાય છે, વખતે પ્રાણ પણ નીકળી જાય છે, એવા દૃષ્ટિા જગતમાં બને છે તેનું કારણ એ જ છે કે એક રૂપેયો પણ જેને નથી મળતો તેનું અંતઃકરણ તેમ જ બીજાં શ્રદ્ધમ કરણો કદાચ રૂપેયાના બળને ધારણ કરી શકવાના સામર્થ્યવાળાં નથી હોતાં. તે જ પ્રમાણે ઇશની અતૈકિક દિવ્યતા તત્કાળ કાંઈની દૃષ્ટિએ આવે તો જેને તે ધારણ કરવાનું બળ નથી તેને તે લાભ ન જ કરે એ સ્વાભાવિક છે. અને તેથી તેવા પ્રસંગ બનતા જ નથી. સુદામાને અપૂર્વ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થઈ તે પૂર્વે શ્રી કૃષ્ણની અદ્ભુત સંપત્તિનું તેને જ્ઞાન દરાવ્યું છે. તેને તેણે ધારણ કરી છે, અને પછી તેને પોતા-

નારપે તે સંપત્તિનું સ્વામિત્વ અપાયું છે. અને પછી તેને તેમાં કંઈ વિશેષ જણાવ્યું નથી ક્રમકે ક્રમથી તે તેને પ્રાપ્ત થયું છે.

આથી જ્યારે મનુષ્ય લૌકિક દિવ્યતાને રચે છે એટલે અલૌકિક દિવ્યતાનું દર્શન કરવા તે અધિકારી થાય છે. અને તે પ્રાપ્ત થતાં એ સર્વનું મૂળ જે પરમ દિવ્ય વસ્તુ તેના તેને સાક્ષાત્કાર થાય છે. ક્રમથી ચઢવાથી તે ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક દિવ્ય પ્રાપ્ત થશે જ એવી શ્રદ્ધાને ધારણ કરતો જાય છે, અને તેમ થતાં તેનામાં વધારે દિવ્યતાના અનુભવ કરવાનું બળ આવે છે. આથી લૌકિક દિવ્યતા એ ઇષ્ટને અર્થે નથી, પરંતુ જે અધિક દિવ્યતાનું આપણે દર્શન કરવું છે તે કરવાને માટે, જે બળની આપણે આવશ્યકતા છે તે બળ સિદ્ધ કરવા માટે જ તેની આવશ્યકતા છે. અને તેની સાથે જે દિવ્યતાથી લૌકિક વિશ્વોથી આપણે મોહ પામી જવાના સંભવવાળા છીએ તેમને એ જ્ઞાન તે કાંઈ અનાયાસ જાગૃત રહે છે કે આ દિવ્યતા એ કાંઈ દિવ્યતાના અવધિ નથી, પણ એ તો ક્ષુદ્ર છે. એના કરતાં ઇષ્ટની અલૌકિક વિભૂતિ એ ખરી દિવ્ય છે. આ વિચારથી તેની લૌકિક દિવ્યતામાં આસક્તિયુક્ત સ્થિતિ યદ્ય રહેતી નથી. અલૌકિક દિવ્યતા જોતાં પણ તેમજ થાય છે, કારણ કે તે જાણે છે કે આથી પણ દિવ્ય એવા ઇષ્ટ છે. આ પ્રમાણે મનુષ્ય જ્યારે સર્વ દિવ્યતાની મધ્યે ઇષ્ટને વિરાજિત જુએ છે, ત્યારે તેના

લૌકિક કે અલૌકિક દિવ્યતાપ્રતિભા અહોભાન સમી જાય છે અને તેમ થતા પછી તે ઇષ્ટના પરમ દિવ્ય સ્વરૂપને જોઈ જાય છે.

ભિક્ષુકના વેશમાં કે દરિદ્રીના વેશમાં કે એવા જ હવકા વેશમાં આવેલા ઈશ્વર ઠાઈને નથી જાણખાયા-તેમના ભક્તો પણ ભ્રમમાં પડી ગયા છે, એનાં અનેક દૃષ્ટાંતો છે તેના હેતુ આ જ છે ઇષ્ટને પરમ દિવ્ય માનનાર સાધક આવી હવકા સ્થિતિમાં ઇષ્ટને જોઈ શકવા-જાણખી શકવા-એકા એક જાણખી શકવા-સમર્થ ન હોય એ સ્વાભાવિક છે અને તેથી ધણા પ્રસંગે આગણે આવેના ઈશ્વર તે અધિકારીના જાણખાયાવિના ચાલ્યા જાય છે એ જ્ઞાન શાધી થતું નથી ? કારણ કે તેણે ઈશ્વરને દિવ્ય ઐશ્વર્યમય માનેના છે અને તેથી તેનું અતરૂ આવી વિવક્ષણુ વિભૂતિ થી યુક્ત ઈશ્વરને જોવાને સમર્થ થયેલું હોતું નથી આથી જોમણે ઇષ્ટના પૂર્ણ સ્વરૂપને સંપૂર્ણ અશે જાયું નથી ત્યાં સુધી તેના અતરૂ કરણને અધિક શ્રદ્ધાયુક્ત કરવાને માટે બાહ્ય દિવ્યતાની અપેક્ષા છે જ્યારે તે સર્વોશે ઇષ્ટના સ્વરૂપને જાણે છે, ગમે તેમા રહેવા ઇષ્ટતત્ત્વને તે જોઈને તેને ઇષ્ટરૂપ સમજી ઇષ્ટજોડેલું સન્માન આપી, ઇષ્ટના એક પ્રતીકરૂપે યથાવત્ અનુભવે છે, ત્યારે પછી તેને બાહ્ય વિધિની અપેક્ષા રહેતી નથી, પરંતુ ત્યાં સુધી તો તેની આવશ્યકતાની અપેક્ષા છે.

તેમ એકદમ ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં ઈશ્વરની તત્કાળ પ્રતીતિ થતી નથી, તેમ અત્યંત નિમ્ન સ્વરૂપમાં પણ તત્ક્ષણ ઈશ્વરની પ્રતીતિ થતી નથી. આરંભમાં જ તમે નિમ્ન પદાર્થમાં ઇશ્વરની જાવના કરો, અને તમને લાગે છે કે તે યથાર્થવત્ થશે ? કદાચ નહિ. કેમકે તમારી મતિ એટલી સ્વદમ નથી કે તમે કોઈ તુચ્છ વસ્તુમાં અત્યંત ગ્રમપણે રહેલા ઈશ્વરને જોઈ શકો. આરંભક અધિકારીને માટે તેથી જ તેના કોઈ પદાર્થમાં ઈશ્વરની જાવના કરવાનું શાસ્ત્ર કે સાધુરૂપ પ્રમાણિત નથી. એક ઉકરડાઉપર ઈશ્વર પોતાની વિભૂતિસદ્ વિરાજ્યા છે, એમ કોઈ તમને કહે, અને તે ઉકરડો બનાવે તો શું તમને એમ લાગે છે કે તમારી મતિ સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા-યુક્ત થઈને તે વાત નિઃશંકપણે અંગીકાર કરશે ? નહિ જ, પરંતુ દિવ્ય વર્ણન કરીને કહેવામાં આવે કે આવા કૈલાસમાં શ્રી શંકર વિરાજે છે, આવા વિષ્ણુલોકમાં શ્રી વિષ્ણુ વિરાજે છે, તો તમારી મતિ મોટે લાગે તે વાત માનશે. કેમકે જ્યાં સાઈ હોય છે ત્યાં જ વધારે સાઈ આવે છે એ કુદરતી નિયમને અણુઅણુમાં તમે જાણતા હો છો.

તમારા મલિન હૃદયપ્રતિ તમે જુઓ છો ત્યારે શું તમને એમ લાગે છે કે આમાં પરમઅર્થસંપન્ન પરમાત્મા પ્રત્યક્ષ વિરાજિત છે ? નહિ જ, અને તેમ છતાં કોણના કહી શકે એમ છે કે તેમાં તે વિરાજિત નથી !

પરંતુ જાતિ થવાનું, સત્ય પણ સત્યરૂપે ન જાણવાનું, કારણ એ જ કે તેના ઉપરથી ખરાબ જણાતા પદાર્થના ગર્ભભાગપર્યંત પહોંચી ત્યાં રહેલું જે ઉત્કૃષ્ટ છે તેને જોવાને તમારી મતિ અધિકારને પ્રાપ્ત, બલને પ્રાપ્ત કે સૂક્ષ્મતા પ્રાપ્ત નથી થઈ.

અને તેવી સૂક્ષ્મતા આરંભમાં કદી આવતી નથી. ધણી કાશના અજ્યાસે તથા ઉત્તમમાં ધટતું જાન થતાં, પછી જ તે પ્રાપ્ત થાય છે, તે કાલે તેની દૃષ્ટિએ તત્ત્વવિના અન્ય કશું ન આવતું હોવાથી અને તત્ત્વમય મતિ થઈ હોવાથી જ્યાં તે જુએ છે ત્યાંથી તત્કાળ તે તત્ત્વને સ્પર્શી લે છે—પછી તે તત્ત્વ બંધે ગમે તેટલા ઉંડાણના ભાગમાં રહ્યું હોય, અથવા તેના ઉપર ગમે તેટલા જડતાના, મલિનતાના અવિદ્યાના સ્તર (ઘર) બાઝી ગયા હોય.

આથી આરંભક અધિકારિઓએ ધૈર્યનું અનુદાન દિવ્ય વિભૂતિયુક્ત કરવું એ તેના અધિક હિતને કરનાર તથા સંશાસ્ત્ર અને સૂક્ષ્મ વિચારને અનુકૂલ મનાયું છે.

આ તથા આવા અનેક વિચારોને જાણનારા તે સિદ્ધે વગરેએ જે જે સિદ્ધિ જેને જેને પ્રાપ્ત હતી તે સર્વ સિદ્ધિને ત્યાં પ્રકટાવવા માંડી. અલ્પ કાળમાં પૂર્વે જ્યાં એકલી કુદરત વિહાર કરી રહી હતી ત્યાં તેની સાથે સિદ્ધેનાં દિવ્ય

જેમ એકદમ ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં ઈશ્વરની તત્કાળ પ્રતીતિ થતી નથી, તેમ અત્યંત નિમ્ન સ્વરૂપમાં પણ તત્કાલ ઈશ્વરની પ્રતીતિ થતી નથી. આરંભમાં જ તમે નિમ્ન પદાર્થમાં ઇશ્વરની ભાવના કરો, અને તમને લાગે છે કે તે મધ્યાર્થવત્ થશે ? કદાપિ નહિ. કેમકે તમારી મતિ એટલી સૂક્ષ્મ નથી કે તમે કોઈ તુચ્છ વસ્તુમાં અત્યંત ગુપ્તપણે રહેલા ઈશ્વરને જોઈ શકો. આરંભક અધિકારીનેમાટે તેથી જ તેના કોઈ પદાર્થમાં ઈશ્વરની ભાવના કરવાનું શાસ્ત્ર કે સાધુશ્ય પ્રત્યેય થતા નથી. એક ઉદરગાંધિપર ઈશ્વર પોતાની વિભૂતિસદ્ વિરાજ્યા છે, એમ કોઈ તમને કહે, અને તે ઉદરગાંધિનાં તે શું તમને એમ લાગે છે કે તમારી મતિ સંપૂર્ણ શુદ્ધિયુક્ત થઈને તે વાત નિઃશંકપણે અંગીકાર કરશે ? નહિ જ. પરંતુ દિવ્ય વર્ણન કરીને કહેવામાં આવે કે આવા કૈલાસમાં શ્રી શંકર વિરાજે છે, આવા વિષ્ણુજ્ઞાનમાં શ્રી વિષ્ણુ વિરાજે છે, તો તમારી મતિ મોટે ભાગે તે વાત માનશે. કેમકે જ્યાં સાઈ હોય છે ત્યાં જ વધારે સાઈ આવે છે એ કુદરતી નિયમને આણ્વણ્યમાં તમે જાણતા હો છો. તમારા મહિન હૃદયપ્રતિ તમે જુઓ છો ત્યારે શું તમને એમ લાગે છે કે આમાં પરમઅર્થસંપન્ન પરમાત્મા પ્રત્યક્ષ વિરાજિત છે ? નહિ જ. અને તેમ છતાં કાણુના કહી શકે એમ છે કે તેમાં તે પ્રજ્ઞ વિરાજિત નથી !

પરંતુ જાતિ થવાનું, સત્ય પણ સત્યરૂપે ન જાણવાનું, કારણ એ જ છે કે તેના ઉપરથી ખરાબ જણાતા પદાર્થના ગર્ભભાગપર્યંત પહોંચી ત્યાં રહેલું જે ઉત્કૃષ્ટ છે તેને જોવાને તમારી મતિ અધિકારને પ્રાપ્ત, બલને પ્રાપ્ત કે સૂક્ષ્મતા પ્રાપ્ત નથી થઈ.

અને તેવી સૂક્ષ્મતા આરંભમાં કદી આવતી નથી. ધણી કાલના અભ્યાસે તથા ઉત્તમમાં ઇષ્ટનું જ્ઞાન થતાં, પછી જ તે પ્રાપ્ત થાય છે. તે કાલે તેની દૃષ્ટિએ તત્ત્વવિના અન્ય કશું ન આવતું હોવાથી અને તત્ત્વમય મતિ થઈ હોવાથી જ્યાં તે જુએ છે ત્યાંથી તાકાળે તે તત્ત્વને સ્પર્શી લે છે—પછી તે તત્ત્વ બલે ગમે તેટલા ઉડાણના ભાગમાં રહ્યું હોય, અથવા તેના ઉપર ગમે તેટલા જડાના, મલિનતાના અવિદ્યાના સ્તર (ચર) બાઝી ગયા હોય.

આથી આરંભક અધિકારિઓએ ધૈર્યનું અનુદાન દિવ્ય વિભૂતિયુક્ત કરવું એ તેના અધિક હિતને કરનાર તથા સંશોધન અને સૂક્ષ્મ વિચારને અનુકૂલ મનાયું છે.

આ તથા આવા અનેક વિચારોને જાણનારા તે સિદ્ધાંત વગરે એ જે સિદ્ધિ જેને જેને પ્રાપ્ત હતી તે સર્વ સિદ્ધિને ત્યાં પ્રકટાવવા માંડી. અત્ય કાળમાં પૂર્વે જ્યાં એકલી કુદરત વિહાર કરી રહી હતી ત્યાં તેની સાથે સિદ્ધાંતનાં દિવ્ય

સામર્થ્યો બધાં અને તેમ થતાં સુર્વશ્ચ અને સુગંધસરખો યોગ જામ્યો.

કેટલાક મનુષ્યો સિદ્ધો, ઋષિઓ, મુનિઓ, તાપસો વગેરેને માટે એમ સમજે છે કે તેઓ લાંબી ઘઠીવાળા અને તે પછી ઘણે ભાગે ઘોળી, કપાળઉપર અને હાથ વગેરે ઉપર સારી પેટ ભરમના લપરડા કરેલા, કપાળના આ ખૂણેથી પેલે ખૂણેસુધી ચંદનનાં ત્રિપુંડ તાણેલા, ગળામાં, કાંડાઉપર રત્નાક્ષત્રી માળાના હારડા ને હારડા નાંખેલા તથા બાધેલા, જૂનાં ખખ મૃગચર્મો કે વ્યાઘચર્મોને બેસવાને માટે રાખેલા-એવા હોય છે. અને આનો પુરાવો હાલનાં નાટકો છે. નથી તેમણે શાસ્ત્રમાંથી જોયું કે નથી તેઓ ઉચ્ચ કલ્પના કરી શકતા, અને જેમ કાચું તેમ પહેરાવી નાટકમાં ઉતારે અને કોણ ? તો કહે અત્રિ, વસિષ્ઠ, દુર્વાસા, માંડવ્ય, કણ્વ, વિશ્વામિત્ર, કે યોગી. પૂર્વના ઋષિ મુનિઓનાં બાહ્ય સ્વરૂપને કેવળ કલ્પિત કરનાર આ ક્રિયા-પ્રતિ નથી કોઈ વિદ્વાન કે અવિદ્વાન દષ્ટિ પછી નાંખતું ! કંઈ કાળથી એ જ વેશ અને એ જ રૂપરંગથી ઋષિમુનિઓનાં ‘દાસ’ કર્યા જ જાય છે. નથી તેઓને જૂલ સુધારવા માટે આંખ ઉઘડતી કે નથી ઋષિમુનિઓઉપર ભક્તભાવ ધરનાર પ્રજાનો પુકાર થતો. આથી જણાય છે કે પ્રજાનો મોટો ભાગ, આવા વિવ્રલક્ષણ વેશ અને રૂપને ધારણ કરનારા જ પૂર્વના ઋષિ મુનિઓ હશે, એમ માનતો હોવો જોઈએ.

ચાર છેડે સુંદર પ્રકારે ઘાતીયું ન પહેરાવતાં, ગામડાના રોચા-
જેવો કાજડો ભરાવીને, ઘુંટણસુધી ઊંધાડા, અને સાં પછુ
થોડી ભરમ ચોળેલા, નાટકમાં જે રદી કપડાં થયાં હોય તેની
કઢનીઓ બનાવીને તે પહેરેલા તેઓ 'રટેજ' ઉપર નીકળી
આવે છે, અને આર્થત્વના ભૂષણરૂપ ઋષિમુનિઓનાં બાહ્ય
સ્વરૂપને કલ્પકિત કરે છે, અને આર્થત્વનું અભિમાન રાખ-
નારી પ્રજા નિઃસંકાયપણે અને પ્રસન્ન ચિત્તથી જુએ ■ ! ના
ટકના એક મનુષ્યને આ લેખકે પૂછ્યું કે 'ઋષિ મુનિઓને,
નારદસરખાને કાજડા શા માટે વળાવે છે ? તો તેમણે કહ્યું,
પાટલી પહેરેલા ઘાતીયાથી તેમને નાચવું નથી ફાવતું' આ
કારણુમાટે આખા ઋષિ મુનિના વેશમાં ફેરબદલ ! સારું છે કે
ત્રણ હાથનો ખાદીનો કકડો તેમને નાચવામાં નડતો નથી, નહિ
તો એ અડચણ દૂર કરવાને માટે એક સુરવાળ પછુ પહેરાવે !

આવા વિચિત્ર વેશવાળા સિદ્ધાચલના પવિત્ર સિદ્ધો ન
હતા. પ્રસંગે સુંદર વસ્ત્રો ધારણ કરતા તો પ્રસંગે રેશમી
વસ્ત્રો પહેરતા, તો પ્રસંગે શ્વેત જ વસ્ત્રો ધારણ કરતા. પરંતુ
તે પછુ બહુ જ સુશોભિત તથા રમણીય રીતિથી. ઘુંટણ ઉ-
ંધાડા દેખાઈ કે કાજડી મોટી રાખતાં પાટલીમાં ખૂટકો પડે
અને પાટલી મોટી રાખતાં કાજડીમાં ટુંકું પડે, એવું ત્રણ હાથનું
પંચીયું પહેરતા ન હતા. કહ્યું પ્રસંગે રદ્રાક્ષની માલા ધારણ
કરતા તો પ્રસંગે હસ્તમાં માત્ર રમણી જ રદ્રાક્ષની રાખતા.

અવલુ કરવા સ્તંભી જતો, વૃક્ષો પણ પોતાના હલનચલનરૂપ
 વ્યાપારને છોડીને, જે કાલે શાંતરસનું ગાન થતું તે કાલે
 રિયર થઈને એ ગાનમાં તક્ષીન થઈ જતાં, અને કરચિત્ત
 ઉત્સાહજનક રસની પ્રધાનતાનું ગાન થતું તો તેના અવલુથી
 —તેનાં અદિક્ષનથી—મસ્ત થઈ ડોલતાં અને નવીન છવ્વનરસને
 પ્રાપ્ત થતાં હોય તેમ જણાતાં. જે કાલે કોઈ કોઈ અત્યંત
 ભક્તિભાવયુક્ત ગાન કરતું તે કાલે ત્યાંના જડજંગમ સર્વ
 પદાર્થો જાણે ઈશિરાભિમુખ થઈ ભક્તિમય થઈ જતા હોય
 એમ બનતું, અને જ્યારે કોઈ કોઈ સ્વરૂપાનભવની અદ્ભુત
 પ્રુમારીયુક્ત તેનાં અનુભવકથનનું ગાન કરતું ત્યારે આણું
 આણું જાણે સ્વરૂપમાં તન્મય થઈ રહ્યું હોય એમ લાગતું;
 અને તેના અનુભવને લેતું જાણે પૂર્ણતમ થઈ મસ્તસરખું
 બની રહ્યું હોય એમ જણાતું.

આ પ્રકારના તેઓ વિવિધ સદ્વ્યાપારને સેવતા તથા
 તેમાંથી ઉત્તમ લાભને મહશ્વ કરતા હતા.

તેઓ સધળાએ વિવિધ તૈયારીઓ કરવા માંડી. ઉત્સ-
 વને સર્વોક્ષ કરવો એવો નિશ્ચય તેઓએ કરેલો હોવાથી
 પ્રત્યેક ઉત્સાહપૂર્વક વિવિધ કર્તવ્યોને સિદ્ધ કરતા. એક
 વિશાલ તથા અત્યંત રમણીય એવો આવાહનમંડપ રચ્યો.
 તેમાં વિવિધ શોભાયુક્ત આસનો રચ્યાં, અને તેના ઉપર
 દેદીપ્યમાન છત્રો કર્યાં અને તે ઉપર એક એક રત્નકલશ

રચાપો. સર્વ આસનો જૂદા જૂદા ઘાટનાં અને પ્રયેક ભિન્ન ભિન્ન શોભાયુક્ત હોવાથી કયું આસન પસંદ કરવું એ દેવવર્ગ કે ઈશવર્ગને પણ કશુંજર વ્યાપોદ પમાડે એવું હતું ! ત્યાં થયેલી અત્રોક્તિક રચનાનું વર્ણન કરતાં તો મં. થોને મંથો ભરાય તે છનાં છેવટે ' સંપૂર્ણ ' ને બદલે ' અપૂર્ણ ' જ લખવું પડે એવું હતું. તેથી વાચકની કલ્પનાને તે સોપા અન્યપ્રતિ દષ્ટિ વાળીએ.

એક વિહારસ્થાન રચાયું હતું કે જોમાં એક મોહક ઉપવન બનાવ્યું હતું. સ્વર્ગના નંદનવનના વિહારી ઇન્દ્રદેવને પણ આ ઉપવનમાંથી પાછું જવું રચે કે કેમ એ મોટી શંકા હતી. ત્યાં વિહારને અર્થે જોટલી ઉત્તમતા પ્રકટાવાય તેટલી પ્રકટાવી હતી.

ત્રીજું ' અમૃતાલય ' રચવામાં આવ્યું હતું. ત્યાં દિવ્ય અમૃત તથા ભોજનની સામગ્રી રાખવામાં આવી હતી. એ સ્થાન સર્વથી રમણીય અને ચિત્તાકર્ષક હતું. આરંભમાં ત્યાં દીપકવિના સર્વ સ્થલે એક સરખો આરમાની પ્રકાશ અદ્ભુત પ્રભાવાળો છવાઈ રહ્યો હતો. અને પછી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના વર્ણો બદલાયા કરે એવી વ્યવસ્થા રાખી હતી.

. આ વિના એક ચોથું સ્થાન એક સિદ્ધે રવતંત્રપણે

રત્નું હતું; જેનું દાર ક્યાં તે જાણી સમજાય એમ ન હતું, અને તેથી જાણાવું કે તે છેક છેવટ સુધી ગુપ્ત રાખવાનું હશે. વાચકો ! તમારી ત્યાં જવાની દિમત પહોંચે છે ! મેં તો મારી દષ્ટિ પંચમ સ્થાન ઉપર જ વાળી છે.

અને તે સ્થાન એ હતું કે જ્યાં પેલી દિવ્યમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવાની હતી. ત્યાં તેને અનુરૂપ વિવિધ યોજનાયુક્ત અનેક પદાર્થો સ્થાપનામાં આપ્યા હતા.

થોડો કાલ જતાં નિષ્ક્રમ કરેલો દિવસ આવ્યો, તે પૂર્વે સઘળી તૈયારીઓ થઈ ગઈ હતી. સર્વ સિદ્ધો પ્રાતઃકાલમાં રાત્રિના તૃતીય પ્રહરે ઉડીને નિત્યકર્મને સાધી એક સ્થાને એકત્ર થયા. તેમની સાધ્વી ધર્મપત્નીઓ પશુ સાથે એકત્ર થઈ. સર્વ વ્યવસ્થાસર સ્વસ્થાને બેસી ગયા. થોડી ક્ષણમાં અદ્વૈતિક સૌમ્ય પ્રકાશથી તે સ્થાન ઊવાઈ રહ્યું. અને સહજ વાર થતાં દિવ્ય સુગંધથી તે સ્થાન મધમધી રહ્યું. આ પરિમલ (સુગંધ) કોઈ જાતના ધૂપનો કે પુષ્પનો ન હતો, પણ તેથી કોઈ બિજા જાતનો હોઈ આસદ્વારા નાસિકામાં જતાં જ અંતરના રોમેરોમમાં જણે કંઈ નવીન છવનખલ સિંચન કરતો હોય તેવો હતો. તે એક જ પ્રકારનો ન હોતાં થોડી થોડી ક્ષણે વિવિધ પ્રકારની અદ્વિતીય સુવાસને પ્રસારતો હતો.

આમ થતાં સર્વ એકાગ્રચિત્ત થયા, ઇષ્ટમાં વૃત્તિ સ્થાપી, અને તેમનું આવાહન કરવા સઘળાએ ‘આહવાન-ગાન’ નો આરંભ કર્યો. આરંભમાં વાદ્યવ્રજના અપૂર્વ સ્વર નીકળવા લાગ્યા, અને વાતાવરણમાં એકાએક ફેરફાર થયો. સંધ્યમને પોપક વાતાવરણ રચાયું. તેની સાથે સઘળાએ પ્રાર્થનામય ‘આહવાનગાન’ નો આરંભ કર્યો. આ ગાનના સ્વર એવા તો વિલક્ષણ જાતિના તથા મિશ્રણ કરેલા હતા કે જેનાં અદિલનો એકાએક ગગનગામી થયાં. જેત જેતામાં રથુલ વાતાવરણને ભેદી સૂક્ષ્મમાં, અને સૂક્ષ્મમાંથી સૂક્ષ્મતર તથા સૂક્ષ્મતમ પ્રદેશમાં પ્રવેશી ગયાં. અંકકટાહને ભેદીને આલ્યાં ગયાં. જ્યાં જ્યાં તે અદિલનો પ્રસાર્યો ત્યાં સર્વ રથે જાગૃતિજનક ઉત્સાહ પ્રકટતો જણાયો. પ્રત્યેકની ધ્યેયમૂર્તિઓ પ્રસન્ન થઈ ગઈ. અને પોતાનાં વાહનો તૈયાર કરાવ્યાં, અને અનુપમ વજ્રાલંકાર યુક્ત થઈ જ્યાંથી તે અદિલનો આલ્યા હતાં તે પ્રતિ પ્રવાણ કરવાની તત્પરતા ધરવા લાગ્યા.

આ તરફ સિદ્ધાચલકીપર આહવાનગાન અધિક અને અધિક તન્મયતાપૂર્વક ચાલી રહ્યું છે. જેમ જેમ આગળ આગળ ગવાતું જાય છે, તેમ અધિક અધિક બલરાત્ અદ્ભુત વર્ણ અને અદ્ભુત તેજોમય અદિલનો પ્રકટતાં જાય છે, અને દૃષ્ટિ નાંખતાં નાંખતાંમાં તો ગગનપાર આલ્યાં જાય છે વોચક ! આપણને તે જોવાની દિવ્ય દૃષ્ટિ હોત તો કેવો

આનંદ થાત એનો વિચાર શું તમને આવે છે ? વિદ્યુતનાં વિવિધ આશ્ચર્યજનક ગતિવાળા પ્રવાહો પણ આ આદિત્ય નોઆગળ ક્ષુદ્રસરખા છે. તેમાં વિવિધ સમર્થના અધિષ્ઠાતા પ્રત્યેક દેવોને જે જે વર્ણો પ્રિય છે તે તે વર્ણુ-રંગ-વાળાં આદિત્યનો તે તે દેવોપ્રતિ ગમન કરવા લાગ્યાં. કેવલ શુક્લવર્ણુ તથા પ્રકાશવાળાં સૂક્ષ્મતમ આદિત્યનો શ્રી શંકર-સમીપ ગયાં, ધનશ્યામ વર્ણુનાં જીવનમય આદિત્યનો તેને યુક્ત પ્રકાશસહિત વિષ્ણુલોકમાં પ્રવેશી શ્રાવિષ્ણુને આ-હ્વાનકારક (આકર્ષણ કરીને બોલાવનાર) થઈ રહ્યાં. શુદ્ધ પીતલવર્ણુનાં આદિત્યનો સૂર્યલોકમાં પ્રવેશ્યાં, મૌકિતિકસમ વર્ણુવાળાં આદિત્યનો ચંદ્રલોકમાં, સહજ આરક્ત-ગુલાબી સરખાં-આદિત્યનો ઈન્દ્રસમીપ, કંઈક શુભ્ર અને કંઈક પીત (પીળો) વર્ણુથી મિશ્રિત વર્ણુનાં આદિત્યનો તેવા જ પ્રકાશ-સહિત ષ્ઠરૂપતિનિકટ, રક્તવર્ણુનાં મંગલલોકાધિપતિનિકટ, પારદર્શક નહિ એવા ઘેરા શ્વેત વર્ણુનાં આદિત્યનો શુક્લ-લોકમાં, વિશેષ રક્ત અને કંઈક-નહિવત-શ્યામતા મિશ્રિત વર્ણુનાં આદિત્યનો બ્રહ્માસમીપ, ધ્વજીય (ઝાંઝો આ-શ્માની) વર્ણુનાં ત્ર્યામૂર્તિ ધર્મરાજનિકટ અને એ પ્રમાણે વિવિધ વર્ણુનાં આદિત્યનોદ્વારા આ સિદ્ધાનો સંકલ્પો પ્રપાલ્યુ કરવા લાગ્યા. ઠાંઈ આદિત્યનો વક્ર ગતિથી તો ઠાંઈ વર્તુલથી તો ઠાંઈ ચક્રાકારે તો ઠાંઈ સીધાં તો ઠાંઈ ચાનિના તારાની પેઠે

ઝથુક ઝથુક કરતાં તો કાઠ આકાશમાં પ્રતીત થતા ગંભીર ધનની મદમાતી સૌમ્ય ગતિસરખાં તો કાઠ ક્ષણમાં સહ-સ્રાવધિ યોજનના અંતરને વટાવી જતાં તીવ્ર ગતિવાળાં—એમ વિવિધ ગતિવાળાં થતાં જ્યાં ત્યાં વહેતાં થયાં.

આશ્વાનમાસ હજી ચાલતું જ હતું. તેની છેલ્લી લીટી પૂર્ણ થઈ નથી ત્યાં તો અત્યંત દૂરથી અત્યંત ગંભીરપણે જ્યનાદ થનો સંભળાયો. સિદ્ધાયકઉપર માન ચાલ્યા જ કરતું હતું. એક એક ક્ષણ વીતતી મ્હ તેમ તેમ તે જ્યનાદ નિકટ નિકટતર પ્રદેશમાંથી આવતો શ્રવણ થવા લાગ્યો. ઉપર નીચે સમસર્વત્ર આનંદ, આનંદ અને કેવલ આનંદ પ્રસરી રહ્યો હતો.

હજી વિવિધ વર્ણના—અનેક વર્ણથી મિશ્રિત યથેક્ષા નવીન આદિલનો પ્રકટી હિમ્મ અને હિમ્મ પ્રદેશમાં ગતિ કર્યા જ કરતાં હતાં. સહજ પીત, શ્વેત તથા પાદમ (શુભાળી) વર્ણથી મિશ્રિત એવાં આદિલનો સત્ય તત્ત્વપ્રતિ પ્રસાર્યા, નીલલોહિત (Violet) વર્ણનાં શ્રદ્ધાશક્તિ પ્રતિ, રૌપ્ય (ચાંદી) સરખા તેજસ્વી ભનવતી ભક્તિપ્રતિ, ધનાશ્ચ (ઘેરો લાલ) વર્ણનાં અત્યંત તેજસ્વી અને ચેતનાત્મક આદિલનો પ્રેમતત્ત્વને સ્પર્શવા ચાલતાં થયાં.

આ પ્રકારે સમસર્વત્ર પ્રત્યેક પ્રદેશને અનુકૂલ આદિલના તે પ્રદેશોપ્રતિ વર્ણ કરતાં હતાં. અગમ્યસરખો અવ-

કાશ (પોલાણ) માંથી નીકળતો જ્યનાદનો ધ્વનિ ધણે નિકટ આળ્યો. અને સદૃજ સમય ગયો નથી, અને આદ્ય વાનગાનનો ઉલ્લો સ્વર દૃજ તો સંગાનાના કઠમા રલ્યો છે ત્યાં વિવિધ આશ્વર્જનક ગતિ તથા આકૃતિવાળાં વિમાનો સિદ્ધાચલપ્રતિ આકર્ષાયાં અને એ સ્વર પૂર્ણ થવાની સાથે-તેનો ઉલ્લો સ્વર કે જે રિયતિના બાવને પ્રકટાવનારો હતો-તેની બાબા વાતાવરણમાં પ્રસરતાં સર્વ વિમાનો પર્વત-ઉપર સ્તભ્યાં.

સમગ્ર સિદ્ધો તથા સાધ્વીઓએ અપૂર્વ ઉત્સાહપૂર્વક જયધોષ કર્યો, અને ઉભાં થયાં. સર્વ દેવમંડપને પુષ્પ તથા નવીન ધાન્યથી વધાવી વિનયપુરઃસર નમન કર્યું. દેવોએ સિદ્ધોને પ્રસન્નતાસહ કુચલ પૂછતાં આશ્ચિંગન આપ્યાં. શક્તિઓએ સાધ્વીમંડલને પણ એ જ પ્રકારે અભિનંદન આપ્યું. સિદ્ધવર્ગે શક્તિઓને નમન કર્યું. અને એ વિધિ સમાપ્ત થતાં કેટલાક સિદ્ધોથી દર્શાવાતા ભાગે, તેમના જય-ધ્વનિના આધોષવચ્ચે દેવોએ ‘ આરાદનમંડપ ’ માં પ્રવેશ કર્યો. અવર્ણ્ય અલૌકિકતા નિહાળતું સમગ્ર દેવ-મંડલ અતીવ પ્રસન્નતા દર્શાવવા લાગ્યું, અને તેમાં પણ જ્યારે તેમણે આસનેની રચના જોઈ અને તેમાં પ્રત્યેકમાં અપૂર્વતા અને કાર્ષમાં કશી ન્યૂનાધિકતા ન જોઈ તથા કયાં પ્રથમ અને કયું અંતિમ સ્થાન એનો કરો નિર્ણય ન

જેથી ત્યારે એ રચનાથી સર્વ બહુ આનંદ પામ્યા. આનંદ-વાતા કરતા પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયનુસાર સ્થાને વિરાગિત થયા.

વ્યવસ્થાપૂર્વક સર્વ વિરાગિત થતાં કાષ્ઠ વિલક્ષણ સ્થા-નામાંથી એકાએક દીપકસરખા પ્રકાશ નીકળવા લાગ્યા. અને મંડપ ત્રિવિધ રંગના પ્રકાશથી છવાઈ રહ્યો તેમાં સ-વિશેષ અસૈદ્ધાંતિકતા એ હતી કે જે દેવોએ જે વર્ણનાં વસ્ત્રો ધારણ કર્યા હતાં તેમના આસનની આસપાસના-તે આ સનહિપર પ્રકાશ પાડનારા-સર્વ દીપકો એ જ વર્ણના પ્રકાશયુક્ત થયા હતા. અને તેથી અસૈદ્ધાંતિક રમણીયતા અને પ્રત્યેકની અપૂર્વ શોભા પ્રયક્ષ્યપ્રયક્ષે જણાઈ આવતી હતી. અને પ્રત્યેક એક બીજાની તેથી અપૂર્વતાયુક્ત સ્થિતિ જોઈ સાનંદઆશ્ચર્ય પ્રતીત કરાવવા લાગ્યા.

એટલામાં સમગ્ર સિદ્ધો તથા સાધ્વીઓએ સમગ્ર દેવોના અનુગ્રહને ઇન્દ્રનાર એક 'કૃપાયાચક' ગાન ગાયું. અને તેથી પ્રત્યેક દેવમાંથી સહસ્રા સર્વ સિદ્ધેરપ્રતિ અનુગ્ર-હનો પ્રવાહ પ્રસરવા લાગ્યો કૃપાભાવમાંથી ઉદ્ભવતું પોષણ અર્પનાર તમ તામ્રસરખા પણ સૌમ્ય વર્ણનું એક અભ સિદ્ધો તથા સાધ્વીઓના મસ્તકઉપર રચાતું ગયું અને ક્રમે ક્રમે નીચે નીચે ઉતરતું ઉતરતું સમગ્ર સિદ્ધો તથા સાધ્વીઓનાં તનુ (શરીર) માં પ્રવેશ પામી તેના અંતસ્તમ પ્રદેશપર્યંત પ્રસરી ગયું.

કૃપાયાચક ગાન પૂર્ણ થતાં પૂજનવિધિ આરંભાયો. યથાર્થ ભક્તિવડેસર્વ સિદ્ધે તથા સાધ્વીઓએ પ્રસન્ન વદને પ્રત્યેક દેવ તથા શક્તિનું પૂજન અર્ચન કર્યું, અને દિવ્ય માલાઓ સર્વના કંઠમાં આરોપાઈ. તેના સુવાસથી તે મંડપ સુગંધના કુંડરૂપ હોય તેમ લાગ્યું. પૂજનવિધિ સર્વાંશે પૂર્ણ થતાં સમગ્ર વર્ગ ત્યાંથી ઉઠ્યો.

પ્રાતાઃકાલ થયો હતો. શીતલ સમીર (વાયુ) સર્વત્ર આનંદ તથા શુભનપ્રવાહને પ્રસરાવતો વહી રહ્યો હતો. 'દિવ્યમૂર્તિ' ની જ્યાં સંસ્કારપ્રતિષ્ઠા કરવાની હતી ત્યાં સર્વ દેવમંડલ આગ્યું. ત્યાંની સઘળી રચના જોઈ સર્વને અતૈકિક આનંદ થયો. યોગ્ય વિધિપૂર્વક તેની સિદ્ધાચલના ઉચ્ચતમ શૃંગઉપર સ્થાપના થઈ, અને તે કાળે સિદ્ધે તથા દેવવર્ગે જપઘોષ કર્યો.

ત્યાર પછી એક સિદ્ધેશ્વરને દેવવર્ગને ઉદ્દેશીને કહ્યું, હે સત્યસ્વરૂપની સત્ય વિભૂતિઓ ! આપને હું અનન્યભાવે યજ્ઞું છું. આપના સંકલ્પરજ્જ્વલ પર નૃત્ય કરનાર અમે હવે આ સ્થાનનો પરિત્યાગ છાડીએ છીએ. આપના સ્વરૂપનો અનુભવ પ્રાપ્ત થવામાં આ સ્થાન પણ અનેક નિમિત્તોમાંનું એક છે. અને તેથી તેનો પણ અમારા પ્રતિ ઉપકાર છે. આ ભૂમિકાને અમારું સ્મરણ રહે તથા આજપર્યં તે જેવી ગૌરવયુક્ત રહી ॥ તેવું જ તેવું ગૌરવ અતઃપર (હવે પછી)

પણુ રહ્યા કરે એ ઇચ્છાથી અમે આ દિવ્ય મૂર્તિને રચી છે, અને તે આપના વરદ હસ્તવડે પ્રસ્થાપિત થવા પામી છે. તથાપિ તે જડ મૂર્તિ અનેક કાલપર્યંત અત્ર સ્થિર રહે એટલા જ હેતુથી પ્રકટાવી નથી. પરંતુ તેની સાથે અમારો એ સંકલ્પ છે કે તે જે જગત્તા એક વિભાગરૂપ આ સ્થાનમાં અમે નિવાસ કર્યો છે, તે જગત્તા વાસ્તવ-હિતમાં કોઈ પણ પ્રકારે ઉપયોગી થાય. આ નિમિત્ત અમારો એ સંકલ્પ છે કે કોઈ કાસે પણ આ પ્રતીક (મૂર્તિ) ને જોઈને કોઈ પુરુષના એવા સંસ્કાર ઉદ્ભવે પામે કે જે આત્મંત એક સામર્થ્યને પ્રાપ્ત કરી આ જગત્તા અનેક જનોને ઉત્તમ હિત અર્પે તથા કટલાક સવિશેષ અધિકારિ-આને આપનાં અલૌકિક સામર્થ્યોના ગુપ્ત રહસ્યોનું પ્રકાશન કરાવી તેમને નિર્વિશેષ સુખની પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ કરાવે. આ હેતુને લઈ અમે આ પ્રતીક કે જે અઘાપિ જડસમાન છે, તેને તે જ રૂપે ન રાખતાં તેમાં અમારા સર્વના કોઈ સવિશેષ ગુણધર્મને આજે આપ સર્વદેવસમક્ષ અર્પવા ઇચ્છીએ છીએ. અને તે ગુણધર્મ અર્પવારૂપ સંસ્કારપ્રતિષ્ઠાને આપની કૃપાથી ફલવતી થવાની અભિલાષા સેવીએ છીએ.

સકલદેવવર્ગે જયઘોષ કર્યો. એટલે તે સિદ્ધેશ્વરે કહ્યું, પ્રભો ! આપ સર્વની સમક્ષ, હું તેનામાં દિવ્યતાનો અંશ સમર્પું છું.

દ્વિતીય સિદ્ધે કહ્યું, હું તેનામાં પ્રસન્નતાના સંસ્કારને સ્થાપું છું.

તૃતીય સિદ્ધે કહ્યું, હું તેનામાં પ્રેમના સંસ્કારનું પ્રસ્થાપન કરું છું.

ચતુર્થ સિદ્ધે કહ્યું, હિમ પુરુષાર્થ બલનું જ્ઞેનારને જ્ઞાન થાય તેવા બળનો તેનામાં સંસ્કાર પ્રેરે છું.

પંચમ સિદ્ધે કહ્યું, દુર્બળતામાત્રને દષ્ટિમાત્રથી દૂર કરે એવા સંસ્કાર તેને પ્રાપ્ત થાઓ.

પદ્મ સિદ્ધે કહ્યું, તેનામાં બળતા તથા પૂજ્યત્વનો ભાવ પ્રકટે તેવા સંસ્કાર હું અર્પું છું.

સપ્તમ સિદ્ધે કહ્યું, શુદ્ધિ તથા પ્રતિભાશક્તિનું આ પ્રતીકમાં જ્ઞેનારને જ્ઞાન થાય એવા સંસ્કાર તેનામાં હું મૂકું છું.

અષ્ટમ સિદ્ધે કહ્યું, જીવન એ શી વસ્તુ છે એ જ્ઞેનાર પ્રતીકને જ્ઞેનારમાં પ્રકટ થાય એ હેતુપૂર્વક તેનામાં અંતર્ગત જીવન પ્રકટવાનો સંસ્કાર હું તેને આપું છું.

નવમ સિદ્ધે કહ્યું, તેના નેત્રમાં માહાત્મ્યયુક્ત ખુમારી પ્રકટવાનો સંસ્કાર મારા તરફથી તેને પ્રાપ્ત થાઓ.

દશમ સિદ્ધે કહ્યું, આ પ્રતીકપ્રતિ દષ્ટિ સ્થાપનામાં ઉત્સાહનો આધારો થાય એ અર્થે તે સંસ્કાર-સમન્વિત આ મૂર્તિને કરું છું.

એકાદશ સિદ્ધે કહ્યું, શુભમાત્રના સંસ્કારને એ જ ઉદ્દેશ પૂર્વક હું આ મૂર્તિમાં પ્રવેશાવું છું.

દ્વાદશ સિદ્ધે કહ્યું, ધૈર્વ, ઐશ્વર્યપૂર્વક નિરાધારતાના જ્ઞાનની નિવૃત્તિ થાઓ એ સંકલ્પપૂર્વક આ મૂર્તિને તે સંસ્કાર પ્રાપ્ત થાઓ.

ત્રયોદશ સિદ્ધે કહ્યું, તેના હૃદયમાં મૂઢ જ્ઞાનરહસ્ય વ્યાપેલું છે એ જ્ઞેનારને સમજાવ તે અર્થે હું ઘટિત સંસ્કાર તેને આપું છું.

ચતુર્દશ સિદ્ધે કહ્યું, શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને નિશ્ચયબલને સંસ્કાર મારા તરફથી તેને પ્રાપ્ત થજે.

પંચદશ સિદ્ધે કહ્યું અવશિષ્ટ જે કંઈ તેને અગત્યનું છે તેના મારા સંકલ્પવડે તેનામાં સંસ્કાર દઢ થાઓ.

આમ થતાં સર્વ વર્ગે જય જયનો ઉચ્ચાર કર્યો એક સાધ્વીએ કહ્યું, તેનામાં આકર્ષક બળની સિદ્ધિ મારા સ્થાપિત સંસ્કારે કરીને થાઓ.

દ્વિતીય સાધ્વીએ કહ્યું, સ્ત્રીજાતિના અબ્યુદયની તીવ્ર ધમ્જા તેનામાં મારા સંસ્કારવડે ઉદ્ભવે.

તૃતીય સાધ્વીએ કહ્યું, પુરુષના માનસ તથા આધ્યાત્મિક અબ્યુદયમાં સ્ત્રીજાતિ કેવા ઉપયોગની છે તથા તેમાં તેનો કેવા પ્રકારે ઉપયોગ કરી શકાય એ રહસ્યનું યોગ્ય કાલે પ્રકાશન કરવાનો આ મૂર્તિ જ્ઞેનારમાં વેગ પ્રકટે એ

અર્થે તે નિમિત્તનો સંસ્કાર હું તેનામાં પ્રકટાવું છું.

ચતુર્થ સાધ્વીએ કહ્યું, અમૃતત્વ શું છે એ જ્ઞાનનો સંસ્કાર મારા સંકલ્પથી હે પ્રતીક ! તારામાં દઢ થતો.

પંચમ સાધ્વીએ કહ્યું, વિકાસ તથા અત્રૌકિક સામ-થોનું મૂલ્ય ક્યાં ■ અને તેમાંથી તે કેવા પ્રકારે પ્રાપ્ત કરી શકાય તે કક્ષાના જ્ઞાનસંસ્કાર તારામાં પડે.

૫૪ સાધ્વીએ કહ્યું, વિશ્વના નિર્વાહમાં સંકલ્પશક્તિ કેવી ઉપયોગી છે તથા આ આદિશક્તિમય જગતમાં કેવા આદિશક્તિનાવડે અધિક પ્રગતિ સિદ્ધ થાય તે વાતો અતુલ સમયે પ્રકાશ પામવાને માટે આ મૂર્તિપાસે તેની કક્ષાના સંસ્કારને મદદ કરાવું છું.

સત્તમ સાધ્વીએ કહ્યું, દંપતીનો દિવ્ય રનેહ કેવા અત્રૌકિક હિતને કરનાર છે તથા કેવું અગમ્ય દક્ષ પ્રકટાવનાર છે, એ જ્ઞાનના સંસ્કારને એ મૂર્તિમાં પ્રેરું છું, તથા અંતમાં એ સંકલ્પ કરું છું કે જે કોઈ અધિકારી આ પ્રતીકને તેમાં પાડેલા આજના સંસ્કારસહિત જોઈ જાણી શકે તેના ઉપર તેના સદ્ગુરુશ્રીની અપૂર્વ કૃપાનું વર્ષણ થાઓ.

પુનઃ જ્યોત્સવનો ગંભીર તથા ઉત્સાહજનક નાદ થયો. પશ્ચાત્ શ્રી સદાશિવના સૂચનથી શ્રી વિષ્ણુભગવાને આ પ્રકારે કહ્યું કે હે સિદ્ધો ! તમારા કૃતસંકલ્પોથી સમગ્ર દેવ-

વર્ગ સતુટ થયો છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ તે પણ તમારા સકલ્પને સિદ્ધ થવાની સપૂર્ણ અભિલાષા ધરે છે તથા તેઓ પણ પોતાના ઠઠ્ઠ કંઈક અંશને આ પ્રતીકમાં સ્થાપે છે અર્થાત્ શ્રીગન્ધ તેના હસ્તમાં, શ્રીસૂર્ય તેના નેત્રમાં, શ્રીચંદ્ર તેના હ્રમધ્યમાં, શ્રીઅગ્નિ તેની વાણીમાં શ્રી સદા શિવ તેના હૃદયે તથા હું તેની નાભિવિધેના સાગરમાં રહી વિવિધ બળને અર્પિશું તથા સાક્ષાત્ શ્રીમહેશ્વર જગવાન તેના મૂર્ધસ્થાનમાં પોતાની શ્રી શક્તિસમેત વિરાજશે, તથા આપણા સર્વના સકલ્પને જળ અર્પિ જે મનુષ્ય આ મૂર્તિદ્વારા આ સર્વ બળને પ્રાપ્ત થશે, તેને તે પોતાના શ્રી મુદપ્રતિ નિત્ય આર્પશે

સિદ્ધેશ્વરો ! આપના સકલ્પવડે આ પ્રતીક આજ બલમાત્રને ધારણ કરનાર થાઓ તે સાથે હું એક સવિશેષ સકલ્પ, આપના સકલ્પને બાધ ન આવે એ પ્રકારથી કરું છું કે યદ્યપિ આ પ્રતીકપ્રતિ દૃષ્ટિ સ્થાપનાર પ્રત્યેકના અત્તરમાં તે ઠઠ્ઠક શુભને પ્રકટાવશે, પરંતુ તેના આ સમગ્ર આત્મ બલ તેને જ પ્રાપ્ત થશે કે જે પોતાના ઉગ્ગત્તર સંસ્કારે કરી આ પ્રતીકમાં નિષ ચિત્તવાળો રહેશે, અને તે પુરુષ જેમ જેમ પ્રતીકમાં સ્થાપેલા વિવિધ સંસ્કારોને આ બળપ્રતો જશે તેમ તેમ તે તેનામાં પ્રકાશને પામશે

પુનઃ જ્યઘોષ થયો અને તે નિમિત્તનો સર્વ વિધિ સમાપ્ત

થયો. પ્રસન્નતાથી સર્વ હિંચા, અને ગિરિના ઉન્નત ભાગમાં સર્વની રચિત્વનુસાર યથેચ્છ વિહાર કરવા લાગ્યા. પરસ્પરમાં અત્યંત આનંદવાર્તા તથા આનંદોદાસાદ્ગજનક સ્વતંત્ર પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી. શક્તિઓ તથા દેવો અને સિદ્ધસમુદાય એકત્ર મળીને વિવિધ જાતિના આનંદ ઉપજાવવા લાગ્યો. દેવવર્ગનીસમક્ષ સિદ્ધો બાલક હોય એ પ્રકારે વિવિધ રમ્ય લીલા કરવા લાગ્યા તથા દેવ અને ઇશિવર્ગ પશુ તે પ્રતિ વાતસલ્યભાવથી જોતો પ્રસન્નતા દર્શાવવા લાગ્યો. શક્તિઓ પશુ સાધ્વીઓની આનંદજનક પ્રવૃત્તિથી પ્રસન્નતા પામવા લાગી. શક્તિઓ પોતાની મહત્તાના ભાવને છોડી સર્વસાથે અત્યંત પ્રેમપૂર્વક અભિન્નવત્ થઈ સાધ્વીઓસહ વિહાર કરવા લાગી.

આ પ્રકારે વિહારમાં કેટલો કાલ વ્યતીત થયો તે જણાયો પશુ નહિ. પણ તેમાંથી નિવૃત્તિ પામી સર્વ કોઈ મથેચ્છ સ્થાને જોઈયાં અને વિવિધ રહસ્યમય અદ્ભુતિક વાર્તાનો આરંભ થયો. પરંતુ તે વાર્તા વાણીવડે થતી ન હતી. પ્રત્યેક સંકલ્પને કરીને તેનડે સુદ્ધમ આદોષનો પ્રસરાવીને વાર્તા કરવા લાગ્યા. વાતાવરણમાં વિવિધ પ્રકારના વર્ષો પ્રકટવા લાગ્યા, અને તે વિવિધ ગતિથી અવાહરૂપે જ્યાં ત્યાં જવા લાગ્યા. તેમાં આશ્ચર્ય એ હતું કે જેમ માર્ગઉપરથી અનેક જાતિના મનુષ્યો એક ખીજાને સ્પર્શ કર્યાવિના કે અથડાયાવિના ચાલ્યા જાય છે, તેમ તે વર્ષો (રંગો) પણ

વાતાવરણમાં એક બીજાની અત્યંત નિકટ આવવા છતાં પણ પરસ્પરમાં સ્પર્શને પામતાં ન હતાં. સામાન્ય સૂક્ષ્મ દ્રવિયી પણ તે પ્રતીત થાય એમ ન હતાં તો સ્પૂર્ણ દૃષ્ટિને તો પ્રત્યક્ષ શી રીતે જ થાય ! આ પ્રકારે તેઓએ કેટલોક કાલ સક્રિય રહસ્યપ્રકાશનમાં ગાળ્યો. તેમાંથી નિવૃત્ત થતાં પ્રત્યેક અધિક આનંદમય અને અધિક પ્રાદસરખા જણાવા લાગ્યા.

પછી સિદ્ધાંતે તે પર્વતમાં પ્રકટ થતા વિવિધ કંદ મૂલ તથા ફલ આણ્યાં તથા દેવાદિ વર્ગને ઉદ્દેશીને સિદ્ધેશ્વરે કહ્યું, પ્રભો ! અમૃતના આહારી આપને આ પદાર્થો અર્પણ કરવા એ રાત્ર મૌકિકના અલંકારો ધરનારને કાં ડીયાંના અલંકારો અર્પવાતુલ્ય છે. ક્યાં અમૃતનો અનુપમ સ્વાદ અને ક્યાં આ કંદફલનો સ્વાદ ! પરંતુ જેમણે પૂર્વ અવતારોમાં (શશ્વરીનાં) બોર, (વિદૂરની) બાણ, (સુદામાનાં) તાંદૂલ, આદિ જે બાવથી મહણ ક્યાં છે તે જ ભોવંપૂર્વક આજ આ પદાર્થોને મહણ કરવા કૃપા કરો તો તેમાં આશ્ચર્યસરખું કશું જ નથી. આમ કહી તેણે તથા સર્વ સિદ્ધાંતે સ્મિતપૂર્વક સહજ સંકુચિત હૃદયે દેવવર્ગ—સમક્ષ તે પદાર્થો ધ્યાં. સક્રિયો તથા સમગ્ર દેવવર્ગે પ્રશંસાપૂર્વક ઇચ્છાનુસાર મહણ ક્યાં.

ત્યાર પછી થોડો કાળ વીત્યો એટલે એક નવીન અને

અત્યંત મહત્ત્વવાળા એવા એક કાર્યક્રમનો ઉપક્રમ અનાયાસે થયો. સિદ્ધાંતો પરિશ્રમ જોઇ તથા સર્વ વ્યવસ્થા જોઇ અને વિશેષ કરીને તેઓના હૃદયનો ભાવ જોઇ સમગ્ર દેવવર્ગે શ્રીમહેશ્વર ભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે ભગવન ! સર્વપ્રતિ કૃપા કરી કિંચિત્ કાલ પશુ સર્વને ‘જ્યોતિર્મયતા’ નો અનુભવ કરાવવાની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરો. આપની કૃપારસિમ જોનાપ્રતિ છે, તેને તે અનુભવસુખ અપ્રાપ્ત છે, એમ નથી, તથાપિ આપના પ્રત્યક્ષ સાન્નિધ્યમાં પ્રભુના વરદ સંકલ્પવડે એકે કાલે એ સુખનો લ્હાવ લે એવી સર્વની અભિલાષા છે અને તેને અંગીકાર કરવા આપ પ્રભુને નમ્ર વિશ્વસિ છે.

શ્રી મહેશ્વરભગવાનની અનુમતિસૂચક પ્રસન્નતા જોઇને સમગ્ર વર્ગે આનંદપૂર્વક જયધોષ કર્યો.

શ્રી મહેશ્વરભગવાને અધિક પ્રસન્નતાપૂર્વક કહ્યું—તમારી વૃત્તિ છે તો સ્વસ્થ થાઓ, તથા અભિમુખતાને ધારણ કરીને એ સંકલ્પપૂર્વક તમારી સમગ્ર વૃત્તિઓને મહાકાશરૂપ અવકાશમાં રથાપો તથા નિ સંકલ્પ સ્થિતિમય રહીને પછી જે કંઈ અનુભવ થાય તેને ગ્રહણ કરો. આરભમાં તમારી ઇચ્છાનુસાર અનુભવ તમને પ્રતીત થશે અને પશ્ચાત્ત માત્ર પ્રયત્ન ઈક્ષણ (સંકલ્પ) આ સર્ગનિસર્ગરૂપ વ્યાપારને જામત્ કરવા કેવા પ્રકારથી ક્રિયા કરે છે, અને

તેમ થતાં પરિણામે આ સમગ્ર સ્થૂન એ આરબક ઈક્ષણ માંથી કેવી રીતે પ્રકટે છે, અને એ ઈક્ષણ વિવિધ પ્રદેશમાં ક્યા ક્યા કેવા કેના વ્યાપાર કરે છે એ એક અદ્ભુતતાને પણ તમે ત્યાં નિહાળશો, અને તેમ યના સમગ્ર વિશ્વના વ્યાપારની ઘટનાનો નમને હસ્તામતકવત્ અનુભવ થશે.

શ્રી મહેશ્વરભગવાનના આવા સર્વિશેષ અનુગ્રહને પ્રાપ્ત થનાથી તેઓ સર્વ અત્યંત આનંદમાં આવી ગયા પછી પ્રત્યેક આસન રચીને નેત્ર મીચીને પોતાની સમગ્ર વૃત્તિ જ્ઞાનુ આકર્ષણ કરીને તેમણે અનરધિ અવકાશમાં એકાગ્રતા સ્થાપી જ્યાં કંઈ પણ રૂપ કે આકાર નથી એના એ અવકાશમાં જે ક્ષણે તેઓ એકાગ્ર થયા કે તત્ક્ષણ એક દિવ્ય પ્રભામય જ્યોતિનો ઉદય થયેલો પ્રપક્ષ થયો તેના પ્રકાશ અત્યંત સૌમ્ય જ્યાં તિમિરમાનનો નાશ કરવાને સમર્થ હતો કિંચિત્ કાલે તે દ્યુતિ સ્થિરવત્ પ્રતીત થઈ અને પછી, વસ્ત્રઉપર શાહીનો ડાલો પડતા જેમ ને ધીમે ધીમે ઓસરવા માટે તેમ તે વિસ્તાર પામવા લાગી-તેની પ્રભા આભુનાભુ ઓસરવા લાગી જેમ દરીયામાં ભરતી વખતે જેતજેતામાં પાણી ભરાઈ જાય છે, તેમ ધીમે ધીમે કરતા સમગ્ર અવકાશમાં તે વ્યાપી ગઈ જેમ દોરીના પિડામાંથી દોરીનો તણ લાગ્યો અને લાગ્યો નીકળ્યો જાય, તેમ આ દ્યુતિની પ્રભા સર્વ અવકાશમાં વિસ્તાર પામતી ગઈ અને

તેમ યતાં ઉપરનીચે આગળપાછળ ક્યાંકિ પણ તેના અવધિ પ્રતીત થવા લાગ્યો નહિ. આમ યતાં સમગ્ર દેવાના અણુ-અણુમાં પણ તેનું જ જ્ઞાન થયું. જ્યોતિ—પ્રભાવિના કાંઈ જ નથી, એમ જણાતાં સર્વને જ્યોતિર્મયતાનું—જ્યોતિરૂપ સર્વ છે—એ પ્રકારનું જ્ઞાન થયું. આ દશરે સર્વને દૃષ્ટા પોતાના દૃષ્ટાપણના જ્ઞાનને જૂઠી ગયો અને તદ્દરૂપતા—તન્મયતાનો અનુભવ લેવા લાગ્યો. અને મીઠાની પુતલી સમુદ્રમાં ઉતરતાં જેમ પોતે જ આગળી જઈ સમુદ્રરૂપ થઈ રહે તેમ સર્વનું પૃથક્ અભિમાન આ પ્રભામાં વિલીન થઈ ગયું. સર્વ અંશથી જ્યોતિર્મયતાનો અનુભવ થવા લાગ્યો.

આમ કેટલોક કાલ અનુભવ લીધાપછી પુનઃ પાછી જે કમથી તે પ્રભા વિસ્તારને પામી હતી તેમ સંક્રાંતિવા લાગી, અને આરંભમાં અવકાશની મધ્યમાં જે રૂપે જણાઈ હતી તે જ રૂપે પ્રતીત થવા લાગી, અને પશ્ચાત્ પૂર્વવત્ કેવલ અવકાશની પ્રતીતિ થઈ.

થોડી ક્ષણપાછી શ્રી મહેશ્વરભગવાનના સંકેદપાત્રસાર એ અવકાશ કોઈ દ્રવ્યથી ભરપૂર હોય એ પ્રકારે જણાયું. આકાશસરખા નહિવત્ જૂરા વર્ણવાળું તે દ્રવ્ય હોય એમ પ્રતીત થયું. તે અનંત અને અપારસરખું જણાતું હતું. આને તેઓએ પ્રકૃતિદ્રવ્યરૂપે જાણ્યું. આ પ્રકારના દ્રવ્યને જોતા હતા એટલામાં તે દ્રવ્યના અત્યંત અંત્ય (છેડેના) ભાગમાં

કંઈક દોષની પ્રતીતિ થતી જણાઈ. અને તે પરમાત્માના આરંભક ઈક્ષણરૂપે જણાયું. એ યવાનીસાથે તત્કાળ તે પેલા વિશાલ દ્રવ્યમાં ભળવા લાગ્યું, અને જ્ઞેતજ્ઞેતામાં એ તમામ પ્રદેશમાં વ્યાપક થઈ રહ્યું. અને તે વ્યાપક થતાં જ જણાયું કે પૂર્વે જે એક પ્રકૃતિતત્ત્વ હતું ત્યાં હાલ તત્ત્વની વ્યાપકતા જણાઈ. પુરુષતત્ત્વ તથા પ્રકૃતિતત્ત્વ, આવાં જે તત્ત્વોથી મિશ્રિત એક એક અણુસરખો આકાર ત્યાં પ્રતીત થવા લાગ્યો.

અહીં કાલ પશુ બપોલ થયો નહિ એટલામાં અર્થાત્ એ ઉભયનો સંયોગ થતાં જ તેમાં ચેતન્યની પ્રતીતિ થવા લાગી. અને એ જ ચેતન્યમય અણુઓ જૂદા જૂદા રૂપ આકાર, જાતિ આદિને ધારણ કરતા ગયાં. આ સર્વમાં પરમાત્માના આદિ ઈક્ષણની કેવી ક્રિયા થતી હતી, એ જ દર્શાવવાનો માત્ર સંકલ્પ હોવાથી ધનર કશું ન જણાતાં કેવલ તે સંકલ્પની જ્યાં ત્યાં થતી અદ્ભુત પ્રકારની ગતિ જણાતી હતી. પરંતુ તે અતીવ આશ્ચર્યકારક હતી પ્રકૃતિ-તત્ત્વમાં એ સંકલ્પ કેવા પ્રકારે ગતિમાન થયો, તેમાં કેવી ક્રિયા થતાં અણુ રચાયાં અને તે અણુમાં કેવો વ્યાપાર પ્રકટતાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં શરીરો રચાયાં; અને આ સર્વ યવામાં પેલા પરમાત્માના ઈક્ષણે ક્યાં ક્યાં કેવા કેવા—અત્યંત સૂક્ષ્મરૂપે દેશકાર ક્યાં એ સર્વ જ્યારે ત્યાં યથાવત્ પ્રતીત

યથું ત્યારે સર્વ સમુદાય પરમઆશ્ચર્યપૂર્વક આનંદને પ્રાપ્ત થયો.

આ અનુભવ પૂર્ણ થતાં સર્વની વૃત્તિ પુનઃ જનમત થઈ. જનમત થવા પછી કેટલોક કાળ તો અનુભવેલા અદ્ભુત આશ્ચર્યનું ચિંતન કરતા તેઓ નિર્વ્યાપાર રહ્યા અને પછી ભગવાન શ્રીમહેશ્વરને સકલ વર્ગે જયધોષપૂર્વક પ્રણામ કર્યા.

જે અનુભવ તેમણે આ કાલે લીધો તેનાથી તેમનામાં કંઈ વિશ્વદ્રષ્ટુ બળ પ્રતીત થતું જણાયું અને સર્વને અપૂર્વ આનંદ ભાસવા લાગ્યો. તે થઈ રહ્યા પછી સિદ્ધોવડે રચાયેલા વિદ્યારથાનમાં સધળાએ પ્રવેશ કર્યો. ત્યાંની રચના તથા મનોહરતા સર્વને અત્યંત પ્રિય લાગી. તેમાં સાયંકાલ-પર્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક વિવિધ પ્રકારને વિદ્યાર કર્યો.

સાયંકાલના અવધિએ તથા રાત્રિના આરંભસમયે સ. મમ દેવાએ શ્રીમહેશ્વરનું સ્તવન કર્યું, તથા નિરંતર અધિકાધિક અનુમહની યાચના કરી.

પછી સર્વ વર્ગે ‘અમૃતાત્મક’માં પ્રવેશ કર્યો. આ રથાન અવર્ણનીય શોભાથી અત્યંત દુર્લભ હતું. બિન્ન બિન્ન વર્ણનો પ્રકાશ થોડે થોડે સમયે બદલાયા કરતો હતો. અનુપમ અલૌકિકતાથી પૂર્ણ આ રથાનને જોતા દેવાદિકે સ્વર્ગના આનંદ તથા ભોગને તુલ્ય ગણ્યો. સર્વોત્કૃષ્ટ આસનો રચાયાં હતાં, મંદ મંદ સુગંધયુક્ત પરિમલ પ્રસરી રહ્યાં હતાં. સર્વ વર્ગે ત્યાં સુખવસ્થિત રીતે વિરાજિત થવા પછી અમૃતપાન.

ના વિધિ આલ્યો. પ્રથમ જૂનોકના અનેક સ્વાદિષ્ઠ પદાર્થો પશુ સાધ્વીઓવડે સર્વને પ્રેમપૂર્વક અર્પનામાં આવ્યા. સિદ્ધાના ભાવને જોઈ જોના હૃદય આર્દ્ર થયા હતાં તેના સકલ દેવાદિક વર્ગે અત્યંત સુચિસંહિત તથા નિવિધ આનંદવાર્તાપૂર્વક તેના ઉપભોગ લીધા. તેઓ જે દિવ્ય આનંદપૂર્વક નેવેછે મહાશ્વ કરતા હતા તે ઉપરથી એમ જણાતું કે તેઓ વસ્તુતઃ આનંદનું જ ભોજન કરતાં હતાં. પ્રસન્નતાને પ્રકટાવનાર નિવિધ કથાઓને કહેતા, અત્યંત રમ્ય અને ઉચ્ચતમ છતાં અમાપ આનંદને પ્રકટાવે એવી કલ્પનાઓ કરતાં ઇન્દ્રજાનુસાર આહ્વાને મહાશ્વ કરી રહ્યા પછી સિદ્ધાવડે આવાહન કરાવના અમૃતનું પાન કરવાનો વિધિ થયો. આ દિવ્ય પાનથી સર્વ વર્ગ 'અમર' સંસ્થાને સિદ્ધ કરતો અનુપમ લાવણ્યરૂપયુક્ત પ્રતીત થવા લાગ્યો.

આ વિધિ સમાપ્ત થતા હવે એક જ વિધિ શેષ હતો, અને તે એક સિદ્ધે રચેના તથા અઘાપિ, અપ્રકટ રાખેના મહાપતુ નિર્દર્શન તે સ્થાનપ્રતિ જવાની સર્વને વિચ્છાતિ કરવામાં આવી. માર્ગમાં આનંદાત્મકતા અત્યંત ઘૃહસ્થતિએ શુદ્ધને કહ્યું, અમૃતપાનના વિધિમાટે રાખવામાં આવેલો આ સમય બહુ રહસ્યસૂચક છે, અને તેમ કરવામાં સિદ્ધાએ અપૂર્વ માહાત્મ્યને પ્રકટ કર્યું છે. આ અશ્વ કરી શુદ્ધે કહ્યું, અને તેથી જ સિદ્ધવર્ગ દેવ તથા દાનવને વધ ગણાવા યોગ્ય છે. અ

ગમ્ય વસ્તુનું પ્રકાશન સિદ્ધાવડે જ થઈ શકે છે. દેવાદિક પ્રજા મુખ્યત્વે ઉપભોગઅર્થે જ હોય છે.

એટલામાં પેલા મંડપનિકટ તેઓ આવી પહોંચ્યા. આ મંડપનાં દ્વાર અઘાપિ બંધ હતાં, તે મંડપ તથા તેની બી તરની રચનાને પ્રકટાવનાર એક સિદ્ધ હતો તે આપણે પૂર્વે જાણ્યું છે. એ સિદ્ધ સમગ્ર સિદ્ધવર્ગમાં 'બ્રહ્મસિદ્ધ' ની સંજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ હતો. યદ્યપિ સામર્થ્યમાં તે કોઈથી ઉતરે તેવો ન હતો, પરંતુ વિનોદ તેને આત્મંત પ્રિય હતો, અને જ્યાં ત્યાં તે વિનોદ પ્રકટાવતો હોવાથી તેને સર્વ 'બ્રહ્મસિદ્ધ' કહેતા અને એ નામ તેણે પોને જ ધારણ કર્યું હતું. બ્રહ્મસિદ્ધની આ ક્રિયા પણ અવશ્ય કંઈક વિનોદજનક હશે એમ સર્વ કોઈ ધારતા હતા. અને તેથી સર્વ તે જોવાને ઉત્સુક હતા. નિકટ આવતાં જ દ્વાર તત્કાત ઉઘડી ગયાં, અને સમગ્ર વર્ગે અંદર પ્રવેશ કર્યો. અંદર જઈને જોયું તો ઉપરના ભાગમાં છતજેવું જે જણાયું તે આત્મંત સુંદર હતું. તે એક આકાશ હતું કે જેમાં વિવિધ તારાઓ, ગ્રહો વગેરે પ્રકાશી રહ્યાં હતાં. અને ચંદ્ર પણ પૂર્ણ ઉગમન-લતાથી ખીલી રહ્યો હતો. આકાશગંગા પણ એક દિવ્ય-રેવારૂપે પ્રકાશી રહી હતી, ધ્રુવ, સપ્તર્ષીઆદિ તારાઓ પણ પ્રકાશી રહ્યા હતા. અને તેના જ પ્રકાશથી ત્યાં સઘળું પ્રકાશિત થઈ રહ્યું હતું. આ ઉપરથી જણાયું કે તે આ

પૃથ્વી લોકનું દૃશ્ય (દેખાવ) હતું. આસપાસ દૃષ્ટિ કરતાં બીજું કશું જણાતું ન હતું, પરંતુ માત્ર ફેટલાક ચિત્રો દૃષ્ટિ-ગોચર થતાં હતાં. પરંતુ તે આનંદહિત હતાં.

આ વિલક્ષણ પ્રકારનો દેખાવ જોઈને સર્વ સાનંદાશ્ચર્ય પામવા લાગ્યા, તથા હાસ્યસહિત પ્રસન્નતા જણાવવા લાગ્યા. એટલામાં પેલા બ્રાહ્મણે બીવિષ્ણુ બગવાનને ઉદ્દેશીને કહ્યું, પ્રભો ! આપે શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં અપૂર્વ રહસ્યમય જે વચન ઉચ્ચાર્યું હતું કે 'ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેષુ ઘર્તેત' इति ધારયન્-એ વચનનો હાલની સ્થિતિમાં અનેક મનુષ્યો કેવો ભાવ મહશ્વં કરે છે, તેનું દિગ્દર્શન કરાવનાર આ ચિત્ર છે. એમ કહી તેણે તે ઉપરનું આનંદાદન ખસેડી નાંખ્યું. તેમાં ફેટલાક મનુષ્યોનાં મોંમાં હતાં અને તેમના મગજમાં 'ઇન્દ્રિયો ઇન્દ્રિયના પ્રાપ્તધર્મને અનુસરેજ, અને તેથી તેના ગમે તે બ્યાપારમાં આપણને પાપ નથી, અને તેથી જગત્ જેને દોષવાળી પ્રવૃત્તિ કહે છે એ તેમનું માનવું જૂલભરેલું છે,' આવા જે વિચારો સ્ફુરતા અને વસ્તુતઃ પોતાની લાલસાને વશ વર્તી ગમે તે પ્રવૃત્તિ કરવી તેઓ ધારતા, એ તેમના સંકલ્પોથી સુદ્ધમમતિને તત્કાળ સમ જાણ એવા આદોલનોની ગતિનાં તથા વર્ણો (રંગો) થી યુક્ત તે મસ્તકો હતાં. જે સર્વ દેવને જોવાની સાથે જ સ્પષ્ટ થયું. આ ચિત્ર જતાવતાં બ્રાહ્મણે કહ્યું, પ્રભો !

આવા દયાપાત્ર જનોઉપર આપનો સાચો અનુમદ કયારે થશે?

શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન મંદ સ્મિત કરતા મૌન રહ્યા, અને દેવો પણ એથી પ્રસન્ન થયા. ત્યાં આત્મસિદ્ધે દ્વિતીય ચિત્રઆગળ આવીને શ્રીશંકર ભગવાનને લક્ષ્મીને તેણે કહ્યું, ભગવન! દિવ્ય અમૃત રચવાના અગમ્ય સંકેતયુક્ત વચનો જે આપ પ્રભુ જગજ્જનનિપ્રતિ વહેલા, તેના આ સમયમાં કેવો અર્થ ગ્રહણ કરી જગતનો મોટો ભાગ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે તેનું આ દસમ છે એમ કહી ૫૮ ખસેડી નાંખ્યું. એક પુરુષ ગંધક તથા પારાના મિશ્રણને કરતો વિવિધ પ્રયોગો કરી રહ્યો હતો. વળી તે અમૃતરસ ખનાવવામાં વનરપતિનો પણ ઉપયોગ કરવો પડે છે એવા વિચારનાં આદોલનનાં ચિત્ર તેના મસ્તિષ્કમાંથી બહાર નીકળતાં દર્શાવ્યાં હતાં. વળી કલાષ્ઠ, સીસું આદિ ધાતુઓમાંથી પણ તે ખનાવાય છે એવા વિચારનાં આદોલનોનાં ચિત્ર પણ તેના મસ્તિષ્કની એક બાજુ ચિત્રિત હતાં તથા આ અમૃતરસ સાક્ષાત્ શ્રીશિવ પાર્વતીએ ક્યો હતો અને તેના ઉપયોગવડે હવે 'આપણે પણ અજરામર થઈશું' એવા તેનામાંથી ઉઠતા વિચારનાં ચિત્ર પણ ત્યાં દર્શાવ્યાં હતાં. જોડે એક બીજા મનુષ્યનું ચિત્ર હતું. તેના હાથમાં ગંધકની અને પારાની કાજળીની એક મોટી શકડી હતી. તે એમ માનતો હતો કે આનું એવન કરવાથી તે 'દ્વિતીય શંકર' સરખો થઈ જશે. તેના

આ માનસ વિચારનાં અદિવનો આસપાસ તેના યોગ્ય વર્ણ-
થી ચિત્રેલાં હતાં, જેમાંથી ઉપરનો ભાવ સ્પષ્ટ થતો હતો.
આ ભેતાં શ્રી શંકરે માહેશ્વરીપ્રતિ દષ્ટિ વાળી, અને
શંકરે મંદ સ્મિત કર્યું, તથા શક્તિને અધિક હાસ્ય પ્રક-
ટ્યું. દેવવર્ગ પશુ આ લીલા તથા વિપરીતાર્થ ભેતો આ-
નંદ પામવા લાગ્યો. બ્રાહ્મસિદ્ધે કહ્યું, હે શિવ ! આ સર્વ
અસ જનો આપની દરજ્યાના પાત્ર છે.

ત્યાં ત્રીજા ચિત્રપ્રતિ બ્રાહ્મસિદ્ધ ગયો. તે એક ભવ્ય
મોટું ચિત્ર હતું. ત્યાં ઉભા રહીને વેદમય પુરુષને ઉદ્દેશીને કહ્યું,
આપના અંશભૂત તથા અતીવ ગૂઢ અને પરમ સત્યરૂપ
જે વેદવચનો તેના પૃથ્વીલોકમાં હાલ કેવો ઉપયોગ
તથા અર્થ થાય છે, તેનું દિગ્દર્શન કરાવનાર આ
ચિત્ર છે, એમ કહેતાં તેણે ઉપરના પદને દૂર કર્યું. તો કેટલાક
પુરુષો એ વેદવચનોના રહસ્યને જાણવારૂપ સંયમને ન સેવતાં
તર્કશક્તિની પ્રધાનતાપૂર્વક વિચારને પ્રેરતા જણાયા. અને તે
પોતાના નિર્ણય કરેલા સિદ્ધાંતને એ વચન કેવી રીતે અનુ-
કૂલ થાય તેનો માર્ગ જોળતા જણાતા હતા. તેમાં એક
ઈશ્વરની સિદ્ધિનું પ્રમાણ શોધતો તો અન્ય ઈશ્વરના નિષેધનું
પ્રમાણ ભેતો, એક પ્રતીકાપાસના (મૂર્તિપૂજા) ના સત્ય
માટે પ્રમાણ જોળતો તો અન્ય 'ઈશ્વરને પ્રતિમા જ નથી'
એ ભાવના પ્રમાણને ગમે ત્યાંથી મારી મચડીએસાડતો ભેતો.

એક વેદ ઈશ્વરપ્રણીત છે તેનું પ્રમાણવચન જોતો હતો તો એક વેદ મનુષ્યપ્રણીત છે એવું પ્રમાણ શોધવાને અને કાર્ષ્ણ્ય પણ વાક્યને તેને અનુરૂપ કરી લેવાને પોતાના તર્ક-સામર્થ્યને દોડાવી રહ્યો હતો. આ અકારે વિવિધ મનુષ્યો કંઈ કંઈ પ્રયોગો વેદવચનઉપર કરી રહ્યા હતા તથા કંઈ મનસ્વી અર્થો તેમાંથી ઉપજાવતા હતા તેનું આદિ.લન-મય ચિત્ર હતું. તેની જોડે એક બીજું ચિત્ર હતું. તે દર્શાવતાં બ્રહ્મસિદ્ધે કહ્યું, પ્રભો! આજકાલ પૃથ્વીલોકમાં કેટલાક એમ માની રહ્યા છે કે વેદમાં જે કંઈ જોઈએ તે છે અને તેથી વર્તમાન સમયમાં પૃથ્વીલોકની પશ્ચિમની પ્રજા જે વિવિધ કાર્યો કરી રહી છે કે જે આર્ષપ્રજાને તેમના અધિકારાનુસાર આશ્વર્થ્યચકિત કરે છે, તે કાર્યો 'આપણા વેદમાં લખેલાં છે કે કેમ' એ વિચારપૂર્વક અનેક મનુષ્યો તેનું વેદમાંથી સંશોધન કરવારૂપ જે હાસ્યજનક પ્રયાસ કરી રહ્યા છે, તેનું આ ચિત્ર છે. આ શ્રવણ કરી ચિત્રપ્રતિ જોતાં જણાયું કે કેટલાક મનુષ્યો આવા જ હેતુથી વેદપ્રતિ નિરીક્ષણ કરી રહ્યા હતા. અને ગમે ત્યાંથી જે કંઈ નવીન સરખું કે આશ્વર્થસરખું જણાય, તો તેની સિદ્ધિ વેદવડે થયેલી છે કે કેમ, તે શોધવાને મથતા હતા. આ જોતાં સર્વને હાસ્ય પ્રકટયું. બ્રહ્મસિદ્ધે કહ્યું, આ સર્વજનો પણ આપના વારસા અનુગ્રહને પાત્ર કરવા યોગ્ય છે.

ત્યાથી આગળ ચાલતાં એક ચિત્ર ખુલ્લું કરતાં એમ જણાયું કે એક મનુષ્ય એમ વિચારે છે કે રસ ભરી ગાથાના રૂપમાં ગુફેન (ગુચેલા) કરેલાં અનેક રહસ્યમય જે પુરાણ તે તો ખાલ્લોની કલ્પનામાત્ર છે, અને તેવાં તો ' હું ' પણ લખી ચકુ' ' એમ વિચારી તે પુરાણોસદૃશ કથા લખવાનો હાસ્યજનક યત્ન કરી રહ્યો છે.

આગળ ચાલતાં બીજા એક ચિત્રમાં એવો ભાવ પ્રતીત થયો કે અનેક પ્રધાવંત ગણાતા પુરુષોએ શાસ્ત્રનું સંદોહન કરી, મનુષ્યના અબ્યુદય તથા નિઃશ્રેયસમાં સમર્થ વિધ્ન કરનાર પ્રેમ છે અને તેનું ઉત્પત્તિસ્થાન સ્ત્રીજાતિ જ છે એમ નિર્ણય કરી તેના ત્યાગનો અને સ્ત્રીજાતિની અધમતાનો ઘોષ જ્યાં ત્યાં પ્રતિપાદન કરી રહ્યા હતા. આ ચિત્ર ખતાવતાં બાલસિદ્ધ જરા મુખ્ય મહાકાવતાં સર્વ શક્તિ-આને લક્ષીને કહ્યું, ભગવતી ! આ સર્વ શું આપની પ્રતિ-રૂપધાને પાત્ર નથી ? આ શ્રવણ કરતાં સર્વ શક્તિઆને ત્રિનોદ પ્રાપ્ત થયો.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં બાલસિદ્ધે એક ચિત્ર ઉઘાડતાં ઠેટલાક બોલ્યા, અરે ! આ વિલક્ષણ જાતિનાં ચિત્રો કોનાં છે ? એક ચિત્રમાં વાંકડી અણીયાળી મુઠો, પાન ચાવવાથી થયેલા લાલ હોઠ, વિકારભાવથી ભરેલાં નેત્રો, અને

ગોળ મટોળ ઘડા જેવું માયાવાળું મુખ હતું. આ દર્શાવતાં સદૃશ દસવાના ભાવયુક્ત મુખવડે બાલસિદ્ધે મહાદેવને કહ્યું, હે ત્રિલોકમોહન ! પૃથ્વીલોકમાં મનાતું આપ મનો-દર સ્વરૂપનું તે જાણાચિત્ર (જમી) છે. આ શ્રવણ કરતાં શ્રી લક્ષ્મીઆદિ વિવિધ શક્તિઓ પાર્વતીપ્રતિ કટાક્ષદષ્ટિ કરતાં દુસી પડી. શ્રી મહાદેવે પણ પ્રસન્નતા દર્શાવી. બીજું ચિત્ર શાહીજેવા કાળા વર્ણનું હતું. તેની નાસિકા વગેરેના ભાવો લેશ પણ સ્પષ્ટ થતા ન હતા. શાહીને એક ગોળ કાળો ડાઘો પડ્યો હોય તેમાં અને આ મુખમાં કશો ભેદ ન હતો. ગોળ ચક્રરૂપ સરખાં કંઈ જ ઘાટ વિનાનાં જે ફટાંગેલી દષ્ટિવાળાં નેત્રો હતાં. શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનને આ દર્શાવતાં સ્મિતવદનથી બાલસિદ્ધે કહ્યું, હે કોટિકામ ! સુર-મુનિમનરજન ! આપ પ્રભુના ઉપાસકોવડે આપના જે સ્વરૂપનું પૃથ્વીલોકમાં ધ્યાન ધરાય છે તે આપનું આ ધન-સ્થામ પ્રતીક (મૂર્તિ) છે. આ કહેવાની સાથે શક્તિસમુદાયમાં અદ્દ હારય છૂટયું. સર્વની દષ્ટિ શ્રી લક્ષ્મીપ્રતિ ધૂપી રીતે વળી હતી તેમણે મંદ સ્મિત કરતાં શ્રી વિષ્ણુને કહ્યું, આપના આવા દિવ્ય સ્વરૂપની ભાવના કરનારપ્રતિ આપ અમારાકરતાં પણ અધિક પ્રીતિયુક્ત દષ્ટિથી જોઈ નિત્ય પ્રસન્ન રહો એમાં શું આશ્ચર્ય છે !

ત્યાર પછી બાલસિદ્ધે એક નવું ચિત્ર ઉઘાડ્યું જે

જેતા દેવોએ પૂજ્યુ, કાળના યજ્ઞસરણુ આ શું છે ?
જ્ઞાનસિદ્ધે કર્યુ, વર્તમાન સમયમાં પૃથ્વીતનમાં કુશલ ગણ્યા
તા ચિત્રકારોમાના એકે કાઢેલા એક નરપિના ચિત્રનો નમુનો
છે આ ચિત્ર ત્યા સર્વની અત્યંત પ્રશસાને પાત્ર મનાયુ
છે, ઋષીશ્રેષ્ઠે આપને આત્મ સ્વરૂપે કલ્પનાર અદ્વૈત જીવો
પ્રતિ આપના વાસ્તવ દિવ્ય સ્વરૂપુ તેમને યથાવત જ્ઞાન
થાય તેની કોઈ સવિશેષ દરા કળ્યા આપ સમર્થ દયાળુ
કપારે અનુમદ કરશો ?

આ પછી એક નવીન ચિત્રને ઘિલાડતા કર્યુ, આપ
પ્રભુતા મૃદ્ધમાત્સર્યમ સામર્થ્યને ન જાણનાર અદ્વૈતસરખા
મનુષ્યો જે નાસ્તિકતાને ધારણુ કરી રહ્યા છે તેના એક પુ
રુષુ આ મસ્તક છે એ આપ પ્રભુને જ્યા ત્યાંથી દેશનીકાલ
કરવાનો અત્રાત પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે । તેના જનસમુદાય
પ્રતિ આપ પ્રભુ તેમને સુખુદ્ધિ આપ યાપ એ અર્થે અપૂર્વ
કૃપા કરો એ યાચના છે તે ચિત્રમાં ચિત્રેના પુરુષને ઈશ્વરની
અસિદ્ધિના જે વિચારો પ્રકટતા તે વિચારોના આધાનનો તેના
મગજની આસપાસ ચિત્રિત કરવામાં આત્મા હતા અને તેથી
તેના વિચારુ યથાવત સ્વરૂપ એ આદોનનોની ગતિના જ્ઞાન
કરાવનાર ચિત્રથી સર્વને સ્પષ્ટ થયુ તેની માનસિક શક્તિઓ
કેવા કેવા આપાર કરી રહી હતી તે પણ ત્યા ચિત્રિત કર્યુ
હયુ કર્મ કર્મ માનસ શક્તિઓ (Faculties), કેવી

ક્રિયાઓ થનાં આવા નાસ્તિકતાના સિદ્ધાંતને ધારણ કરતી હતી તેનું સ્વરૂપ પણ ત્યાં ચીતર્યું હતું. અને તેમ થવાથી અંતઃકરણમાં કેવા ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે, તથા આરંભમાં કેવા ભાવો પ્રકટતાં નાસ્તિકતાનો ઉદય થાય છે, એ વગેરે સર્વ તેમાં સ્પષ્ટ હતું.

શ્રી શંકર ભગવાને તેના મસ્તિષ્કની એક શક્તિપ્રતિ લક્ષ કરાવતાં કહ્યું, જે મનુષ્ય પોતાના જ દીર્ઘ વિચારોએ કરીને નાસ્તિક બને છે, તે મનુષ્ય જો યોગ્ય શ્રેણીમાં આગળ અને આગળ વધી પામતો બને છે, તો તેનામાં આ એક સત્યને જાણવાની શક્તિનો વિકાસ થાય છે, અને જે ક્ષણે તે યોગ્ય રૂપમાં વિકાસને પામે છે તે ક્ષણે તે મનુષ્ય દૃઢ આસ્તિક થાય છે. અવશ્ય, તેનો એ ક્રમ બહુ વિપરીત છે, તથાપિ સત્યનો આધાર મનુષ્યમાત્રને પરિણામે ઈશ્વરની સિદ્ધિનો જ નિર્ણય કરાવે છે. ધનર પ્રતિકૂલ ભાવોમાં ન અધાતાં જે શુદ્ધ ભાવપૂર્વક અને તેને જે સત્ય પ્રતીત થતું હોય તે માનવું, પછી તે ક્રાંત હેતુથી એક ક્ષણ પછી તે માનેલું ફેરવવાનું કારણ મળતાં ફેરવવું પડે તો સત્યના નિદર્શનને અર્થે તત્કાળ જ જે પોતાના દુરાગ્રહ-માત્રને ત્યજ ફેરવવા શક્તિમાન હોય છે, એ પ્રકારની શક્તિનું વિનયન જોને દૃઢપણે પ્રાપ્ત છે, તે મનુષ્ય અવશ્ય આસ્તિક થયા વિના રહેતો જ નથી. આ એક જ દ્વાર તેને

પરમહિતપ્રતિ લઈ જવામાં સાહાય્ય અપનાર છે. તે જેનું બંધ છે, તેની કૃપમાં પડેલા અંધ અને અપંગસરખા મનુષ્યજેવી સ્થિતિ છે.

આ પછી એક હેલ્થુ ચિત્ર ઉઘાડતાં બ્રહ્માને ઉદ્દેશીને કહ્યું, ભગવન! ભૂતલના એક કવિવરે જેનામાં કંઈ ફેરફાર થવો એ આપવડે પણ અસંભવસરખું છે, એવી જે કલ્પના કરી છે, તેનું નિદર્શન કરાવનાર આ એક અદ્વિતીય દુર્લભ પુરુષનું ચિત્ર છે. એમ કહી તેણે ચિત્રઉપરના પટને દૂર કાઢ્યું. કોઈ પણ દંડ નિશ્ચયને ન ધરનાર અને તેમ છતાં પોતાને સર્વશત્રુત્વ માનનાર મનુષ્યના મનમાં તથા મગજમાં કેવા ગોટાળા વળે છે, અને તેના વિવિધ બળનો કેવો નાશ થાય છે એ સર્વ ત્યાં ચિત્રિત કર્યું હતું. તે અવ્યસ્થિતપણાની ભૂતિરૂપ જણાવું હતું અને આ અવ્યવસ્થામાં જે એક ક્ષણે ઈશ્વરપ્રતિ પૂર્ણ ગ્રહાપી જીએ અને દ્વિતીય ક્ષણે ઈશ્વરને અને તેને સ્વપ્નમાં પણ સંબંધ ન હોય એવા પ્રકારનું ચિંતન આદિ કરે, એમ તેની વિવિધ જગડગવાળી સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવવું તે ચિત્ર સર્વને આકર્ષક તથા આહ્વાદક લાગ્યું.

આ પ્રકારે ચિત્રોત્તરે સર્વને વિવિધ આનંદ આપી તે ક્રિયા પૂર્ણ થતાં સર્વ દેવોએ બ્રહ્મસિદ્ધપ્રતિ પોતાની પ્રસન્નતા દર્શાવી. પછી તેણે એ જ મંડપમાં, મધ્યે દિવ્ય આસનોની

પંક્તિ રચી દત્તી તેઉપર સર્વને વિરાજવાને પ્રાર્થના કરી.
પ્રસન્નતાપૂર્વક સર્વ વિરાજ્યા.

પછી સર્વને સાદ્ગ કરી તે બાલસિદ્ધ નમ્રભાવથી
દસ્ત જોડી આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યો. દયાના નિઃસીમ મ-
હોદ્ધિ ! આપ સર્વશ્રી આ અશ્વથી ધારણ કરાયેલી
ધૃષ્ટતા માટે પ્રભો ! ક્ષમા કરશો. લોકાનયમ છે કે બાલકની
સામાન્ય રમતમાં પણ પિતા રસપૂર્વક બળી તેને લાડ લડાવે
છે, તો આપ સમર્થ પિતા હું રંકપ્રતિ એ ન્યાયે વતોં એ-
માં શું આશ્ચર્ય ! પ્રભો ! આપની વિભૂતિરૂપ ગણાતું જગત
અને તેમાં પણ આપના સાક્ષાત્ અંશરૂપ મનાતા મનુષ્યો
આપના વાસ્તવ સ્વરૂપને ઝોળખવા તથા પરિણામે અનુભ-
વવા આપકૃપાવડે સમર્થ થાય એ હેતુની સિદ્ધિઅર્થે भारी
આ રમતપ્રતિ આપની અનુમદદષ્ટિથી હું કૃતાર્થ છું. પ્રભો !
પુનઃ ક્ષમાની પ્રાર્થના કરું છું.

શ્રી મહેશ્વર ભગવાન પ્રસન્ન ચિત્તવડે વદ્યા કે પ્રિય
પુત્ર ! તમારી આ સત્કૃતિથી આ સમગ્ર દેવ તથા હૃશિવર્ગ
લેશ પણ અપ્રસન્ન નથી, તથાપિ હુંસદ્વિત સર્વે પ્રસન્ન
છીએ. તમારી આ શુભ કૃતિએ સર્વને આનંદ જ આપ્યો
છે. અને આનંદ, દિવ્ય આનંદ એ જ જેતું સર્વસ્વ છે
એવો આ સકલ વર્ગ તેથી સંતુષ્ટ છે. અને એ સર્વ-
ના સંતોષના પ્રયક્ષ નિદર્શનઅર્થે સર્વની પૂજાને અધીન

વર્તી હું તમને ઇષ્ટાર્થસિદ્ધિ આપવા તત્પર છું, તો જાણો તમારી શી ઇચ્છા છે ?

સમગ્ર વર્ગે અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક જવધોય કયો. શ્રી મહેશ્વરના આવા સાક્ષાત્ અનુગ્રહથી, ભક્તિથી બરાધું છે હૃદય જેતું એવા તે બાલસિદ્ધે કહ્યું, પરમાત્મન ! આપના સાક્ષાત્ દર્શનરૂપ સર્વસ્વ અર્પ્યા પછી હવે છતરની અભિલાષા પૂછી પ્રભો ! આ બાલકનું હાસ્ય ન કરશો. હવે શી ઈચ્છા હોય ? અમારા સર્વપ્રતિ આપનો નિઃસીમ અનુગ્રહ પ્રવર્તાવો એ પ્રકારનું કથન પણ મને સંકેત્ય પમાડનાર છે. સૂર્ય બગવાનને કહું કે આપે સર્વને પ્રકાશ આપવો, મસ્ત દેવને પ્રાર્થના કરું કે આપે સર્વને વાયુ આપવો, તો શું એ નિઃપ્રયોજનસરખું નથી ? એ એમનો સ્વભાવ જ છે, અને તેથી માગો કે ન માગો તોપણ આપ્યા કરે છે. તદ્દત્ આપ પ્રભુ જે કંઈ જોઈએ તે સર્વને અર્પે છે. એથી હવે મારે શું અપ્રાપ્ય શોધી કહાડવું તે મને સમજતું નથી. આપના નિઃસીમ અનુગ્રહવડે ઉચ્ચારામણા વરદ સંકલ્પરૂપ વચનનું મારે કેવી રીતે પાલન કરવું એ મને કુબ્ધસરખું લાગે છે, તોપણ દાતા જ્યારે દેવાને તત્પર છે ત્યારે જેણે મૂળથી જ યાચકધર્મ સ્વીકાર્યો છે એવા યાચકે તે જે કંઈ આપે તેનો સ્વીકાર કરવો યોગ્ય હોવાથી હે દાતાના દાતા ! આપની ઇચ્છાનુસાર અર્પો, તથા જે મારી જ સ્વતંત્ર યાચનાની અપેક્ષા છે તો

આપ પ્રભુવડે આ ભૂતલના પ્રાણીઓ પોતાની શીઘ્ર ઉત્થાનને સાધે એ વર અર્પો.

શ્રી મહેશ્વરે અધિક પ્રસન્ન થતાં કહ્યું, વરસ ! તારી એ શુભેચ્છા તો યથાક્રમ સિદ્ધ થવા કરે છે. ઇતર કાંઈ સવિશેષ ઇચ્છા પ્રતીત થાય તો વિદિત કર.

હસ્ત જોડીને ધ્યાનસિદ્ધે કહ્યું, આ ક્ષણે એક સવિશેષ ઇચ્છા એ પ્રકટતી જણાય છે કે આપ પ્રભુસદ્વર્તમાન આ સમગ્ર દેવવર્ગસહિત થોડા કાળ પશુ સાથે રહી આજસર-ખા અપૂર્વાનંદાનુભવનો ઉપભોગ કરવો. ઇચ્છાના ચોખ્ખ અથોખ સ્વરૂપને જોવા જાણુવા આપ સમર્થ છે.

શ્રીમહેશ્વરે આનંદની પ્રતીતિ કરાવતા વધા કે, તથાસ્તુ. તારી તેમ જ સર્વ સિદ્ધોની સમગ્ર ઇચ્છાઓને સિદ્ધ કરનાર એક સંકલ્પ ગ્રેહં છું કે એક ક્ષણે આ ભૂલોકમાં, તેં આજે જે જે નમૂનતા દર્શાવી તેના નિવારણઅર્થે તથા તે-ઓના સવિશેષ હિતને અર્થે ત્યાંના નિયમને અનુસાર ધર્મ-યુક્ત સર્વત્ર પ્રકટ થાઓ. આ તારી ઇચ્છાનુસાર વરદવચન સિદ્ધ થશે. સર્વ દેવવર્મ તથા સિદ્ધોએ જયજયનો હિચ્ચાર કર્યો.

આ પ્રકારે કહીને પછી સમગ્ર સિદ્ધોને ઉદ્દેશીને શ્રી મહેશ્વરે પુનઃ વધા કે, હે પરમ ભક્તો ! તમારા આતિથ્યથી સર્વ સુપ્રસન્ન થયા છીએ. તમે તમારા સર્વ હિતને સિદ્ધ કરશો એ નિઃસંશય છે. અને તેથી તમારે અર્થે કાંઈ પશુ

વરદવચન ઉચ્ચારવું એ વસ્તુતઃ નિષ્પ્રયોજન છે. પરંતુ આજે તમે સર્વ પ્રકારની લક્ષિતયુક્ત જે કાર્ય કર્યું છે, તેથી પ્રસન્ન થઈ એ વરદવચન ઉચ્ચારું છું કે જે દિવ્યમૂર્તિનું તમે આજે સ્થાપન કરી તેમાં સરેકારપ્રતિષ્ઠા કરી છે તે દિવ્યમૂર્તિને અનુરૂપ અવતાર મનુષ્યસૃષ્ટિમાં આ ભૂતલ-ઉપર થશે, અને તે કાવના સંધિમાં જ પૂર્વોક્ત વરદવચનની પણ ફલસિદ્ધિ પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર થશે. તમે સર્વ પ્રસન્નનાને પામે.

આટલું વઢી મૌન ધરવાની સાથે સર્વ વર્ગે અપૂર્વ આસ્થાદળનક દિગંતપ્રસારક જપધ્વનિ કર્યો. સમગ્ર સિદ્ધા-એ શ્રી મહેશ્વર સહવર્તમાન સર્વનું ઉત્તર પૂજન કર્યું, અને ગદ્ગદિત હૃદયથી આનંદાશ્રુપૂર્વક સર્વ સિદ્ધાએ ધનર સકલ વર્ગની સ્તુતિ કરી.

આ પ્રકારે ક્રમની સપૂર્ણ નિવૃત્તિ થતાં શ્રી મહેશ્વર ભગવાન શક્તિસમેત અંતર્હિત થયા. પશ્ચાત્ ઈશવર્મ પણ અંતર્ધાન પામ્યો, અને દેવવર્ગ પણ સિદ્ધાના સર્વ કાર્યની એક સ્વરે પ્રશંસા કરતો તથા તેમના સામર્થ્ય અને તેમના પ્રતિના શ્રી મહેશ્વરના નિરસીમ અનુગ્રહને જોઈ તેઓના ભાગ્યની સ્તુતિ કરતો તેમને વંદન કરીને વિમાનમાં સ્થિત થતો જોતજોતામાં અદૃશ્ય થઈ ગયો.

પશ્ચાત્ સિદ્ધાએ પેલી દિવ્યમૂર્તિનિકટ આવીને જોયું

તો જણાવું કે સર્વ સંસ્કારયુક્ત તે મૂર્તિ અત્યંત તેજ-
સ્વી તથા અત્યંત આકર્ષક જણાતી હતી. આ પ્રકારે તેને
જોતાં પોતાના અર્થમાત્રની સિદ્ધિ થયેલી જણાઈ. પછી
પ્રસન્ન થતા તેમણે રચેલી દિવ્યતાને સંકલ્પમાત્રથી અદૃશ્ય
કરતા તેઓ પણ તે સિદ્ધાન્તવૃદ્ધિપરથી નીકળી ગયા.

આ સ્થળે વાચકોએ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ કે દેવ-
વર્ગ કે હિંદુવર્ગવડે એવો કોઈ સંકલ્પ નહોતો થયો કે જ-
નિધ્યમાં તેમના અંશાવતારરૂપે કે કલાવતારરૂપે કોઈ સર્વશે-
ષપણે કોઈ મનુષ્યવ્યક્તિ પ્રકટે. પરંતુ સિદ્ધવર્ગની ઇચ્છાનુસાર
જે જે સંસ્કારો દિવ્યમૂર્તિમાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યા હતા,
તે સંસ્કારોને અદૃશ્યધારણ કરનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ પ્રકટ
થાઓ એટલો માત્ર સામાન્ય સંકલ્પ જ તેઓવડે કરાયો હતો.

ઉપરની વિસ્તૃત કથાનો માતાએ હીનખંડુ સમજે
એવો સામાન્ય જાવ તેને કલો. તેમાં વિશેષ કરીને તેણે એ
જણાવું કે એ દિવ્યમૂર્તિમાં ધણા ગુણો અને ધણું સામ-
ર્થ્ય છે, તે જે યત્ન કરે છે તે મેળવી શકે છે. હીનખંડુએ
લક્ષપૂર્વક ખેંચી વાત શ્રવણ કરી, અને તેથી આનંદમાં
આવી ગયો.

ઉપરની પૂર્વથી કથન કરાતી આવતી વાર્તાના કંઈક કંઈક સંસ્કાર ત્યાંની પ્રજાના અનેક નાના મોટા મનુષ્યોમાં પડતા હતા. અને તેથી તેઓ એમ માનતા કે કોઈ દિવસ દિવ્યમૂર્તિજેવો એક પુરુષ આવશે. કોઈ એમ માનતા કે એવી શક્તિવાળો કોઈ બાલક જન્મ પામશે કે જેનું મુખ આ દિવ્યમૂર્તિસરખું હશે, અને તે તેના સમયમાં એક સમર્થ અને અદ્વિતીય પુરુષરૂપે મનાશે.

અનેક મનુષ્યો કંઈ કાગથી આ વાર્તાને શ્રદ્ધાપૂર્વક સાચી માનતા હતા, પરંતુ તેમના દેહ પડવા છતાં તેઓએ તેવા કોઈ મનુષ્યને જોયો ન હતો. કોઈ પ્રવાસી આવે તેમને કેટલાક પૂછતા, અને તેઓએ પણ તેવા કોઈ પુરુષને જોયો હોય એમ દર્શાવતા ન હતા. આજ પર્વત તેવા મનુષ્યની આશાને ધરતા અનેક મનુષ્યો વિદ્યમાન હતા. પરંતુ તેમને પણ તેવા પુરુષની ક્યાંદિ પ્રતીતિ ચતી ન હતી. અને તેથી કેટલાક તો તેને કપોલકરિપત વાર્તારૂપે માનતા થયા હતા. અઘાપિ તેવા કોઈ પુરુષ કોઈની દૃષ્ટિએ આવ્યો ન હતો, એ વાર્તા સત્ય હતી.

તે બાલક આવેશમાં આવી જઈ જોત્યો, મા ! મને
એમ મન થાય છે કે એવો માણસ આવે ત્યાં સુધી
હું છુપું તો કેવું સારું ! મને લાગે છે કે તેને જોતા લગી
હું જરૂર છપીશ, નહિ મા !

માતા સુવિચારવાળી, બાલકઉપર પ્રીતિવાળી તથા
અદ્વાવાળી હતી, અને તેથી તેને, પોતાના બાલકની ઉછરતી
આશાને દબાવી દેવી એ યોગ્ય લાગ્યું નહિ. બાલક અને
નાનો છોકરો એ બે સમાન છે, તેને જો બાલપણમાં કચરી
કે દબાવી નાંખવામાં આવે છે, તો ભવિષ્યમાં તેમને મોટા
થવાનો સમય આવતો નથી. આથી તેણે કહ્યું, હું એવા
માણસને જોવા પામે એવું હું ઇચ્છું છું.

બાલક પ્રસન્ન થયો. સમય જવા લાગ્યો, પણ બાલક
દિવ્યભૂતિની તેની માતાએ કહેલી વાતને કદાપિ બૂધ્યો નહિ.
તેને તે વારંવાર યાદ આવતી અને જ્યારે જ્યારે તેની દષ્ટિ
એ ભૂતિપ્રતિ જતી ત્યારે તો તેને ખાસ તે સચળું રમણમાં
આવતું. અને હરતાં, હરતાં, રમતાં, તેને ધડીએ ધડીએ તે
દિવ્યભૂતિપ્રતિ જોવાનો તો સિદ્ધસ્વભાવસરખો અભ્યાસ
પડી ગયો હતો. જ્યાં તેનો જન્મ થયો હતો એ જ ગૃહમાં
તે અઘાપિ ઉછર્યો હતો, અને મોટો થતો જતો હતો. મા-
તાને તે અને તેટલો ઉપયોગી થવાને તે તેના નાના સરખા
હાથવડે અને વિશાળ એવા તેના પ્રેમાળ હૃદયવડે અને તેટલો
યત્ન કરતો હતો.

આ પ્રભાણે તેની સુખમય છતાં વિચારમરત બાહ્યા-
વસ્થાથી તે મોટા થવા લાગ્યો. દિવસે દિવસે તે નમ્ર, શાંત,
વિચારશીલ તથા કોઈનું કોઈ પ્રકારની દાનિ કરવી એ મહા
દોષ છે એમ જાણવાના સ્વભાવવાળો થતો ગયો. ખેતરોમાં
તે કામ કરતો હતો. કામ કરવામાં ચપલ, ઉત્સાહી તથા
તનમનને દેનારો હતો. તે ઘેર જ થોડું ધણું ભણતો કવચિત્
તેની માતા થોડું શીખવતી. પણ નિસાણોમાં ભણના વિદ્યા-
ર્થીઓ કરતાં તેના મુખઉપર સુદૃઢ બુદ્ધિનું તેજ વિશેષ
વિકાસ પામતું જણાતું હતું. એના કરતાં વધારે ભણેલાં
છોકરાઓ કરતાં પણ તેની સૂદૃઢ મનિને સૂચવનાર તેનાં નેત્ર
વિશેષ પાણીદાર જણાતાં. જો કે તેને કોઈ શિક્ષા કે ગુરુ પ્રાપ્ત
થયો ન હતો. માત્ર પેલી દિવ્યમૂર્તિ તેના અંતરના ગુરુરૂપે
થઈ રહી હતી. જ્યારે તે કામથી પરવારતો ત્યારે પ્રસંગે
પ્રસંગે કલાકોના કલાકો સુધી તે દિવ્યમૂર્તિને નિહાળ્યા કરતો.
તેના પ્રતિ કવચિત્ પૂજ્યભાવથી, કવચિત્ પ્રેમભાવથી, કવચિત્
ગુરુભાવથી, કવચિત્ રક્ષકભાવથી, કવચિત્ વાચકભાવથી, તેમ
કવચિત્ તે કંઈ આપે છે અને પોતે સ્વીકારે છે, એવા
વિવિધ ઉચ્ચ ભાવોથી તે જોતો. અને આના પરિણામ એ
આવેલો હતો કે હવે જ્યારે તે જોતો ત્યારે તેને એમ થતું
કે જાણે તે દિવ્યમૂર્તિ તેને ઓળખતી હોય, અને તેને ઉ-
ત્સાહજનક અને પ્રેમમય ભાવ સિતપૂર્વક દર્શાવતી હોય.

તેના પૂજ્યભાવથી બરેલા ભાવપ્રતિ જનણે તે પોતાની પ્રીતિ દર્શાવતી હોય તથા તેના અંતરમાં કંઈક સમજાવતી હોય એમ તેને લાગતું. આ તેની ભૂલ હતી એમ માનવાનું કંઈ કારણ નથી, અને તેમ છતાં જો કે આખા જગતપ્રતિ તે મૂર્તિ જે પ્રેમભાવથી જોઈ રહી હતી તેના કરતાં દીનજીવ પ્રતિ અધિક પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી જોતી હતી એવું કશું જ ન હતું. પરંતુ તેમાં રહસ્ય એ હતું કે તે બાળકની પ્રદાતરેલી દૃષ્ટિ તે મૂર્તિમાં જે કંઈ સૂક્ષ્મ હતું તેને જોઈ શકતી હતી, જ્યારે ખીજની દૃષ્ટિ ત્યાં સુધી વળેલી ન હતી. અને તેથી તે મૂર્તિના નેત્રમાં રહેલો અપૂર્વ પ્રેમમય અમૃતમાવ કે જે સર્વમાટે સમાનપણે નિર્ણીત થયો હતો, તે હાલ તેના એક-લાને માટે થઈ રહ્યો. તેના અનુભવ તે એક જ લેવા લાગ્યો.

આવા જામખમાં એક પ્રસંગે ગામમાં એવી વાર્તા ચાલી કે તે મહાન પુરુષ કે જેના આગમન માટે કંઈ કાળથી ભવિષ્યકથનની પેઠું દહેવાયા કરતું અને જે પુરુષનું દિવ્યમૂર્તિસરખું સ્વરૂપ હોવાનું હતું, તે હેવટે ત્યાં આવી પહોંચ્યો છે. દીનજીવ કે જે દિવ્યમૂર્તિસરખા પુરુષને જોવાને અત્યંત તલસી રહ્યો હતો, તે આ શ્રવણ થતાં આનંદ પામવા લાગ્યો. તેણે જાણ્યું કે મારા જીવનમાં ધારેલી આશા સફળ થઈ. આમ વિચારતાં તે પુરુષને જોવાની તેને તીવ્ર ઇચ્છા થઈ. એટલામાં ખજર પડી કે તે ગામ બ-

હાર એક વૃક્ષતળે આવીને રહ્યો હતો, અને આજે ઠેટલાક લોકો તેને અત્યંત ઠાઠમાઠથી પધરાવવાના છે. અને અમુક માર્ગે યદને તેને અમુક આશ્રમમાં લઇ જવાનો છે.

આ શ્રવણ કરીને દીનમધુએ જે માર્ગે યદ તે પુરુષ જવાનો હતો તે માર્ગે ઉભા રહીને તેને જોવો ધાર્યો. વાર્તા શ્રવણ કર્યા પછી તેના અંતરનો આનંદ પણે પણે ઉભરાવા લાગ્યો. જેને તે મૂર્તિરૂપે જોતો હતો તે આજ તેને પ્રત્યક્ષ મનુષ્યરૂપે જણાશે એ વિચાર તેને અત્યંત ઉત્સાહ આપતો. મૂર્તિપ્રતિ નિત્ય અને નિત્ય અધિક ભાવથી તે આજપર્યંત જોતો આવ્યો હતો, અને જેમ જેમ તેના ભાવ વધતો જતો હતો, તેમ તેમ તેને શ્રવંત પુરુષરૂપે જોવાની તેની ઇચ્છા અત્યંત પ્રમલ થતી જતી હતી. આ પ્રમલ ઇચ્છા આજ સિદ્ધ થશે એ આશયથી તેને કળીએ કળીએ આનંદ ખીલી રહ્યો હતો.

સાયંકાલનો સમય થયો એટલે તે પુરુષને ગામમાં આવવાનો વખત થયો એમ જાણી જે માર્ગેથી તે પુરુષ આવનાર હતો તેવા એક માર્ગે જદને દીનમધુ ઉભો. તેને જેમ તે પુરુષને જોવાની ઇચ્છા થઇ હતી તેમ ગામના સર્વ લોકોને ખીણું કંઈ નહિ તો એક જિજ્ઞાસાખાતર પણ તેવા નૂતન પુરુષને જોવા વૃત્તિ થાય એ સ્વાભાવિક હતું. અને તેથી માર્ગની બંને બાજુ લોકોની ઠાઠ જામી ગઇ હતી. લોકો

પરસ્પર વાતો કરતા કે 'હવે આ ગામના નસીબ કંઈ ખુશ્ખા છે, નહિ તો આજ મુઠી જેને આપણે એક મૂર્તિ. રૂપે જિતા, અને જેના સંબંધની આજ મુઠીની સાંભળેલી વાતોને આપણે ગપ ગપી કાઢતા તે મૂર્તિજેવો પુરવ ક્યાંથી આવે. ' કાંઈ કહે, આપણા બધા દુઃખ હવે ભાગશે. ત્યાં દિવ્ય-મૂર્તિ જેવો જ પુરવ આવશે પછી આપણે શું જિંદગી? પછી તો માઝા મેદ વરસશે, અને ત્યાં ત્યાં લીલા-દેર થશે. '

માર્ગમાં આસતાં તપખીરનો સડકો મારતી જાય અને ડોશીઆ કહેતી જાય કે 'બા, હવે રોગદોગ, તાવ, તરવ-રીયું, કાગળીયું બધામાંથી આપણું ગામ છૂટું થશે. આવા મોટા પુરસ (પુરવ) નહિ તો આપણુ ગામમાં ક્યાંથી. આ-ટલા દહાડા તો ગામમાં આવતાએ નોતા. આજે વળી ગામમાં પધરામણી થઈ તે ગામનું કંઈ આણું ભાવગ (ભાવ્ય) ! આ જિને, પેલી મુઠ અમથી, છોકરાને જઈને પગે લગડાવી આવી, તે છોકરો ખચારો દેટલાએ દહાડાથી તાવે સીઝાતોતો, તેનો તાવ તરત મટી ગયો, અને છોકરો બીજે દહાડેથી ખરસો કરવા દરવા લાગ્યો. '

બીજાએ કહ્યું, હા રે, મા ! આ અમારી પાડોશણ છોકરો ડોશીની ભાણેજને શોક્ય વળગી'તી, તે રાત ને દા'ડો લેવાયા કરે, ધાન કાળીયો ખવાય નહિ, આખી રાત ધડીએ ધડીએ

ભાગ્યને ઉઠે, તે જઈને દોરો જધાવી આવી તે હવે નીરાતે ખાય છે, પીએ છે, ઉધે છે અને નર્મ વાહ થઈ ગયું છે.

ત્રીજીએ કહ્યું, અરે આ પેલા છગનીયાને ત્યાં ખાતર પડ્યું તે એની માએ જઈને પૂછ્યું કે મા'રાજ ! કાણ લઈ ગયું હશે ? તો સાધુ મા'રાજે કહ્યું, કે તમારા ધરતું જ માણસ છે અને ચાર દાંડકેડે તમને તે પાછું મળશે, તે ખરે જ ને એમ જ થયું. ધરમાં આવીને ડોશીએ ધમપછાડા કર્યા અને કહ્યું કે મા'રાજે કહ્યું છે કે ધરના જ માણસે લીધું છે માટે જે હોય તે સીધું સમું આપી દેજે રે બાવા. નહિ તો પછી જોયાજોવી થશે, અને કોઈ કોઈને જોયવા-વારો નહિ રે'. આમ જ્યાં મા'રાજતું નામ લીધું કે ધરનાં માણસને તો જાણે જુલાઈ જ લાગ્યો તો. તે તૈયુ (ત્રયુ) દહાડા થયા એટલે (ધીમેધી) પેલી મહાકાર રતો-છગનના ભત્રીજાની વહુ-જે બા કોઈ નામ ના દેશે હોં જે ફલાણીએ આ વાત કરી-તે તેણે લાવીને કંઈ મેલી લીધું ને કહ્યું જે આ રહ્યું.

ચોથીએ કહ્યું, પણ એ તો ઠીક. એમ માનીએ કે એ તો જાણે કોઈએ એમને કહ્યું હોય અને જાણે, પણ આ અમારે હરજની ધરવાળી ગઈતી તેને મા'રાજે કહ્યું કે તારા ધરમાં ચાર દાંડમાં કોઈ માણસ મરશે. પણ તમને બધાને કંઈ થનાર નથી. તે એમ જ થયું. એના ધર-

વાગાના ઠાંધ ઓળખીતા ગામથી આવ્યાંતા, તે બધાને ખ-
વડાચું પીવડાચું અને રાત પડ્યે બાયરો (બારરો) ઓ-
ટલે બધા બેઠાંતા, ત્યાં પેલા આવેલામણિ એક ડોસો, સા-
ને સમો, નખમાંએ રોગ મળે નહિ તેને આંકડી આવીને
જોતજોતામાં પોંચી ગયો મારા બાના બા પાસે.

આમ વાતો કરતી ડોશીઓ પણ એ પુરુષને જોવા
ચાહી જતી હતી, નાનાં બાળકોને તો એવું કંઈ જોવાતું
જાગે તો આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક હતું, એટલે તે પણ
ચામ્પા જતાં હતાં.

હીનમધુના જે ત્રણ મિત્રો તેને ઘેર આવ્યા, ને કહ્યું,
તમારે ચાલતું છે જોવા? તે તો તૈયાર જ હતો. બધા
નીકળ્યા. રસ્તામાં ચાલતાં તેણે તેના મિત્રોને પૂછ્યું, એ
પુરુષ અહિં ક્યારના આવ્યા છે? એકે કહ્યું તમને ખબર
નથી? એ તો લગભગ એક મહિનાથી ગામખંડાર એક
ઝાડનીએ આવીને રહ્યા છે. કહે છે તે કંઈ ચમકાવે
પણ કરે છે. ક્યાંથી આવ્યા છે તે ઠાંધને ખબર નથી. ગા-
મના ધણા લોકો ત્યાં જાય છે, અને કંઈ કંઈ વાતો કરે
છે, ધણાઓએ, કહે છે કે અને બજનો બહુ સારાં ગાય છે.
બહુ આગ્રહ કર્યો એટલે આજ ગામમાં પેલો આશ્રમ છે
ત્યાં આવીને થોડા દિવસ રહેવાના છે.

હીનજંદુએ કહ્યું, મને તો ખજાર પણ નથી. દિવ્ય-
મૂર્તિ જેવા એ પુરુષ હોય તો કેવું સારું ! ઘણા વખતની મારી
ખજા સફળ થાય.

આમ વાનો કરતા કરતા જે માર્ગે યમને તે પુરુષ
જનાર હતા તે માર્ગે આવ્યો. જોયું તો જને બાજુ લોકોની ઠઠ
જમી ગઈ હતી માર્ગની વચ્ચે ઢાણ આવે જાય છે
તે પાછળ ઉભા રહેનારને સમજાય તેમ ન હતું. આથી તેઓ
જરા આધા ખસીને એક ઉચી જગાએ જમને ઉભા થોડો
વખત થયો નથી, એટલામાં તો છેટેથી લોકોનો ઢાણહલ
સંભળાયો. અને તે ઉપરથી લાગ્યું કે તે પુરુષ આવે છે.
એટલામાં તો લોકો દોડવા લાગ્યા, હા, તે જ દિવ્યમૂર્તિ જેવા
મહાપુરુષ છે. ખરે જ, જણે દિવ્યમૂર્તિ જ જોઈ લો. જુઓ,
ભવિષ્યકથન કેવું સાચું પડ્યું ! મોટાનાં વચનો તે ઢાણ
દિવસ મિથ્યા થાય છે ! આવા પુરુષ તો આપણે ઢાણ દિ-
વસ જોયા નથી. શી રીતે જણાય ? જોવા તે કંઈ હજારો
થાય છે ? અને પુરુષાવિના જણાય પણ ક્યાંથી, પણ જુઓ,
એ હવે આવવાની તૈયારીમાં છે.

આ પ્રકારના વચનો મનુષ્યો બોલતા હતા, અને જેમ
જેમ તે ઘોંઘાટ વધતો ગયો, તેમ તેમ લાગતું ગયું કે તેઓ
વધારે અને વધારે નિકટ આવતા જાય છે. એટલામાં છેટે-
થી ઢટલાઈ મનુષ્યોનો પીટળાયેલો સમૂહ માર્ગમાં આવતો

જણાવે. જેમ જેમ તે નિકટ આવતો ગયો તેમ તેમ લોકોદ્વારા જણાતું ગયું કે તેમાં તે પુરુષ છે. એટલામાં તે સમૂહ દ્વીનજાંધુ વગેરેની દ્રષ્ટિએ પડે એટલામાં આવી પહોંચે.

આગળપાછળ કેટલાક મનુષ્યોથી વેદિત એક સુંદર પાલખી જણાઇ. તેમાં એક મધ્યમાયુ પીતાવેલા ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરેલા એક સાધુ પુરુષ વિરાજેલા જણાયા. શરીર પ્રાઠ તથા કાંતિમય હતું. અને અનેક મનુષ્યોના પરિવેદનની મધ્યે તે એક બળ્ય આકૃતિરૂપે જણાઈ આવતા હતા. નેત્ર સ્થિર, મુખાકૃતિ પ્રસન્ન, મુખકેપર સૌમ્ય ભાવ, ભસ્મવિસેપિત દીર્ઘ કપાલ, કંઠમાં સ્વાક્ષની માળા—એ આદિથી તે પુરુષનું સ્વરૂપ દેહીપ્રમાણ જણાતું હતું. જોતાં જ સર્વ કોષાબોધી ઉઠ્યા, તે જ, તે જ આ દિવ્યમૂર્તિ, ખરેખર, આ સાધુપુરુષ તે જ છે.

આ પ્રકારે તેમની સ્તુતિનાં તથા દિવ્યમૂર્તિં એ જ આ પુરુષરૂપ થઇ છે એવા ભાવનાં અનેક વચનો મનુષ્ય પ્રસન્નતાપૂર્વક ઉચ્ચારતા હતા. તે સાધુપુરુષ પ્રસન્ન વદનથી જેતું તેનું નમન સ્વીકારતા હતા. અને સર્વપ્રતિ દષ્ટિ પ્રસારતા હતા.

ફેરવું, અને ત્યાંથી થોડે દૂર લીલોનરીથી ભરપૂર ટેકરીઓની પેલીપાર એક ઉચ્ચ ગિરિશૃંગઉપર દષ્ટિ સ્થાપી. તાડ, ખજુરી અને તેનાં અનેક ઉંચાં વૃક્ષોવચ્ચે યમને તેની દષ્ટિ તે ગિરિશૃંગઉપરની ભગ્ન મૂર્તિપ્રતિ ગઈ. ક્યાં આ દિવ્ય-મૂર્તિ અને ક્યાં આ સાધુપુરુષ ! આશ્ચર્ય ! લોકો આમાં શું સરખાપણું જુએ છે ! અહો ! આ દિવ્યમૂર્તિના વહનમાંથી ઝરણું અમૃત ક્યાં અને આ સાધુપુરુષના મુખની શુષ્કતા ક્યાં ! ખરે, મુખઉપર પ્રસન્નતા છે, ભરમ છે, વિશ્વાસ કપાલ છે, ઉઘ નેત્ર નથી, પણ પેલી—પેલી—દિવ્ય મૂર્તિનાંજેવી મુખની મધુરિમા—એક જાનતું દિવ્ય આનન્દ—ક્યાં છે ! સહજ સદૃશ અવલોકનપૂર્વક પુનઃ તે સાધુપુરુષપ્રતિ દષ્ટિ સ્થાપી અને સહજ નિરીક્ષણ કર્યું. પુનઃ દઢાથી ઘોડ્યો, નથી—નથી—તે દિવ્યમૂર્તિ આ પુરુષ નથી.

તેના અંતરમાં તેણે દષ્ટિ કરી. પોતાનો નિશ્ચય સત્ત જણાયો. પુનઃ સાધુપુરુષપ્રતિ દષ્ટિ નાંખી, અને નાંખતાં તરત જ ત્યાંથી વિમુખ કરી પાછી પેલા ગિરિરાજના શિખર-ઉપર વાળી. એ દિવ્યમૂર્તિને જ્યારે તેણે પુનઃ નિહાળી ત્યારે કંઈક સંતોષ થયો. કેમકે છેલ્લી વખતે જ્યારે તેણે પેતા પુરુષપ્રતિ દષ્ટિ નાંખી હતી, ત્યારે તો તેને આ દિવ્યમૂર્તિ-કરતાં તેનામાં ધણું જ ભેદ લાગ્યો હતો. કાંઈ પણ રીતે તેને તે મળતી ન લાગી, અને તેથી જ તરત તેણે દિવ્ય-મૂર્તિપ્રતિ દષ્ટિ વાળી હતી.

લોકસમુદાય તે સાધુ પુરુષને નિઃશંકપણે દિવ્યમૂર્તિની પ્રતિમારૂપ હજી તો કહ્યો જ નહોતો હતો, એટલામાં દીનબંધુ તત્કાળ પાછો વળ્યો. તેના મિત્રો પણ ઉક્ત સાધુને દિવ્યમૂર્તિરૂપ જ જોઈ રહ્યા હતા, ત્યાં તો દીનબંધુએ પાછું વળી મહાપ્રતિ આલવા માંડ્યું.

તેના મિત્રો એ કંઈ અતિ બુદ્ધિમાન કે વિચારવાન ન હતા. સામાન્ય બુદ્ધિના યુવકો એ તેના મિત્રો હતા. દીનબંધુ કેવા વિચાર કરનાર યુવક હતો—કારણ કે હવે તે લગભગ યુવાવસ્થાના આરંભને પાસે થયો હતો—તે તેના મિત્રો બાંધુતા ન હતા. તે તેમના પોતાના કરતાં વધારે બુદ્ધિમાન છે એટલું માત્ર બાંધુતા.

દીનબંધુ કેવલ નિરાશ થઈ ગયો હતો. ધનની અત્યંત અગત્યવાળાને પુરૂષો ધનની પ્રાપ્તિ થઈ તત્કાળ તે વિનાશ પામતાં તેને જોવી લાગણી થાય તેવી દીનબંધુની આ ક્ષણની સ્થિતિ હતી. તે આવતો હતો છતાં તેનામાં આલવાનું બળ પ્રતીત થતું ન હતું. શિથિલ અંગવાળો તે જેમ તેમ કરીને આલતો હતો. તેનું મન પણ જાણે એવું થઈ ગયું કે કશો બલત્રાન વિચાર પણ ન સ્પુરતી શકે. આવી ડગમગતી સ્થિતિમાં ક્યાં જવું તેના પણ તે નિર્ણય કરી શક્યો ન હતો. તે આલતાં આલતાં એક માર્ગે ચઢી ગયો. ઘેર જવું એ તેને સ્મરણમાં આવ્યું નહિ. તે રસ્તે થોડે

દૂર જતાં એક ખડકજેષુ આવીયું. પાસે જળનું એક સુંદર અને કામલ ઝરણુ પહોં રહ્યું હતું. થોડા સમયમાં જ સૂ મારત થવાનો હતો, અને તેથી તે સ્થળ અત્યંત રમણીય જણાતું હતું.

દીનપ્રેમી આદી ગયાસરખો તો થયો જ હતો તે ત્યાં એક શિક્ષાસનઉપર બેઠો અને વિચારવા લાગ્યો કે, અહો ! આશ્વર્ષ છે ! મનુષ્યો સુવર્ણને પીતળમાં ગણે છે. જો કે લૌકિક સુવર્ણ તથા પીતળની તેઓ રૂઢી રીતે પરીક્ષા કરી જાય છે, પણ તેઓ બેદ મનુષ્યજાતિમાં કર્યા છે તે નથી જોઈ જણી શકતા. રત્ન અને કાચનો બેદ તેઓ પાપાણુ-સૃષ્ટિમાં પાડી શકે છે પણ માનવસૃષ્ટિમાં નથી પાડના વનસ્પતિમાં ઝોરડો ને શેલડી એમ બેને આજખી એક ખીજની ઉત્કૃષ્ટ નિકૃષ્ટતા સમજી શકે છે, જ્યારે મનુષ્યમાં તેમ નથી કરી શકતા અને તે થોડું આશ્વર્ષ જનક નથી. મનુષ્યમાત્ર જેમાં રહે છે, ખાપ છે, પીચ છે, ભોગ ભોગવે છે, અને અનેક વ્યવહારો કરતા આપુ છવન તેમાં ને તેમાં ગાળે છે એવી આ માનવ સૃષ્ટિમાં તેઓ કર્યા પણ પરીક્ષા કરતા નથી. ખરે, લોકમાં આવતો દષ્ટાંત સત્ય જણાય છે કે એક ખગોલવેતા આકાશમંડલમાં વિવિધ તારાના માર્ગનું નિરીક્ષણ કરતો ઉપર ઉપર જોતો જોતો એક માર્ગે આવ્યો જતો હતો. ઉંચી અને ઉંચી દૃષ્ટિ રાખતો

તે સંબંધી વિચારતો જતો હતો, એવામાં એક દૃવો આવ્યો, તેમાં તે પડી ગયો. આ જોઈ ત્યાં અનાયાસ આવી ચડેલો મનુષ્ય જોશ્યો અસા બાઈ ! તું હિંચા ગગનના તારાના માર્ગને જાણવા મહેનત કરે છે, પણ તને આટલી તારી આ નિત્યની ચાલવાની પૃથ્વીનો માર્ગ તો ખતર નથી !

ખરે, મનુષ્યોમાં આમ જ છે. અનેક વિદ્યાના સૂક્ષ્મ ભેદોમાં મનુષ્ય નિષ્ણાત થતા મહેનત કરે છે, અને તેને માટે આખું જીવનનું જીવન ગાળે છે, પણ જેમાં તે નિત્ય રહે છે, અને જેનો તેને નિત્ય ઉપયોગ છે, એવા માનવ જીવન-પ્રતિ તેની દૃષ્ટિ પણ વળતી નથી. એમાં કાશુ વિચ્ય, કાશુ નીચ, કાશુ વારતવ મનુષ્ય, કાશુ ઉપરનો મનુષ્ય, કાશુ કેટલા અંશમાં મનુષ્ય અને કાશુ કેટલા અંશમાં મનુષ્યશરીર છતાં વૃક્ષ, પાષાણ કે પશુ એ પરીક્ષા કરવા કાંઈની સૂક્ષ્મ ભૂતિ પહોંચતી નથી. ‘પીળું એટલું સોનું’ એ કથન પ્રમાણે બે આંખ, કર્ણ વગેરે મનુષ્યશરીરના અવયવોથી જે યુક્ત તેને મનુષ્યો સર્વાંશે જ મનુષ્યરૂપ માને છે.

આ સાંકુ પુરુષ ધતર પુરુષકરતાં, કષ્ટક વિશેષ હશે, પણ તેથી શું ! ક્યાં દિવ્યમૂર્તિ અને ક્યાં તે ! દિવ્યમૂર્તિના કયો અંશ તેનામાં મળે છે ? સાંકુપુરુષમાં ક્યાં છે નેત્રને અદ્ભુત ખુમારીયુક્ત તે બાવ, ક્યાં છે તે બાલઉપરનું સૂક્ષ્મ વર્ચસ, ક્યાં છે તે મુખમંડલઉપરની પ્રશાંતિ, ક્યાં

૭ તે હૃદયમાં રહેલી પ્રેમની દિવ્યતા, ક્યાં છે તે માનસ સામર્થ્યની દિવ્યતા જણાવતી કપાલઉપરની સુક્ષ્મ રેખાઓ ! નથી-કશું જ નથી, દિવ્યમૂર્તિની અદ્ભુતતા આ પુરુષમાં કરી જ નથી.

પણ હવે મારે શું કરવું ? અરે ! મારી મોટી આશા આજે નિષ્ફલ થઈ. ગગનસુધી ચરેલી ધ્રુવરત આજ અકાએક તુટી પડી. દિવ્યમૂર્તિનાં પુરુષરૂપે દર્શન કરીશ એ ભાવથી જોડેલો હું ઉત્સાહમાં આવી ગયો હતો, એટલો જ આ ક્ષણે નિરુત્સાહી બન્યો છું. શું ધાર્યું હતું અને શું જોયું ! શું કદંબુ હતું, અને શું અનુભવ્યું ! ધાર્યું હતું કે કંઈ કાળની આશા આજ સફળ થશે, મનના મનોરથ પૂર્ણ થશે, જીવિત ધન્ય થશે, પણ કંઈ જ નહિ. હજી માફ દેવ તે દિવ્યમૂર્તિને પુરુષરૂપે જોવાને યોગ્ય થયું જણાતું નથી. દિવ્યમૂર્તિ હજી ગિરિઉપર જ છે. તે પુરુષમાં હિતરી આવી નથી.

પણ અરે ! હવે હું તેવા પુરુષને ક્યાં જોઈશ, ક્યારે જોઈશ ! ‘પંચ કહે તે પ્રમાણ’ એ વચન પણ આ કાલે સત્ય થતું જણાતું નથી. અહો ! પરમ આશ્ચર્ય તો એ છે કે ગામના સર્વ મનુષ્યો નિત્ય આ દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ જુએ છે, અને તેમ છતાં તેમાં રહેલા અર્થને હજી જાણી શક્યા નથી ! પણ અરે, ક્યાંથી જાણે ! પશ્ચિમપ્રતિ દષ્ટિ રાખનાર સૂર્યઉદયને ક્યાંથી જાણે ? પૃથ્વીતલમાં દષ્ટિને દબાવી રા

ખનાર ગગનની તારકવીના (તારાઓની લીલા) ક્યાંથી જુએ ! અંજણમાં બ્રમણ ક્યાં કરનાર ગૃહની અંતરગ ગો-
બાને સ્ત્રી રીતે નિહાળે ?

સત્ય છે મનુષ્યોની દૃષ્ટિ અત્યંત દુકી છે, અને ખૂબી
છે એક કાગળથી પણ સૂક્ષ્મ સરખા પડને પણ તે બેદી
શક્તી નથી. પોતાની અત્યંત નિકટ આવેલા પુષ્પને પણ તે
પૂર્ણ અંશે જોઈ શક્તી નથી અને તેથી જ તે જાણવા
યોગ્ય ખરી વસ્તુથી અજાણી રહે છે. બાકી ખરી વસ્તુ
ક્યાં દૂર છે ? લોહ અને સુબકના મિલનમાં કંઈક દૂરતા
કદાપિ રહેતી હશે, જલમાં જલ મળવા છતાં પણ કદાચિત્
તેમાં દૂરતા હશે, સૂર્યના રશ્મિ અને પૃથ્વીના મળવામાં કદાચ
દૂરતા હશે, પરંતુ ખરી વસ્તુમાં અને મનુષ્યમાં મધ્યે દેશ
પણ દૂરતા નથી. તે પરસ્પર અત્યંત નિકટ આવી શકે એમ
છે, અને તો પણ મનુષ્યથી ખરી વસ્તુ હજારો ગાંઠ દૂર
પડેલી જણાય છે.

મનુષ્યને મોટો ભાગ આજ સર્વને ઉપર ઉપરથી જ
જોનાર થઈ ગયો છે. અને તેથી તે કદાચાંથી તેને જે જો-
ઈ શકે છે તે મળતું નથી જેથી સર્વ તેની નિકટ અને પ્રા-
પ્તવ્ય હોવા છતાં તે નિત્યનો દુખી થઈ રહ્યો હોય છે. તે
કાંઈ જુએ છે પણ દાણા ન જોતાં જુખની જૂમો પાડે છે,
લોટો જુએ છે પણ જલ નથી જોતો, અને તૃપાની જમ

પાડે છે. કાપડ જુએ છે, પશુ વસ્ત્ર નથી જોતો અને તેથી તેને માટે જૂમો મારે છે, દૂધ જુએ છે પણ ધૂન નથી જોતો અને તેથી તેની જૂમો પાડે છે, દીવાસળી અને કાચલા જુએ છે છતાં અગ્નિ નથી જોતો અને ટાંકની જૂમો પાડે છે, ચારે બાજુએ છે, પણ ચારડા નથી જોતો અને નિવાસમાટે જૂમો પાડે છે.

શું આજ જગત્ આવી અને આવી જુમોના કાલાક-લથી ગાજી રહ્યું નથી ? પાણીની મધ્યે તરવા છતાં તે પાણીની જૂમો મારી રહ્યું નથી ? પ્રકાશમાં રમતાં છતાં તે દીપકની જૂમો પાડી રહ્યું નથી ? પૃથ્વીઉપર વસતાં છતાં તે અક્ષરપણાનું જ્ઞાન કરી આધારમાટે પોકાર કરી રહ્યું નથી ? ખરે, તેમ જ છે. મનુષ્યની દૃષ્ટિ નથી, અને તેથી ખરી વસ્તુથી તે દૂર રહે છે.

વનસ્પતિમાં શું છે એ કાની દૃષ્ટિ જુએ છે ? મનુષ્ય વનસ્પતિને નિત્ય મળે છે, પણ તેને પૂછે શરમો. પણ જો કે તારામાં શું છે અને શું કંઈ અમને વિશેષ આપે એમ છે ? કુદરતમાં જ્યારે કશું નકારું થવું નથી ત્યારે મનુષ્યનો વનસ્પતિસાથે આટલો જઘા યોગ છે તે શું નકામો ? નહિજ. પણ મનુષ્યની દૃષ્ટિ ક્યાં છે ? વનસ્પતિમાં તેને પોતાને ઉપયોગી શું છે એ તે ક્યાં જુએ છે ! મનુષ્ય નિત્ય જ-જાને મળે છે, વાયુને મળે છે, પણ તે તેમાં શું છે એ

આંખ ઉઘાડીને ક્યારે જુએ છે ? અને આથી જ તેને જે કંઈ જોઈએ છે તે સઘળાની વચમાં મનુષ્ય હોવા છતાં સર્વથી પોતાને દૂર માને છે; કમકે દષ્ટિ નથી.

અને આ દષ્ટિ ન હોવાને લીધે અનેક મનુષ્ય, તેને જે કંઈ જોઈએ છે તે તેની અત્યંત નિકટ હોય છે, જેના તે ઉપભોગ કરે છે તેની જ પાસે તે હોય છે, જ્યાં તે રહ્યાં છે ત્યાં જ તે હોય છે, છતાં તેને તે કશું જ ઉપયોગી યત્ન પડતું નથી. મનુષ્યોના સમુદાયમાં મનુષ્ય ક્યાં કરે છે પણ દષ્ટિ હોય ત્યારે તે ખીજમાં જુએને કે કોનામાં શું છે, અને શું નથી ?

આ સાધુ પુરુષમાં પણ તેમ જ યદુ છે. તેનામાં વાસ્તવ શું છે અને શું નથી, એના પ્રતિ ભાગ્યે જ કોઈની દષ્ટિ જતી જણાય છે. દિવ્યમૂર્તિમાં અને તેનામાં ક્યાં અને કયો ભેદ છે એ કોઈ જ નથી જાણતું, અને તેમ હોવાથી જે કંઈ તેનામાં નથી તેની તેમાં કલ્પના કરી લે છે.

હાલે, કોઈ પણ વસ્તુમાં ઉચ્ચની પ્રતીતિ ન થતી હોય તો પણ તેની તેમાં કલ્પના કરવી એ સારું છે, પરંતુ જેનામાં તેવી ઉચ્ચતા હાલ વિદ્યમાન છે તેની અવગણના શામાટે કરવી ? મારે દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ જરાપણ ઉપેક્ષા કરવાની નથી. તેનામાં જે કંઈ છે તેવું મેં હજી કોઈનામાં જોયું નથી. અને તેથી તેનામાં જે હું જોઉં છું તેને ઝોડી દેવાની જરૂર નથી.

ત્યારે હવે મારે શું કરવું ? શું મને દિવ્યમૂર્તિજેવા પુરખ નહિ પ્રાપ્ત થાય ? ખરે, મને લાગે છે કે એ મૂર્તિમાં કંઈ અત્યંત સામર્થ્ય છે, અને તેવો સામર્થ્યપુક્ત મનુષ્ય એમ સદજન્મા પ્રકટે એ સંભવિત નથી. મારી તેને દર્શન કરવાની યોગ્યતા થઈ નહિ હોય. કહે છે કે યોગ્યતા પ્રકટતાં મનુષ્યને ઈશ્વર જે ભ્રમણે તે આપે છે, અને આ યોગ્યતા થઈ નહિ હોય. કહે છે કે યોગ્યતા પ્રકટતાં મનુષ્યને ઈશ્વર જે ભ્રમણે તે આપે છે, અને આ યોગ્યતા પ્રકટાવવી એ મનુષ્યના પોતાના હાથમાં છે. જ્યારે આમ છે તો મારે દુર્જલ થવાનું શું પ્રયોજન છે ? શું દુર્જલ થવાથી યોગ્યતા પ્રકટશે ? નહિ જ. અને યોગ્યતા નહિ પ્રકટે તો હું માથું ફેાડીને મરું તોપણ ઈશ્વર મારું ધારું મને આપે ? એ પણ નહિ. ત્યારે મારે તેની જરૂર નથી. એ દુર્જલતાને નમસ્કાર.

ત્યારે એ યોગ્યતા પ્રકટાવવા હું કેાની પાસે જઉં ? કેાની સાદાશ્વ લઉં ? કેાને આજીજી કરું ? મને એ યોગ્યતા કેાણુ આપશે ? આ જે મનુષ્યો આ સાધુ પુરુષને દિવ્યમૂર્તિના સાક્ષાત્ અવતારરૂપે માને છે, એ મનુષ્યોમાંથી કેાઈ યોગ્યતા આપશે ? નહિ જ. જેમનામાં આટલી પરીક્ષા કરવાની યોગ્યતા નથી તે મારે જે યોગ્યતા ભ્રમણે તે કેવી રીતે મેળવી આપશે ? અહો ! આ પક્ષીઓને ઉડતાં હું જોઉં છું, તેમને એ ઉડવાની યોગ્યતા કેાણુ આપી ? આ વૃક્ષને ઉગ-

વાની યોગ્યતા કાણે આપી ? પક્ષોએ પોતાની મેળે જ ઉડવાની, અને બીજાકે પોતાની મેળે જ ઉગવાની યોગ્યતા મેળવી જંણાય છે. પૃથ્વી જ વૃક્ષ ઉગાડે એમ કંઈ નથી. હમણાં હું એક પથરો વાવું તો પૃથ્વી તેમાંથી વૃક્ષ ઉગાડી શકશે ? નહિ. કેમકે પૃથ્વીમાં તેવો ગુણ નથી. અવશ્ય, બીજાકને ઉગવામાં તે, જલ વગેરે અત્યંત સાહાય્ય આપે છે, પણ વૃક્ષરૂપે થવાની ખરી યોગ્યતા તો તે બીજાકના પોતાનામાં જ છે, અને તેની એ પોતાની યોગ્યતાએ કરીને જ તે ઊગી શક્યું છે. આ તાકના વૃક્ષનું જીવન કહે છે કે ત્રણથી પાંચ હજાર વર્ષનું હોય છે ! એટલું બધું ટકવાની તેનામાં કાણે યોગ્યતા આપી ? પૃથ્વીએ જો આપી હોય તો તે બીજા વૃક્ષમાં શા માટે નથી આપી ? પણ તેનું મુખ્ય કારણ એ જ હોવું ઘટે છે કે તેના પોતાનામાં જ દીર્ઘ કાળ જીવન ટકાવવાની યોગ્યતા છે. તેણે કાષ્ઠની પાસેથી એ યોગ્યતા મેળવી નથી. માત્ર તે બધાને કુદરત સહાયરૂપ થઈ છે.

ત્યારે આમ છે તો પછી મારે યોગ્યતા મેળવવા શા માટે ગમે ત્યાં બમણું અને અન્યઉપર આશા રાખવી ? વૃક્ષનું બીજ ક્યાં કાષ્ઠને પૂછવા જાય છે ? પક્ષી ક્યાં કાષ્ઠની પાસે શીખવા જાય છે ? તો પછી મારે ' પાતકી આશ સદા નિરાશ ' જેવો શા માટે અનુભવ કરવો જોઈએ ? વળી પક્ષી અને બીજાકકરતાં મારી પાસે મારે જે કંઈ જોઈએ

છે તેને માટે ન્યૂન સાધનો જોઈએ નથી. તો પછી મારે જે જોઈએ છે તે મેળવવા, બીજાને પૂછવાની શા માટે વાર કરું ? મારે જ મારામાં યોગ્યતા મેળવવી જોઈએ. ત્યારે અન્યપાસેથી યોગ્યતા પામવાના દુર્વિચારને પણ આજીવી પ્રણામ છે.

બીજક ઉગવાને માટે—પોતાની યોગ્યતા કરવાને માટે કુદરતસાથે બળે છે. તો મારે પણ યોગ્યતા મેળવવા કુદરતમાં બળવું જોઈએ. ત્યારે મારે કંઈ કુદરત સાથે બળવું ? પૃથ્વીમાં પડ્યા રહેવું કે પાણીમાં કુબકાં માર્યાં કરવાં ? નહિ. બીજકકરતાં હું જેમ વિશેષ છું, તેમ બીજકની કુદરતકરતાં મારી કુદરતની કળા વિશેષ સૂક્ષ્મ હોવી જોઈએ. વિચાર કરતાં અને જણાય છે કે મારે માટે તો કુદરતરૂપે સદ્વિચાર નિર્ણય કરાયા હોય એમ લાગે છે. તેમાં જે હું યથાર્થ બોલેલો રહું, કશું પણ તેનાથી દૂર ન પડું તો મારામાં જે કંઈ યોગ્યતા છે, તે તત્કાળ બહાર નીકળી આવે. તે નીકળી આવતાં મારે દિવ્યમૂર્તિસરખા પુરુષનાં દર્શન કરવાં એ રમત વાત છે.

તે આ સદ્વિચાર કયા ? ત્યાં મારા વિચારપ્રમાણે તો મને એ જ લાગે છે કે સચિથી પ્રથમ સદ્વિચાર એ હોવો પડે ■ કે મનુષ્યે પોતાના પૂર્ણત્વનો ઉપયોગ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવો; હાલ મનુષ્ય જે કંઈ કરે છે તેમાં પો-

તાના અપૂર્ણપણાને બેળવીને કરે છે તે જન્મે છે તો તેમાં તેના અપૂર્ણપણાને મેળવીને જન્મે છે, તે ઉઘે છે તો તેમાં અપૂર્ણપણાને બેળવીને, તે વિચાર કરે છે તો તેમાં અપૂર્ણપણાને બેળવીને કરે છે, તે નિશ્ચયો બાધે છે તો તેમાં અપૂર્ણપણાને બેળવીને બાધે છે, તે ઈશ્વરશ્રવણ કરે છે તો તેમાં પણ અપૂર્ણપણાને બેળવીને કરે છે, અને આમ શારીર, માનસ કે આધ્યાત્મિક કોઈ પણ વ્યાપાર કરે છે તો તેમાં તે અપૂર્ણતાને બેળવીને તેથી જ મનુષ્યનું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી કેમકે કાર્યસિદ્ધિને કરનાર પૂર્ણતા છે

મનુષ્ય કોઈ પણ કાર્ય કરવામાટે જ્યારે તેનામાં રહેલા પૂર્ણત્વવાળા અણને ઉદ્ધત કરે છે ત્યારે તે કાર્યમાં પૂર્ણ સિદ્ધિ થાય છે પરંતુ આજકાલ મનુષ્યે પોતાના પૂર્ણત્વનું તો વિરમણ જ કર્યું હોય એમ જણાય છે તેની વાણીમાં, કૃતિમાં, વિચારમાં, કથામાં પૂર્ણત્વ શોધી જઈ નથી પૂર્ણત્વની સાથે જાણે તેને કરી શકાય જ ન હોય, પૂર્ણત્વને તે આગળતોજ ન હોય એવી રીતે તે પોતાનું અમૂલ્ય જીવન ગાળે છે ચૂંચો સળગાવવા ચીયરાંની કાકડી કરવાને બદલે તે જરીયાનનું વસ્ત્ર વાપરે છે, કુદરતે આ પૂર્ણત્વયુક્ત કાર્યમાં તે પોતાના જરીયાન વસ્ત્રસરખા જીવનને બાળી દે છે અને પરિણામે દુખી થાય છે જીવનનું મૂલ્ય નાથી અકાચ એમ છે અને તે અમૂલ્ય જીવન આ

રીતે મનુષ્ય વાપરે ત્યારે તે શુદ્ધિમાન છે, ડાહ્યા છે, વિચારશીલ છે એમ કોણ કહે ?

આત્મા એ પૂર્ણત્વ છે, જીવત્વ એ અપૂર્ણત્વ છે. જીવપણાને જેમાં ને તેમાં આગળ અને આગળ રાખીને મનુષ્ય વિવિધ કાર્યો કરે છે. જીવત્વવડે પોતાના સામર્થ્યના નિર્ણય બાંધે છે, જીવત્વવડે લક્ષ્યની કલ્પનાઓ બાંધે છે અને જીવત્વવડે અનેક મહાન કાર્યોને સરલ કરવાની આશા સેવે છે. સળેકડાથી તે ભોંતને ટેકવી રાખે છે, રૂના પુમડાના પ્રહારથી તે શત્રુને હંફાવવા ઇચ્છે છે, લાકડાના લાકુથી તે પેટ ભરવા ધારે છે અને માખીઉપર બેસીને તે ગગનાંવહારી થવા ઇચ્છે છે.

પરંતુ આ જીવને પરિણામે જ તે જીવનપર્યંત દુઃખી, ઈર્ષિસતાર્થની સિદ્ધિવિનાનો તથા અસક્ત રહે છે. ભગીરથે જ્યારે અમાપ જળની ગંગા પ્રાપ્ત કરી ત્યારે આજે એ જ જાતિના મનુષ્યને એક જળના શુંદભાટે ફાફાં મારવાં પડે છે, મથવને ગયેલું ધૌવન પાછું મેળવ્યું ત્યારે આજે એ જ જાતિના મનુષ્યની પાસેથી પ્રાપ્ત ધૌવન તે જાણી પણ શકતો નથી તેવી રીતે વીતી જાય છે. સુદામાએ અનંત સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી ત્યારે તે જ જાતિનો મનુષ્ય આજે તેને સર્વોશે શુભાવી નિર્ધન થાય છે. એક જ જાતિમાં આ બે વિરુદ્ધ પરિણામો સાથી ? માત્ર પૂર્વના

મનુષ્યોએ પોતાના પૂર્ણત્વનો ઉપયોગ કર્યો હતો, ત્યારે આજે મનુષ્ય પોતાના અપૂર્ણપણાનો ઉપયોગ કરે છે.

હવે જો મારે પૂર્ણત્વનો ઉપયોગ કરવો હોય તો નિત્ય આત્માને આગળ ને આગળ રાખી કાંઈ પણ વિચાર અથવા ક્રિયા કરવાં જોઈએ આત્માના જે શુદ્ધિમાં છે તેને લક્ષી ને જ મારે પ્રત્યેક ક્રિયા તથા વિચાર કરવા જોઈએ આત્મા બલસ્વરૂપ છે કાંઈ કાંઈ કશાથી પાછો હટી તેમ નથી. હવે જો હું આત્માને આગળ રાખીને કાંઈ પણ કરું તો મારા પ્રત્યેક કર્તવ્યમાંથી મારે દુર્બલતાને દૂર કરવી જોઈએ. કેમકે તે આત્માનો શુદ્ધ નથી. દુર્બલતા જો હું આગળ કરું છું તો હું મારા પૂર્ણત્વથી કાર્ય કરતો નથી પણ અપૂર્ણત્વથી કરું છું. આ જ પ્રમાણે જીવત્વના પ્રત્યેક ધર્મને મારા કર્તવ્યના પ્રત્યેક પ્રદેશમાંથી દૂર કરવો જોઈએ અને તેને સ્થાને આત્માના પ્રત્યેક ધર્મને પ્રત્યેક ક્ષણે મારા કર્તવ્યના પ્રદેશમાં પ્રવર્તાવવા જોઈએ. આ નિશ્ચયરૂપ સદ્વિચાર મારે પ્રથમ કરવા યોગ્ય છે.

ખીન્ને સદ્વિચાર એ ધારણ કરવો જોઈએ કે મારે મારા પ્રત્યેક કાર્યમાં મારા પૂર્ણ જળને વાપરવું જોઈએ. ધણા માણસો પોતાની પાસેના થોડા જ જળને વાપરે છે. કાંઈ વિચારના જળને વાપરે છે, તો કાંઈ માત્ર શરીરવડે ક્રિયા કરીને સારીરિક જળને જ વાપરે છે. પણ તે યોગ્ય

નથી. પૂર્ણ કાર્ય કરવાને મારે મારા પૂર્ણ બળનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. એકલા સુવિચાર કે એકલું શારીરિક કાર્ય એ કંઈ પૂર્ણ નથી—એમાં કંઈ મારામાં જોટલાં કાર્ય કરવાનાં સામર્થ્યો છે તેટલાં બધાંનો સમાવેશ થઈ જતો નથી—તેથી મારે એક પ્રકારના બળને વાપરવું ન જોઈએ, પણ શારીરિક, માનસિક તથા આધ્યાત્મિક એમ ત્રણે પ્રકારના બળનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. હૃદયનું બળ તે આધ્યાત્મિક બળ છે.

ત્રીજો સદ્વિચાર મારે એ અખંડ કરવો જોઈએ કે મારે પ્રયત્ન કરવો. અને તે પણ સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન કરવો. તેમાં જ્યાં સુધી હું શરીરથી, વિચારથી તથા હૃદયથી કાર્ય કરતો નથી ત્યાં સુધી તે સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન કહેવાનો નથી અને સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન થયા વિના સર્વોત્કૃષ્ટ કાર્ય સિદ્ધ થવું સંભવતું નથી. અને તેથી તમારે સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન ક્યારે થઈ શકે છે કે જ્યારે મનુષ્યમાં તે કરવાને માટે ઉત્સાહ પ્રકટે છે. ઉત્સાહથી કઠિનમાં કઠિન કાર્યો, અશક્તમાં અશક્ત મનુષ્ય સાધી શકે છે. આ ઉત્સાહ મારા પ્રત્યેક અણુમાં જન્મત કરવો જોઈએ કેમકે જે અણુમાં તે ઉત્સાહ પ્રકટે છે તે પ્રત્યેક અણુ પોતાના સર્વોત્તમ સામર્થ્યને બહાર કઢાડીને પ્રયત્ન કરવા તત્પર થાય છે. ઉત્સાહ એ જીવનને પ્રકટાવનાર તત્ત્વ છે. અને તેથી જોટલા પ્રદેશમાં હું તેને પ્રકટાવીશ તેટલો પ્રદેશ જીવનપૂર્ણ થશે,

અને તેમ થતાં તે જીવા અસાધારણ સામર્થ્યવાળો થશે કે જે સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રવલ્લ ઠરશે, અને તેમ થતાં જે કામ હું ધારીશ તે અવસ્થા સિદ્ધ ઠરીશ.

વળી એક એ સદ્વિચારને પણ મારે સેવવો જોઈએ કે નિત્ય અત્યંત આનંદમાં રહેવું. આનંદ એ મનુષ્યમાં રહેલી સર્વ શક્તિઓનો અત્યંત વિકાસ કરનાર છે. જ્યારે કોણેશ અથવા ચિંતા મનુષ્યની સર્વ શક્તિઓને સંકુચિત કરનાર છે. અને શક્તિઓનું સંકુચિત થવું એટલે સામર્થ્ય-માત્રની ન્યૂનતા થઈ જતી અને અસામર્થ્યનું પ્રકટ થવું એ છે. આવું હું કદાપિ થવા દઉંશ નહિ. આનંદ એ ઈશ્વરનું લક્ષણ છે, અને તેથી તેને જ્યાં જ્યાં હું પ્રકટાવીશ ત્યાં ત્યાં હું વિજય, વિજય અને વિજય જ જોઈશ.

આ ઉપરાંત એક એ સદ્વિચારને પણ હું ધારીશ કે મારે મારી પ્રત્યેક ક્રિયા પછી તે શરીરની, વિચારની કે ઉદ્વેગની, ગમે તે હોય, પણ તેમાં હું સર્વોત્તમનો જ આલિષ્કાર પ્રકાશ-કરવા આગ્રહી રહીશ. ‘સધરામ વસીનો અધ-મણીઓ ઝોંસવો તે ઝોંસવો’ એમ કરી કાઠ પણ માથા-ઉતાર કામ કરીશ નહિ. એમ કરવાથી તે કાર્યમાં વપરાતા બળનો ક્ષય થાય છે, પણ તેમાંથી શ્રમવિના કશું પાછું મળતું નથી. પરંતુ સર્વોત્તમ કાર્ય કરવામાં આવે છે તો તે બીજા એથી અધિક ઉત્કૃષ્ટ કાર્ય કરવાના સામ-

અર્થે તે સાથે સાથે જ પ્રકટાવે છે અને તેમ થવાથી તેવા ઉત્કૃષ્ટ કાર્યમાં વપરાયેલું બધું ફીણતોને અપાવતું નથી પણ બલની અધિક વૃદ્ધિને કરાવે છે. મનુષ્યનું પ્રત્યેક કાર્ય એ તેનું એક નાનું શરીર છે—તેનું બાલક છે. અને તેથી મનુષ્ય છેક પોતાના સર્વ ઉત્તમ સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરી પોતાના કાર્યમાં સર્વોત્કૃષ્ટ આવિષ્કાર પ્રકટાવવા યત્નથી રહે છે, તેમ તે તેના નાના શરીરને—તેના બાલકને—સર્વોત્તમરૂપે બહાર પ્રકાશમાં આણી શકે છે. અને આમ સર્વોત્તમ આવિષ્કાર કરવાની ક્રિયા મનુષ્યના જીવનને વધારી તેમાં અધિક અને અધિક ચૈતન્યનો પ્રકાશ કરનારી છે. આત્મા જ્યાં ત્યાં સર્વોત્તમનો જ આવિષ્કાર કરે છે. ગમે તેવું ગમડગંદુ કામ કરતો નથી, તેમ હું પણ આત્માને આગળ રાખીને કામ કરનાર થવાનો હોવાથી મારા નાના કે મોટા પ્રત્યેક કાર્યને મારાથી બનશે એટલું સર્વોત્તમ કરવાનો યત્ન કરીશ. તેની જ સાથે પ્રત્યેક કાર્યમાં જેમ બને તેમ અપૂર્વતા—નવીનતા—અને તે ઉત્તમોત્તમ પ્રકારની અપૂર્વતા લાવવાનું સુકીશ નહિ.

અને આ સર્વની સાથે એ એક સદ્વિચાર હું અવશ્ય રાખીશ કે મારા લક્ષ્યને મારે અત્યંત ઉચ્ચ રાખવું ગમે તેવા હલકાનું કદાપિ ચિંતન કરીશ નહિ. જીવત્વના ધર્મોને કદી લક્ષ્યરૂપે અંગીકાર કરીશ નહિ. જે અત્યંત

સામર્થ્યમય, અત્યંત પ્રેમમય, અત્યંત મનોહર, અત્યંત ઉચ્ચગુણયુક્ત, અત્યંત જ્ઞાનમય, અત્યંત તૃપ્તિમય, અત્યંત નિરામય તથા અત્યંત ભવ્ય દશે તેને જ હું લક્ષ્યરૂપે માનીશ. તે લક્ષ્યપ્રતિ નિત્ય હું જઈશ અને તેમાંથી કંઈ ને કંઈ અધિક ઉચ્ચ મેળવીને હું પાછો આવીશ ભય, ક્રોધ, દ્વેષ, ઇર્ષ્યા, ચિંતા, મમત્વ, એ તથા તેની જ ક્રાંતિના સર્વ દોષોને હું તિલાંજલિ આપીશ. નિરંતર ઉચ્ચ અને ઉચ્ચમાં હું રમીશ. નિરંતર વિચાલતામાં, સૌન્દર્યમાં, નિઃસ્વાર્થમાં, પુષ્કળતામાં, બલવત્તરતામાં, શુભમાં, સુખમાં અને જ્ઞાનમાં જ રમીશ. અહો ! તે ક્ષણનો મારો અદ્ભુત આનંદ વર્ણ્યો જશે નહિ. અન્યને દુઃખ તથા ક્લેશથી ભાસતું જગત્ મને ઈશ્વરની એક પરમ ચમત્કૃતિરૂપ લાગશે. અન્યને પાપની પ્રતિમારૂપ દેખાતું આ જગ મને પ્રભુની પ્રતિમારૂપ લાગશે. અણુઅણુમાં જીવત્વની રજુતિને સ્થાને પ્રભુની રમ્ય લીલાને હું નિરખીશ, અને જેને જગત્ જીવો કહે છે તેને હું પ્રભુની મંજુલ મૂર્તિઓ બાળીશ. સર્વમાં ઈશ્વરને જોતો, ઈશ્વરની વિશુતા-વ્યાપકતામાં અવગાહન કરતો હું અવશ્ય મારા એ લક્ષ્ય અથવા હ્યેય સ્વરૂપ જ યત્નરહીશ.

પ્રાણીમાત્રપ્રતિ—ચરઅચર—દશ્ય અદશ્ય—રચૂલ સૂક્ષ્મ—સર્વપ્રતિ હું આમાપ અને અનંત પ્રેમને મારાં રચૂલ અને આંતર ઉભય નેત્રોવડે રેલાવી દમ્ભા-ન્યાં ત્યાં અને જે તે

એ દિવ્ય પ્રેમમય કરી મૂકીય. આ પ્રેમ કેવો હશે ?

આ વિચારનું ઉત્તર તેનું મન આપવા જતું હતું. ત્યાં મૂર્તિ ભગવાને પોતાનું છેલ્લું રસિમ ગિરિની એક ટોચ ઉપર પ્રસાર્યું અને તેની જ સાથે દીનજંઘુની દષ્ટિનું રસિમ પણ સહગામી થયું. ઉભય રસિમઓ એક કેન્દ્રમાં મળ્યાં અને તે જ ક્ષણે ભવ્યરૂપે ભાસતી દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ જ્ઞેતો બોલ્યો, અગમ્ય મૂર્તિ ! મળ્યું, મારા છેલ્લા પ્રશ્નનું ઉત્તર મળ્યું. મારે પ્રેમની કલ્પના કરવાની જતી રહી. સાક્ષાત્ તે પ્રેમ હું આ જ ક્ષણે તારા નેત્રમાં જોઈ રહું છું. અહો ! નેત્રમાં કેવો અદ્ભુત અમૃતમય પ્રેમ ! હા-તે જ-તેવો જ પ્રેમ મારા નેત્રોમાં પ્રકટાવીય. મારે ધારણ કરવાને મુખ્ય શુભ તે મને પ્રયક્ષરૂપે બતાવ્યો. મારા છેલ્લા પ્રશ્નનું ઉત્તર મળ્યું. કલ્પના-ગમે તેવી કલ્પના-મટી ગઈ. સત્ય અને અદ્વિતીય પ્રેમદષ્ટિ જોઈ. હવે હું તે કેમ જુઝીશ ! પૂજ્ય મૂર્તિ ! મારા તને અનંત પ્રણામ છે. તારી આવી અલૌકિક પ્રેમદષ્ટિ એ જ મારી દષ્ટિ યઈ રહો.

અને આ છેલ્લા શબ્દની સાથે સ્પર્શસ્ત થયો, અને મૂર્તિઉપર ખાયા આવી ગઈ. દીનજંઘુ ક્ષણભર સ્તબ્ધસરખો થઈ રહ્યો. તેને જેવી પ્રેમદષ્ટિ અત્યંત રુચતી તેવી કાંઈ અલૌકિકતાયુક્ત તે દિવ્યમૂર્તિની દષ્ટિ તેને જણાઈ. અને તેથી તેને અપરિમિત તૃપ્તિ થઈ. હજી જાણે તેની 'દષ્ટિ

એ જ દિવ્ય પ્રભાવાળાં, ઝાંજસૂપૂર્ણ પ્રેમભર્યાં નેત્રા
 નેષ્ટ રહી હોય તેમ લાગ્યું. એ પાંચ ક્ષણ નેત્રો તે
 સાવધ થયો. આસપાસ નેવા લાગ્યો. સંખ્યાસમય પોતાની
 એક પ્રકારની અદૈકિકતાને જગત્પ્રતિ પ્રસારી રહેલો
 જણાયો, તે જાણે દિવ્ય સૌન્દર્યયુક્ત મુખ રક્ત ઉડી જતાં
 કૃશ અને શીકું જણાય, છતાં તેમાં જેમ એક અદૈકિક
 શોભા રહેલી છે, તેવી સાયંકાલની શોભા તેને જણાઈ.

તેણે વિચાર કર્યો, હવે ઘેર જવું નેષ્ટ. અમં વિ-
 ચારી પાસે જળના વહેતા નિર્મળ ઝરણુમાં હસ્તમુખપ્રક્ષા-
 લન કર્યાં. ઢામલ તથા શીતલ જલથી તેવું મગજ વધારે
 શાંત થયેલું બાસ્કું. નેત્ર સર્વથી અત્યંત તીવ્ર દ્યાનતંત્ર હો-
 વાથી તેના ઉપરની અસર આંખા શરીરમાં સત્વર પ્રકટવાને
 લીધે તેને શરીરમાં પણ શાંતિનું બાન થયું. શરીરમાં
 નવીન બળ આવેલું બાસ્કું.

તે ઉઠીને ગૃહપ્રતિ ચાલવા લાગ્યો. પૂર્વના ઉત્સાહ-
 જનક વિચારોથી તેના શરીરમાં આ ક્ષણે નવો વેગ આવેલો
 જણાયો. આવતી વખતે પગમાં જે દુર્બલતા હતી તેને
 બદલે આ વખતે સામર્થ્ય જણાવા લાગ્યું. ચિત્તમાં, આ-
 વર્તા જે ઉદાસીનતા હતી તેને બદલે હવે પ્રસન્નતા તથા
 ઉત્સાહ હતો. આજે તેને નવું જીવન આવેલું લાગતું હતું.

પૃથ્વીઉપર જાણે પ્રતાપમય ડગલાં ભરતો હોય એમ નિર્ભ-
યતાથી તથા બળપૂર્વક તે ચાલતો હતો.

માર્ગમાં ચાલતાં તે વિચારવા લાગ્યો, આ સાધુપુરુષ
પદાર્થો તે પણ બહુ સારાં થયું. તેમણે પોતાનામાં દિવ્યભૂ-
તિપણું તો ન જણાવ્યું, પણ મને એથી બીજા અધિક
લાભ થયો. મારા કર્તવ્યની ક્ષેત્રી 'જે આજ' સુધી હું ન-
હી કરી શકતો ન હતો, તે આજ નહીં થઈ. આજપર્યંત
જે વિચારો મને નહિ પ્રકટેલા તે આજ પ્રકટયા. કાંઈ ન-
વીન જાતનો આગ્રહઉત્સાહ પણ આજ અપૂર્વ વેગથી
પ્રકટતો જણાય. છે. નિશ્ચય હવે હું દિવ્યભૂતિસદૃશ
પુરુષને જોવા લાગ્યશાલી થઈશ જ. દિવ્યભૂતિજેવા પુરુષનાં
દર્શન કરવા-દિવ્યભૂતિના અંશોને કાંઈ પુરુષમાં પ્રકટેલા
જોવા-એને માટે હું અત્યંત આતુર છું. આજે કરેલા વિ-
ચારોપમાણે હવે હું મારી યોગ્યતાને પ્રતિદિન વધાર્યાં ક-
રીશ. અને યોગ્યતાના અવધિએ એવી એક પણ વસ્તુ નથી
જે મને વાંછતરને પ્રાપ્ત થવા વિના રહે. તો પછી દિવ્ય-
ભૂતિના સાક્ષાત્કાર થવો એમાં શું મોટી વાત છે ?

આમ વિચાર કરે છે એટલામાં ધર આગ્યું અને તે-
માં જઈને પોતાના પ્રાપ્ત કર્તવ્યમાં યોગ્યથો.

દિવસોડિપર દિવસો ચાલવા લાગ્યા. અને તેની સાથે
 દીનમધુએ કરેલા નિશ્ચયપ્રમાણે તે પણ આગળ અને
 આગળ પંથ કાપવા લાગ્યો. પેલા સાધુ પુરુષ થોડો વખત
 ગામમાં રહ્યા. સમય જતાં લોકોનો પ્રથમ જે કંઈ ભાવ જ-
 ચાતો હતો તે ધટવા લાગ્યો. લોકોએ તેમનાતરફથી જે
 કંઈ આશા રાખી હતી તે સફળ થવા લાગી નહિ. તેમના
 પ્રતિ ધણાનો અભાવ થવામાં મુખ્ય કારણ તો એ હતું જે
 પ્રથમ કેટલાકે દિવસ જણાવું નહિ, પણ ધીમે ધીમે વધારે
 અને વધારે લક્ષમાં આવતું ગયું કે તેમનો સ્વભાવ અત્યંત
 વાચાળ હતો અને તેમાં પ્રસંગે તો એટલે સુધી વાતોએ
 ચડતા કે દહાડે દીવે મનુષ્યોને આસ્માનના તારા દેખાડે !
 જેમ કહે તેમ ગાંધાં હાંકે, તે કંઈ સંબધવાળાં કે મૂલ્ય-
 વાળાં કે સત્યવાળાં હોવાં જોઈએ એવો નિયમ ન હતો.
 અને તેમાં તેમની પોતાની મહત્તાનો ભાગ વિશેષ પ્રમા-
 ણમાં આવતો. આરંભમાં તો લોકો તેમના ભજનથી આ-
 કર્ષાયા, અને પુષ્કળ આવ જવા લાગી. પણ પછી દિવ-
 સ જતા ગયા તેમ તેમણે ભજનની ધૂન ઓછી કરવા માંડી

અને જેના તેના આગળ વાતો કહેવા જેસે તેમાં કરીશો ઢંગ-ધડો ન મળે. પ્રસંગે તો સવારે જોલે તેનાથી વિરુદ્ધ વાર્તા સાંજના જ તેમને મહોડેથી નીકળી જાય. આવું જ્યારે ધણું પ્રચલિત થયું એટલે લોકોના તેમના પ્રતિના બાવ ધટતો ચાલ્યો. પ્રસંગે તે કહેતા કે હું સ્વર્ગલોકમાં જઈ આવું છું, ઇન્દ્રને મળું છું. તમારે માટે સારી રીતે વર્ણન નાંખે એમ ભક્ષામણુ કરે છે. પ્રસંગે કહેતા કે 'નાગલોકમાં' પણ મારું જવું થાય છે. એક વખત નાગલોકમાં અચાનક ગરુડ આવી ચઢ્યો. બધા નાગ તો એકાએક ભય પામવા લાગ્યા. અને આમ તેમ દોડાદોડી કરવા લાગ્યા. નાગણી કે જેના સ્વરૂપની વાત તો કહી જાય નહિ એવી હોય છે તે બિચારી આમથી તેમ અને તેમથી આમ દોડધામ કરવા લાગી. એટલામાં હું ત્યાં જઈ ચઢ્યો. નાગણીઓ તો મને પગે લાગવા માંડી અને રડતી રડતી કહેવા લાગી કે અમને બચાવો. અમારા સ્વામીને આ ગરુડ ખાઈ જાય છે તેમાંથી તેમને બચાવો. મેં જોયું તો ગરુડે જે ચાર નાગને હાથવડે પકડેલા, જે ચાર મોંમાં અર્ધપરધા ગયેલા અને એવી સ્થિતિમાં તે બધાને બીક ઉપજાવ્યા કરે. મેં વિચાર્યું, એમ ને એમ ગરુડ નહિ માને. એટલે મેં તરત વિષ્ણુનું રૂપ લીધું અને કહ્યું, અહ્યા દુષ્ટ ! તું આ નાગલોકમાં આવી આ બિચારાઓને કેમ સતાવે છે ? તું નથી જાણતો કે મારા

મસ્તકઉપર રહેનાર શેપનાગના આ તો બધા કુટુંબિણી છે ? અને તેથી તારાથી તેમનું બદાણુ ન થાય એ ખબર નથી ? માટે એકદમ બધાને ત્યજીને અદિથી ચાલ્યો જા. અને ફરી આ તરફ આવ્યો તો તારી વાત છું જાણ્યો. ગરુડ ગભરાયો, અને કહ્યું મદારાજ ! બૂલ્યો, મને માફ કરો. હવેથી કદી નહિ આવું, અને આ બધા નાગને છોડી દઈ છું. પછી છોડીને તે ચાલતો ગયો. જે જે નાગને ગરુડનું ઝેર ચઢ્યું હતું, તે પાછું છિતાર્યું, ત્યારે એ બધા શુદ્ધિમાં આવ્યા અને ત્યારથી નાગણીઓ તો બિચારી બધી મારે અધીન રહે છે.

દોષ વખતે તે એમ જ કહેતા કે ‘ એક વખત હું રસ્તામાંથી જતો હતો. રસ્તો સાંકડો હતો. એવામાં સામેથી એક માતેલો સાંઠ ખુજ ખીજવાદન દોડતો આવ્યો. મારાથી પાછું પણ બગાય એમ નોંતું, કેમકે તેમ કશું તો પાછળથી એ મને મારી પાડે. આથી પછી હું તો દિંમતથી ઉભો, અને મારા સામું આવી મને મારવાને માથું જ્યાં નમાવીને એ સામે થાય છે કે તરત મેં એક કુદકા માર્યો અને તેને ઝાળગીને ખીજી બાજુ જઈ પડ્યો. અને પડતાની સાથે જ મેં તેનું પૂછકું પકડી લીધું, અને પછી એ હાથેથી તે પૂછકું પકડીને એવો તો ગોળ ચકર ચકર ફેરવ્યો કે બિચારો અધમુઓ થઈ ગયો. ત્યારે ફેં ફેં કરતો થઈ ગયો, ત્યારે પછી જવા દીધો.

ઢાઈને તે એમ કહેતા કે બાધારામે (તે ગામના એક વિદ્વાન સંન્યાસી) તો આપણી પાસે જ વેદાધ્યયન કરેલું. નાના હતા ત્યારે આપણે ત્યાં આવે અને થોડું બધું ભણે. નાનપણમાં તો શુદ્ધિ કરી જ નોંતી, પછી ઢેટલી મહેનત સીધી ત્યારે ઠેકાણે આબ્યા. આ તમારે પેલા યોગની ક્રિયા કરનાર રામશર્માની વાત તમે જાણો છો, ? એને પ્રહેલાં તો કશું જ નોંતું આવડતું. કંઈ વાંચીને અને કંઈ ઢાઈ ગમે તેવા પામથી થોડું ઓડું ખરું શીખી લાવીને ક્રિયાઓ કરવા માંડી હતી. પણ પછી મારી પામે એક દહાડો આવીને તે કહેવા લાગ્યો, મહારાજ ! હું યોગ કરું છું, પણ તેથી મારા પેટમાં નળ ભરાઈ ગયા હોય એમ લાગે છે, અને તેથી બહુ દુઃખ થાય છે. મારે કંઈ દવા કરીને ઉપાય બતાવો તો માઈ દરદ મટે. બહુ આજીજી કરી ત્યારે પછી એને દવાખવા આપીને ઠીક કર્યું. અને પછી દસ વર્ષ સુધી મારી પાસે એને રાખીને મેં જ યોગનો અભ્યાસ કરાવ્યો. ઢાઈને કહે, આ તમારા ગામમાં થોડા વખતપહેલાં જે ભાસ્કરાનંદ સ્વામીએ સમાધિ લીધી, તેને સમાધિની કળ આપણે જ બતાવેલી. એ તો મૂળ શુદ્ધલ હતો. બધા એને બાખરાનંદ, બાખરાનંદ કહેતા અને ચીડવતા. થોડા દહાડા બમારાએ મારી સેવા કરી, અને એને સમાધિનો બહુ શોખ હતો તેથી પછી મેં એને થોડી કળા બતાવી. છેક નાનો હતો ત્યારે એ મારી પાસે રહેતો.

આવી અને આવી ગયો હાક્યા કરતા. ભારકરાનંદ
સ્વામીનું વય તો આ પુરષકરતાં મોટું હતું, એટલે ભા-
રકરાનંદપાસે એ બાલક યદનિ જાય તો બનવા જેવું હતું !
અને ચોગામ્યાસી રામશર્મા જે વખતે તેમની પાસે શીખવા
આવતા એમ તે કહેતા, તે સાલથી હીસાગ ગણતાર આ સાધુ-
નું આજે ૮૦-૯૦ વર્ષનું વય થવું જોઈએ. જ્યારે એ ૫૦-
૬૦ વર્ષના હતા. આવા અંસજદ ગંધર્વા તેઓ ચલાવતા. કોઈ
આવા હિસાગ ગણીને તેમને સમજાવે અને ગણરાવે તો પ-
છી અકળાતા અને કહેતા કે એમાં તમે સમજો નહિ. આથી
લોકોને ભાવ ન્યૂન થવા લાગ્યો. પછી તો કેટલીક વખતે
કોઈ કોઈ મનુષ્યો આવી ને આવી નપગી વાત તેમની પા-
સેથી કહેવડાવે અને પછી તેમાં કંઈ આંટીધુંટી ઝાળીને
તેમને વચનમાં બાધ, એટલે પછી તે અકળાય, અને પે-
લા લોકો આનંદ પામે. આમ થવાથી એક દિવસ તે પુરુષ
ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. લોકો જે તેમને દિવ્યમૂર્તિસરખા
પુરુષ કહેતા તે તેમની ભૂલ સમજતા થયા અને તે પુરુષના
જવા પછી પાછા પૂર્વવત્ દિવ્યમૂર્તિસરખા પુરુષની વાદ
જોવા લાગ્યા.

ગમે તે કારણથી પણ તે લોકોને દિવ્યમૂર્તિ-
પ્રતિ કોઈ અપૂર્વ માહાત્મ્યયુક્ત ભાવના હતી. તે સામાન્ય
મનુષ્ય જેવી નથી, પણ અસામાન્યસરખી છે એમ તેઓ

માનતા. તેનામાં શેા ચમત્કાર છે તે કાષ્ટએ હજી અનુભવ્યું ન હતું, અને તેમ છતાં તે અપૂર્વ ચમત્કારિક છે એમ લોકો કહેતા. તેનામાં શું સામર્થ્ય છે એ કાષ્ટને ખચર ન હોવા છતાં સર્વ કાષ્ટ તેને સામર્થ્યયુક્ત માનતા. તેની સાથે તેઓ એમ પણ માનતા કે તે મૂર્તિસરખો પ્રતાપમય તથા તેની આકૃતિને મળતો જ કાષ્ટ પુરુષ પણ ભવિષ્યમાં આવશે અને તેથી તેઓમાંથી જ કાષ્ટ દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ જોતું તે તેની પાસે તે મૂર્તિસદૃશ પ્રમદ્દ પુરુષની માયલા કયાંવિના રહેતું નહિ.

કેટલોક સમય વીતી ગયો. દીનમધુની ઇચ્છા અધિક અને અધિક આતુર થતી ચાલી. પણ તે ઇચ્છાને જ જોતો બેસી રહ્યો ન હતો. તે એવા દિવ્યમૂર્તિસદૃશ પુરુષને જોવા માટેની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થયે જતો હતો. એવામાં એક દિવસ લોકોની દૃષ્ટિએ એક વિશાળ ક્ષેત્રમાં એક દિવ્યસરખો મહાલય રચાતો દૃષ્ટિએ પડ્યો. અત્યંત વિસ્તારવાળા એક ક્ષેત્રમાં અતિ વિશાળ અને ભવ્ય મહાલય રચાતો સર્વની દૃષ્ટિએ આવ્યો. હજારો મનુષ્યો ત્યાં કામે લાગી રહ્યા હતાં. તકામાર કામ ચાલી રહ્યું હતું. જોનારની દૃષ્ટિને ચક્રિત કરી નાંખે એવી ઉત્તમ રીતે તે બનતો હતો. દિવસ અને રાત્રિ પુષ્કળ કામ ચાલતું અને અત્યંત ત્વરાથી તે મહાલય રચાતો.

આ મહાલય કેનો હતો ? કેટલાક વર્ષોપૂર્વે એ-

સમુદ્રપ્રતિ વળે તેમ દેશે દેશની લક્ષ્મી તેના તરફ આવવા લાગી. એક પણ એવા પ્રકારનો વ્યાપાર રહ્યો ન હતો કે જેમાં તેના અવેશ ન હોય. અને એવો એક પણ વ્યાપાર ન હતો કે જે તેને ધન ન આપતો હોય. જગત્સભા તમામ દેશો આ ધનાઢ્યતા ધનના ઢગલામાં પોતાના તરફથી ધનની આકૃતિ આપવાને માટે પોતાના હાથ લંબાવ્યા કરતા હતા. એના ધનના ઢગલાને સ્થાન આપવામાટે આકાશને પણ વિસ્તાર પામવાની અગત્ય જણાયા કરતી હતી. પૃથ્વીનો પૂર્વતરફનો પ્રદેશ પછી તે સમુદ્રની આ બાજુનો હો કે પેલી બાજુનો હો, પણ તે પોતાના તરફની અંડણીતરીકે આ ધનાઢ્યપ્રતિ પોતાનામાં થતા ઉત્તમોત્તમ તેજના તથા ઉચ્ચી જાતના મૂલ્યવાન લાકડાંને મોકલી આપતો હતો. પશ્ચિમ દિશાનો પ્રદેશ સુંદર કાથીદાંત, ખાજોમાંનાં વિવિધ રત્નો, વિવિધ ધાતુઓ વગેરે પોતાના તરફની અંડણીતરીકે તેને ત્યાં ભરતો હતો. ઉત્તરનો પ્રદેશ અત્યંત કિંમતી વસ્ત્રો, શાલ, વગેરે ઉત્તરનાં વસ્ત્રો, વિવિધ કસબીવગેરે અપાર સંપત્તિવાળા પદાર્થો તેને મોકલાવી આપતો. દક્ષિણનો લંકાતરફનો પ્રદેશ પણ તેને મોકલિતક વગેરે અમૂલ્ય પદાર્થો મોકલાવે જતો હતો. ચાર દિશાના ચાર કોણ પણ, કાંઈ ધાન્ય તો કાંઈ અન્નકની ખાણુમાંથી અન્નક, સુવર્ણની ખાણુમાંથી સુવર્ણ, કાંચલાની ખાણુમાંથી કાંચલા,

ગામમાંથી એક મનુષ્ય દ્રવ્ય કમાવાની ઇચ્છાથી ગામમાંતરે ગયો. કાંઈ પણ ઉપાયે કરી ધન સંપાદન કરવું એ તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો. જે વખતે તે મનુષ્ય પ્રવાસે નીકળ્યો, ત્યારે તેને ગામમાં કાંઈ આજખતું પણ ન હતું. એવો તે સામાન્ય હતો. અને હવે પાછો તે એ ગામમાં આવે તો કાંઈને પણ એમ થાય એવું ન હતું કે તે પુરુષ આ જ ગામનો છે. આ પુરુષ આ ગામમાંથી નીકળી એક સમુદ્રના બંદરવાળા શહેરમાં જઈ ચડ્યો. વ્યાપારી ભુદિમાં તે કુશલ હતો, તેમ આ લોક તથા લાંબા વિચાર કરીને કામ કરવાઉપરાંત અત્યંત સાદસિક હતો. ત્યાં આમ તેમ કરીને થોડું કમાયો, એટલે તેણે એક સ્વતંત્ર દુકાન કાઢી. મહેનત કરનારો અને તદુપરાંત ઈશ્વરના અનુગ્રહથી તે કેટલીક હિતમ સક્રિયોને ટેળવતો હોવાથી તેમ જ મનુષ્યો જેને કાલજલ વા દેવખલ કહે છે તે પણ અનુકૂલ હોવાથી તે અસાધારણ ધનસંપત્તિ થવા લાગ્યો. અને અગાધતલવાળા સમુદ્રનો તે સ્વામીસરખો બની રહ્યો. તેના પુષ્કળ વહાણો સમુદ્રઉપર તરવા લાગ્યાં, અને આવેલો અનંત સમુદ્ર છતાં પણ તેમાં ખેડાતાં તેનાં તમામ વહાણોને જે એક સ્થાને એકઠા કરવામાં આવે તો એકાએક જેનારને એમ જણાય કે અર્ધ સમુદ્ર શું પૃથ્વીરૂપ તો નથી બની ગયો ! આવા અત્યંત વિસ્તારવાળા વ્યાપારને તે નિર્ભયપણે ચલાવવા લાગ્યો. અને સમગ્ર નદીઓ જેમ

સમુદ્રપ્રતિ વળે તેમ દેશે દેશની લક્ષ્મી તેના તરફ આવવા લાગી. એક પણ એવા પ્રકારનો વ્યાપાર રહ્યો ન હતો કે જેમાં તેનો પ્રવેશ ન હોય. અને એવો એક પણ વ્યાપાર ન હતો કે જે તેને ધન ન આપતો હોય. જગત્ના તમામ દેશો આ ધનાઢ્યતા ધનના ઢગલામાં પોતાના તરફથી ધનની આકૃતિ આપવાને માટે પોતાના હાથ લંબાવ્યા કરતા હતા. એના ધનના ઢગલાને સ્થાન આપવામાટે આકાશને પણ વિસ્તાર પામવાની અગત્ય જણાયા કરતી હતી. પૃથ્વીનો પૂર્વતરફનો પ્રદેશ પછી તે સમુદ્રની આ બાજુનો હો કે પેલી બાજુનો હો, પણ તે પોતાના તરફની અંડણીતરીકે આ ધનાઢ્યપ્રતિ પોતાનામાં યતા ઉત્તમોત્તમ તેમના તથા ઉંચી જાતના મૂલ્યવાન લાકડાંને મોકલી આપતો હતો. પશ્ચિમ દિશાનો પ્રદેશ સુંદર લાથીદાર, ખાણોમાંનાં વિવિધ રત્નો, વિવિધ ધાતુઓ વગેરે પોતાના તરફની અંડણીતરીકે તેને ત્યાં ભરતો હતો. ઉત્તરનો પ્રદેશ અત્યંત કિંમતી વસ્ત્રો, શાક, વગેરે ઉત્તરનાં વસ્ત્રો, વિવિધ લક્ષ્મીવગેરે અપાર સંપત્તિવાળા પદાર્થો તેને મોકલાવી આપતો. દક્ષિણનો લંકાતરફનો પ્રદેશ પણ તેને મોકલિતક વગેરે અમૂલ્ય પદાર્થો મોકલાવ્યે જતો હતો. ચાર દિશાના ચાર કોણે પણ, કોઈ ધાન્ય તો કોઈ અન્નકની ખાણુમાંથી અન્નક, સુવર્ણની ખાણુમાંથી સુવર્ણ, કોપલાની ખાણુમાંથી કોપલા,

તેમ જ જ્યાં જ્યાં જે જે કંઈ પુષ્કળ, સર્વિશેષ અને સ-
ચોત્તમ થતું તે તેને અર્પિતા. સમુદ્ર તો તેની સેવામાં નિત્ય-
ના જ હાજર હતો; સૂર્ય જાણે તેને માટે જ પૃથ્વીમાંથી પાક
નીપજાવતો હતો, વૃક્ષો જાણે તેને માટે જ ફલ ઉપજાવતાં
હતાં, પૃથ્વી જાણે તેને અર્થે જ કંઈ કંઈ અમૂલ્ય પદાર્થોને
ચોતાનામાં ભરી રહી હતી, ચંદ્ર જાણે તેને માટે જ માતી
પકવતો હતો, અને મનુષ્યો જાણે તેનું જ કાસદીયું કરવાને
માટે પ્રકટાવવામાં આવ્યા હતા. ગમે તે જાતનો, ગમે ત્યાંનો
ગમે તે પદાર્થ હોય પણ તે તેને મન સુવર્ણ હતો. પૂર્વની
કોઈ કોઈ વાતો આપણે અવશ્ય કરીએ છીએ કે અમુક તો
જેને હાથ અડાડે તે સોનું થઈ જતું, તે આના સંબંધમાં
અપક્ષ સત્ય હતું. જે તેને ત્યાં આવતું તેનું થોડા વખતમાં
જ સુવર્ણમાં રૂપાંતર થતું—તેમાંથી તે સુવર્ણને ઉપજાવી લે-
તો. પૃથ્વીની ખાણોને પણ તે હીરા રત્નાદિ પૂરાં પાડવા સ-
મર્થ હતો અને સમુદ્રને કદાપિ માતીનો ટોટો પડે તો તેને
પણ તે આપવા શક્તિમાન હતો. એ તો શું પણ કદાચ ધ-
નેશ્વર કુખેરને ધનનો ટોટો જણાય તો તેને પણ તે જોઈતા
પ્રમાણમાં આપવા સમર્થ હતો ! આવીરીતે ઘણાં વર્ષોપર્યંત
-તે અસંખ્ય પ્રમાણમાં ધનને કમાયો અને તેથી તેને જે તે
કોઈ સુવર્ણરાજ એ નામથી યોજાવતા. આમ જ્યારે તેની
સંપત્તિને ગણવામાં સેંકડો વર્ષો આજ્યાં જાય એટલા સમયની

જરૂર પડે એમ જણાવું, તથા તેની અવસ્થા પણ વૃદ્ધ થવા આવી એટલે એણે પોતાના સ્વદેશપ્રતિ જવાની હ્ત્ત કરી. સ્વદેશ કોને પ્રિય નથી હોતો ? પરદેશમાં સંપત્તિ હોય છે, ઘિલમ હોય છે, અનેક પ્રવૃત્તિ હોય છે, વ્યાપાર હોય છે, પણ નિવૃત્તિ અથવા શાંતિ તો સ્વદેશમાં જ હોય છે, એમ તેને લાગવાથી પોતાની વૃદ્ધાવસ્થાનું શેષ આ-યુષ્ય ત્યાં ગાળવાનો તેણે નિર્ણય કર્યો. અને તેમ કરીને પોતાના ગામમાં પોતાની આ અનર્ગળ સંપત્તિને યોગ્ય એક દિવ્ય સરખો મહાલય રચવાને ધાર્યો. તેણે દેશદેશના ઉત્તમ કારીગરોને યોજાવ્યા, દેશદેશનો ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ જાતનો સામાન મંગાવ્યો, અને તેવડે એક સર્વોત્તમ મહાલય રચવાની આદા કરી.

આ મહાલય રચાતો જોઈ, તેની અદ્ભુતતા જોઈ, ત્યાંના લોકોએ ધાર્યું કે અનંત સામર્થ્યવાળો આ મહાલયનો માલિક જ દિવ્યમૂર્તિસરખો પુરુષ હોવો જોઈએ. બીજા કોઈથી આવાં કાર્યો કરી શકાય નહિ. કોઈ દિવસ તે જરૂર અહિં આવશે અને તેમ ચર્તા આપણે હવે ખરેખરા દિવ્યમૂર્તિ-સરખા પુરુષને જોઈશું. આ વાર્તા ગામમાં સઘળે પ્રસરી અને સઘળી પ્રજા અત્યંત આનંદમાં આવી ગઈ અને તે પુરુષ એ જ ખરો દિવ્યમૂર્તિવાળો પુરુષ છે એમ બધા કહેવા લાગ્યા, અને તેની આતુરતાપૂર્વક વાટ જોવા લાગ્યા.

સમય તેની ગતિના નિયમથી ચાલ્યો જતો હતો. કાળે

કરીને મહાસય તૈયાર થયો. તૈયાર થતાં જણાયું કે તેની સરખામણીમાં કોઈને પણ મૂકી શકાય એમ ન હતું. તેના વિસ્તાર અત્યંત હતો. અને તેમ છતાં એક સ્થાને જેવી જાતની કારીગીરી અને અપૂર્વતા હતી તેવી બીજે સ્થળે જોવામાં આવતી નહિ. દરેક ભાગ અને પ્રત્યેક સ્થાનમાં અવનવી શોભાથી તે રચવામાં આવ્યો હતો. તેની આસપાસ સુંદર બગીચો અત્યંત વિશાળ પ્રમાણમાં રચવામાં આવ્યો હતો, એટલું જ નહિ પણ મહાસયની અંદર પણ મધ્યે મધ્યે નાના નાના બગીચાઓ કરવામાં આવ્યા હતા.

મહાસય પૂર્ણ થતાં તેમાં દૂર દૂર દેશના અત્યંત મૂલ્યવાળા તથા આશ્ચર્યકારક પદાર્થો તેની શોભાને માટે લાવવામાં આવ્યા. વિવિધ પ્રકારના રંગ ધોરગી આસ્તરણો (પાયરથ્રી), સુવર્ણ ચાંદીના અનુત્તમ કારીગીરીના પદાર્થો, હસ્તીદંતની વસ્તુઓ, અને એ વિના વિવિધ વેલવોથી તે જુવનને અલંકૃત કર્યું. જુવનઉપર સુવર્ણ ચાંદીના બધા કલશો સ્થાપવામાં આવ્યા. અને તેના ઉપર બ્યારે સૂર્યનાં અખર રશ્મિઓ પડવા માંડ્યા ત્યારે તેમાંથી નીકળતા તેજથી જોનારને એમ લાગવા માંડ્યું કે આ કલશો તો કદાચ સૂર્યને પ્રકાશ આપતા નહિ હોય ! તે કલશોમાંથી નીકળતા તેજથી આસપાસની પૃથ્વી ઢવાઈ રહેતી અને સુવર્ણરૂપતાને ધારણ કરી રહેતી. બરફનો સમૃદ્ધ જેમ તાપ પડતાં ઓગળી જાય, તેમ એ

શુવનઉપર સૂર્યનાં રશ્મિઓ પડતાં ત્યાં ઝીટલો તો ચક્રચકિત પ્રકાશ છવાઈ રહેતો કે જેથી વખતે એમ જાતિ પડે કે એ મહાસય ઝોગગીને રસરૂપ તો નહિ થઈ જતો હોય ! અંગ-શુનાં દારો અત્યંત ભવ્યતાવાળાં તથા અનુપમ કારીગીરીથી પૂર્ણ હતાં. વિવિધ ધાતુઓના તારોથી તેમાં જઠતર કામ કરવામાં આવ્યું હતું. ચંદનના તે દારની સુગંધથી આસપાસનો સઘળો પ્રદેશ મધમધી રહેતો. તેમાં મધ્યે મધ્યે સુવર્ણના ઝોગરાઓથી તેની શોભામાં વૃદ્ધિ થતી હતી.

કોઈ કોઈ ઝોરડાની ઉપરની છતો એવી તો કારીગીરીથી બનાવી હતી કે જાણે તે આકાશનો જ ભાગ હોય તેમ જણાતું, અને તેથી જોનારને સહસા જાતિ થતી કે આ ઉપર પોતાજનો ભાગ કેમ રાખવામાં આવ્યો હશે ! કોઈ કોઈ છતમાં તો કોઈ જમીનઉપર એવી કારીગીરી કરવામાં આવી હતી કે જાણે ત્યાં બધું જ સજાઈ હોય એમ જણાય. અને આવું અદ્ભુત જ સી રીતે રહ્યું હશે એમ પ્રત્યેક જોનારને શકિત કરે એમ હતું. નિરુપાયે જ્યાં હલકી ધાતુઓ વાપરવી પડે તે સિવાય બીજી સઘળી જગાએ સોનું ચાંદી જ વપરાયાં હતાં. પ્રત્યેક ઝોરડામાં અપૂર્વ શોભા હતી કે જેનું વર્ણન કોઈ રીતે પૂર્ણ અંશે થવું સંભવિત નથી. કેટલીક બીંતો પારદર્શક બનાવેલી હતી, તો કેટલીક બીંતો-ઉપર એવો રંગ કરવામાં આવ્યો હતો કે જેને જોતાં એક જંગમના દેખાવનું જ જાન થાય.

આવે! અસૌકિક મહાક્ષય પૂર્ણ થવાના મુવર્ણરાગને સમાચાર આપવામાં આવ્યા, એટલે તેણે ત્યાં આવવાનું વિચાર્યું. તેને આવવાનું નહીં થયું એટલે તેના આગમન-નિમિત્ત તે મહાક્ષયને અધિકાધિક શોભાવવામાં આવ્યો. ધ્વજપતાકા તોરણ આદિથી તે મહાક્ષયને તથા આસપાસની પૃથ્વીના વિભાગને સંગ્રહિત કરવામાં આવ્યો. અને તેમ થતાં પરમ સુંદર શરીર જેમ એક વસ્ત્રાલંકારથી અત્યંત આકર્ષક તથા દેહીપ્રમાન દેખાય, તેવો જ તે જણાવા લાગ્યો.

નગરમાં અધિક પ્રજા વેગથી તે વાર્તા ચાલી. આવે! સમર્થ અને ધનાઢ્ય પુરુષ દિવ્યમૂર્તિને અનુરૂપ પુરુષવિના બીજા કોઈ હોય શકે જ નહિ એમ જ્યાં ત્યાં કહેવાવા લાગ્યું. આવા ઉત્તમ જુવનમાં તે બીજા રહી જ કાણ શકે, માટે નિશ્ચય એ જ દિવ્યમૂર્તિ પુરુષ. અહો! આપણાં ધન્યભાગ કે આપણે તેને જોવા પામશું. જેમ ઉગતો સૂર્ય ધૂપો રહેતો નથી, તેમ આ દિવ્યમૂર્તિસરખો પુરુષ પણ તેના આવતા પૂર્વથી જ ધૂપો રહી શક્યો નથી. આ વખતે જરૂર આપણા મનની ધારણા સફળ થશે. તે મુવર્ણરાજ એ જ ખરો દિવ્યમૂર્તિવાળો પુરુષ છે, એમાં સંશય નથી.

આમ વાર્તા થવા લાગી. મહાક્ષયની અપૂર્વતા, એ તે જ પુરુષ દિવ્યમૂર્તિ છે તેની લોકમાં અધિક ખાતરી આપતો હતો. જેમણે કદી આવું જોયું નથી તેને એથી

બીજા પુરાવાની શી અગત્ય રહે? દીનબધુના જાણવામાં એ વાત આવી, તથા મહાત્મ્ય પણ જોવામાં આવ્યો. તેને તો તેવા પુરુષને જોવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા હતી જ. તેણે જાણ્યું મારી યોગ્યતા વધી હોય એમ જણાય છે. અને તેમ હશે તો ઈશ્વર મને જરૂર તેવા પુરુષનાં દર્શન કરાવશે. ખરે, આવી અનર્ગળ સંપત્તિ કોઈ સામાન્ય પુરુષને પ્રાપ્ત થવી સંભવતી નથી. આટલું બધું ધન જ્યારે એણે આ મહાત્મ્યમાં જ વાપર્યું છે, તો બીજું તો તેની પાસે કેટલુંએ હશે ! અને એટલું બધું ધન એને યોગ્યતાવિના કવી રીતે મળે ! તેનામાં આટલું બધું ધન મેળવવાની શુદ્ધિ હશે. વળી તે જેની જેની પાસેથી ધન મેળવતો હશે એ બધાની સાથે તે અત્યંત પ્રેમભાવથી વર્તતો હશે. વળી મોટા વ્યાપારે કરવાને લીધે તેનામાં મનની વિચાળતા પણ હોવી જોઈએ. પેલો સાધુપુરુષ તો કશું જ બતાવી શક્યો ન હતો. આની પાસે તો આ બધું પ્રત્યક્ષ છે. મનુષ્યો જન્મારા ને જન્મારા ધન મેળવવામાં કાંદે છે, પણ આનાથી સહજ અંશમાં પણ મેળવી શકતા નથી, અને આણે તો આટલું બધું પ્રાપ્ત કર્યું છે. અને ધન એ સહજમાં કંઈ મળતું નથી. એ પણ એક ઐશ્વર્ય છે અને ઐશ્વર્યમાત્ર ઈશ્વરનો અંશ હોય છે. ગમે તેવાને તે પ્રાપ્ત થાય એમ નથી જ.

અહો ! જ્યારે આવા સમર્થ પુરુષને જોઈશ અને તેની

અપાર બુદ્ધિને સચવતી સૂક્ષ્મ રેખાઓ જ્યારે તેના બાલ-
વિપર મને જણાશે ત્યારે કેટલો આનંદ થશે ! આટલા બધા
મનુષ્યોના સંસર્ગમાં આવતાં તે સર્વપ્રતિ અપૂર્વ પ્રેમ
પ્રસારવાને લીધે અહો ! તેનાં નેત્ર કેવાં દિવ્ય જણાતાં હશે !
આટલા બધાને જે એકલો આકર્ષી રહેલો તેવાની વાણીમાં
કેટલી મધુરતા હશે ! આવા એશ્વર્યવાળો હોવાથી શરીરથી
પણુ તે કેવો બળ્ય હશે ! ખરે જ, તે દિવ્યભૂતિના જેવા
જ મુખવાળો હશે ! તે જોવાથી મારી મોટી ઇચ્છા સફળ
થશે. મારા સુભાગ્યનો અવધિ નહિ રહે.

તે આશ્ચર્યો હૃદયથી અને નિર્મળ સ્વભાવથી વિચાર
કરતાં આનંદમાં આવી ગયો, અને પુનઃ અત્યંત આતુરતા-
પૂર્વક તે સુવર્ણરાજને જોવાને તરફ ચલ રહ્યો.

મહાસય શય્યાગારાધ રહ્યો. પછી એક દિવસ નગરમાં
ખખર પડી કે આજ તે સુવર્ણરાજ આવનાર છે, અને તે
અત્યંત હાહમાહર્ષી આવનાર છે. લોકો તો તેને માટે ટમ-
ટમી જ રહ્યા હતા. નગરમાં ઉત્સવસરખું થઈ રહ્યું. દિવ્યભૂ-
તિસરખા પ્રતાપમય મુખમુદ્રાયુક્ત પુરુષ આજ આપણને
મળશે, એ વિચારથી સર્વ કોઈ પ્રસન્ન થતું હતું. તેને નગ-
રમાં આવવાનો સાયંકાલની સંધિનો સમય થયો એટલે લોકોનાં
ટોળેટોળાં પૂર્વની પેઠે તેના આવવાના માર્ગે જઈને બરાવા
લાગ્યાં. બાજેકો પણ વરઘોડો જોવાની ઇચ્છાથી તૈયાર થયાં

અને તેના આવવાના સમયપૂર્વે તો' માર્ગમાં લોકોની ઠઠ જામી ગઈ.

હીનજાતુ પણ સમય ચતાં માર્ગમાં એક રથને જઈને જોયો. આમ તેમ દષ્ટિ કરતાં આંધેના પર્વતઉપર તેણે દષ્ટિ નાંખી કે જેમ વારંવાર કરવાનો તેને અભ્યાસ હતો. નિઃશ્વ-
સ્તસરખી અને તે છતાં અત્યંતથી અપૂર્વ તે મૂર્તિ જાણે તેના પ્રતિ જોતી હોય અને પોતાનામાં રહેલા સર્વ સામ-
ર્થ્યનું તેને નિદર્શન કરાવતી હોય એમ લાગ્યું. આની કાંઈ વિશ્લેષણ અસર તેના અંતરમાં થઈ. રામાયિ થઈ આવ્યાં, અને વિદ્યુત્સરખો કાંઈ પ્રવાહ જાણે તેના આખા શરીરમાં ફરી વળ્યો! હોય તેણે જાન થયું. અણુઅણુમાં તેને જાગૃતિ પ્રકટી અને તેની સાથે તેના દિવ્યમૂર્તિમય પુરુષને જોવાની તેની વૃત્તિ અત્યંત તીવ્ર થઈ.

ઐટલામાં દૂરથી મધુર વાદનો શ્રવણ આવ્યો. ઐટલે આગળ પાછળના લોકોએ પુકાર કર્યો કે આવવાની તૈયારી થઈ. વાદનો શ્રવણ નિકટ અને નિકટ આવતો ગયો, તેમ તેમ છેટેના લોકોના શબ્દો સંભળાતા ગયા કે 'ઓ જ ઓ જ દિવ્યમૂર્તિ! અહો, કેવો અદ્ભુત અદેશો છે! મુખઉપર કેવો શાંત ભાવ છે. બધાસાથું તે કેવા હસતે મુખે જુએ છે! ખરેખર દિવ્યમૂર્તિના જેવા મુખવાળો આ પુરુષ છે.

ઐટલામાં પાસેના લોકો જોલી ઉઠ્યા, ઓં આવે, પેલી ગાડી જણાય છે તે જ તે છે. દિવ્યમૂર્તિરૂપ સુવર્ણ-રાજ આવ્યા હોં.

આમ વાત કરે છે ઐટલામાં ઠૂવણ સ્વેત એવા ચાર અશ્વેયી જોડાયેલી એક મોટી દમદમાભરેલી ગાડી ધીમે ધીમે ચાલતી નિકટ આવી. આગળ સુંદર વાઘ વાગતાં હતાં. જે જે ભાગમાં ગાડી આવતી ગઈ તે તે ભાગના મનુષ્યો એ જ પ્રકારે કહેતા આવ્યા કે ‘ એ જ દિવ્યમૂર્તિ ! એ જ દિવ્યમૂર્તિ ! ’ આનંદનો ધ્વનિ સહ કાંઈ કરવા લાગ્યા. નિરખી નિરખીને સર્વ જોતા અને પુનઃ પુનઃ કહેતા કે દિવ્યમૂર્તિ-જેવા પુરુષ આ સુવર્ણરાજ જ છે.

ઐટલામાં દીનગધુની સારી રીતે દષ્ટિ પડે એવે સ્થળે ગાડી આવી. તે ધણે જ ધીમેથી ચાલતી અને વચ્ચે વચ્ચે જરા જરા અટકતી હતી; ગાડી, ઘોડા વગેરેના દેખાવ અતિશય દમદમાભરેલો જણાતો હતો. ગાડી એ સુવર્ણના સુંદર રથસરખી હતી. તેમાં ગ્રીણું કાતર કામ એવું તો મોઢક હતું કે બલભલાને મોહિત કરી દે. રથના વિવિધ ભાગમાં સુંદર ચિત્રો કહાડ્યાં હતાં. અને તે સર્વ સુવર્ણનાં હતાં. કાંઈ કાંઈ સ્થળે ચાંદીનો ઉપયોગ કર્યો હતો. રથના હાથા વગેરે રતનના હતા. અંદરનો ભાગ ઉંચી જાતના રેશમી કાપડથી મઢી લીધેલો હતો. અંધને ઢાંકનાર મૂલ્યવાન વસ્ત્રો.

થી સજ્જ થઇ ઉપર જોડા હતો. બીજા જે જે નાકરો થોડાએની આગળપાછળ ચાલતા હતા. તેઓ પણ એક સરખાં વસ્ત્રસહિત ગંભીરપણે ચાલતા હોવાથી બહુ શોભતા હતા, અને ભવ્યતામાં વધારો કરતા હતા. ગાડીની પાછળના ભાગમાં જે પુરષ હિભા હતા. તેમનાં વસ્ત્રો પણ અલૌકિકસરખાં હતાં. તેઓએ કંઈ આધારને પકડી રાખ્યો ન હતો, પણ અંદર જે પુતળાં હોય તેવા સ્તબ્ધવત્ અદ્ભવાળીને હિભા હતા. ગાડી એવી કારીગીરીવાળી હતી કે જરા પણ હેમોહીચકા ન આવે, અને તેમાં પાણીથી જ્યોછલ ભરેલું પાત્ર મૂક્યું હોય તો ગાડી ચાલવા છતાં પણ તેમાંથી જરાએ ન ઢોળાય એવી સ્થિર ગતિથી તે ચાલતી હતી, અને તેથી પાછળના પુરુષો આધાર રહિતપણે રહેવા છતાં પણ સ્થિર હિભા રહ્યા હતા. અને તેથી તે કે. ખાવમાં એક આશ્ચર્યકારક ભવ્યતા પ્રતીત થતી હતી.

આવી અપૂર્વ શોભાયુક્ત ગાડી જોતાં હીનમંદુ પ્રસન્ન થયો. ધન્ય છે આવી કુશલ મતિવાળા કારીગરોને, એમ તેના અંતરમાં થયું. ગાડી જોઈને પછી અંદર દૃષ્ટિ નાંખી. શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરેલા, વૃદ્ધાવસ્થાયુક્ત સુવર્ણરાજ તેમાં વિરાજ્યા હતા. વૃદ્ધાવસ્થા છતાં સંપત્તિના અશ્વર્યથી તેમના મુખઉપર ઉત્તમ તેજ પ્રતીત થતું હતું. વદન પ્રસન્ન હતું. નેત્ર વિચારશીલ ભાવયુક્ત, સ્થિર તથા સામ્યસરખાં હતાં.

અંચલતા તેમનામાં પ્રતીત થતી ન હતી. વર્ણુ ગૌર હતો. અંકંઠ મૂર્તિ પ્રીતિકર હતી. શરીર ઔઠ તથા ભરાવદાર હતું. ઉંચાઈમાં ૬૬ ઇંચ નાનું હોય એમ અનુમાન કરી શકાયું. તેના સંમુખ એક મુખ્ય વાણોતરસરખો મનુષ્ય બેઠો હતો.

ચારે બાજુથી એ જ દિવ્યમૂર્તિ, એ જ દિવ્યમૂર્તિના આધિપ થઇ રહ્યા હતા. સર્વ કોઇ આ મુવર્ણુરાજને જોઇ પ્રસન્ન પ્રસન્ન થઇ જતા જણાતા. વળી વિશેષમાં એ હતું કે કોઇ બીજાનીજેણું આગળ આવેલું જણાય તો તે ગાડીની આગળ પાછળ રહેલા મુવર્ણુરાજના મનુષ્યો રૂપાંત્ર દ્રવ્ય આપ્યા કરતા હતા. આથી જો તે મનુષ્યો પરમ આશ્ચર્ય પામતા, અને એ જ ઉદ્ગાર પરસ્પરમાં કાઢતો કે જોયા મુવર્ણુરાજ ! કહો ખરેખર દિવ્યમૂર્તિ છે કે નહિ ? મુખઉપર કેવું તેજ છે ! અહો ! કેવી શાંત વૃત્તિ છે ! આંટઆટસો પૈસો છે પણ જરાયે આંખમાં કે મોઢિપેર અભિમાન જણાય છે ! આ ઉદારતા કેટલી છે ! મુઠીએ ને મુઠીએ પૈસા કાંકરાની પેઠ જોને ને તેને આ પતા જ આપ્યા જાય છે. ખરે, આ વિના દિવ્યમૂર્તિસંરખ્યા પુરુષ જગતમાં બીજો કોઇ હોઇ શકે જ નહિ. એ તો એ જ પુરુષરૂપે દિવ્યમૂર્તિ. અહો ! કેટલે કાળે પણ અવિધ્યકથન ખરું પડ્યું.

એક ખાલુથી લોકોના આ-ઉદ્ગાર સાંભળતો હતો, ત્યારે બીજી ખાલુથી સૂક્ષ્મ દષ્ટિવેડે હીનખંધુ તે પુરુષપ્રતિ નિદાળી રહ્યો હતો. તેને મુઝવણમાં નાંખનાર તો એ હતું કે ત્યારે ખાલુથી સોઠો એકે અવાજ નિઃશંકપણે તેને દિવ્ય-મૂર્તિરૂપે કહ્યા જતા હતા, અને હજી તો તે પૂર્ણપણે તે પુરુષને નિદાળી રાખ્યો ન હતો. તેને યશુ કે શુ' લોખા અ-ટકા બધા તીવ્ર દષ્ટિવાળા છે કે માત્ર જોતાની સાથે જ દિવ્યમૂર્તિસરખો તે પુરુષ છે કે કેમ તેના નિર્ણય કરે છે ? પણ એ વિચારવાનો તેને વખત ન હતો. તે તો અતીવ આતુરતાથી તેને નિદાળવાં લાગ્યો.

સૂક્ષ્મપણે જોઈને તે 'મનથી' બાક્યો, છે—મૃદુતાવાળાં નેત્રો છે. પણ તેમાં નિખામસં પ્રેમ નથી. દીર્ઘ વિચારી-પણાને સુચવતી તેના કપાલઉપર રેખા છે, પણ નિઃસ્વાર્થ-વૃત્તિનાં લોભને તેની ભમર દર્શાવતી નથી. મુખઉપર સ્મિત છે, પણ હૃદયમાંથી ઉઠના નેસર્ગિક (સ્વાભાવિક) આ નંદને તે દર્શાવતું નથી. નેત્રનો ઉંડોચુનો લોભ ક્ષેત્ર નિર્દોષ નથી. મુખઉપર ગંભીરતાનો આવિર્ભાવ છે, પણ જ્ઞાનાવિ-ભાવ નથી. મુખ ઉપર જુદોવચ્ચાની વિકૃત કરચલીઓ છે. તેના ખાલ ઉપાધિનું તેજ તેના મુખઉપર પ્રકાશ પાડી રહ્યું છે. પરંતુ અંતરમાંથી ઉઠતું અવનવું તેજ તેના મુખ-ઉપર વારંવાર તરી આવતું નથી. લૌકિક ઐશ્વર્ય છે, પણ

શ્વરત્વં ઐશ્વર્યં નથી અને તે નથી તો એ દિવ્યમૂર્તિ શી રીતે હોઈ શકે ? ના-ના-દિવ્યમૂર્તિ તો નહિ જ.

તત્ક્ષણે પોતાના અતરમા તેણે દષ્ટિ કરી. તેણે કરેલા વિચારોથી વિરક્ત પ્રકારનો કશો ઉત્તર તેને મળ્યો નહિ પુનઃ સુવર્ણરાજપ્રતિ દષ્ટિ વાળી તે મનથી જોલ્યો, ખરેખર, સૂક્ષ્મ ભેદો વિશેષ અને વિશેષ જણાય છે દિવ્યમૂર્તિના આંતર સામર્થ્યની હાથ પથ આમા નથી. તેનો પ્રનાય, તેની પ્રુમારી, તેની મોહકતા, તેનું વર્ચસ્વ-એમાંનું કશું જ નથી ઉપરના એક પડની અદર રહેલી દિવ્યમૂર્તિ અને આ પુરુષમાં મહાન ભેદ છે. જૂથ થાય છે, તેને દિવ્યમૂર્તિરૂપે માનવામાં મનુષ્યોની ધણી જગાએ જૂથ થાય છે. અવશ્ય તે સુવર્ણરાજ છે, નિ સશય, તે સમર્થ સુવર્ણરાજ છે, પણ દિવ્ય મૂર્તિ નથી જ.

અને આ વિચારની સાથે જ તેણે ત્યાંથી દષ્ટિ ખસેડી, અને પાડો વળ્યો. તેના મુખઉપર નિરાશા હવાઈ ગઈ. અતર ઢીલું થઈ ગયું. મનનો ઉત્સાહ વિરમી ગયો. દિવ્યમૂર્તિના પ્રકટ દર્શનની આશા પલટાઈ ગઈ પરંતુ આ દાણે પ્રથમના જેવી કેવલ શિયિવતા ન જણાઈ. તેના પગનું પૂર્વ-જેવું બળ હજીયાર ગયેલું લાગ્યું નહિ અને તેમ છતાં તેને ઉદાસીનતા તો પ્રકટી જ. અંતરમાં દિવ્યમૂર્તિને પ્રત્યક્ષ પુરુષરૂપે જોવાની જે તીવ્ર ઉત્કંઠા પ્રકટી હતી તે એકએક

નિર્મલ થવાથી હૃદયમાં આધાત તો થયો. પરંતુ તેણે વેગથી ચાલવા માંડ્યું. પણ દશ ડગલાં ચાલતાં પુનઃ તેનું હૃદય વધારે શિથિલ થતું જણાયું. પગનું બળ હણતું લાગ્યું. દીનબધુને પોતાના જીવનમાં કાંઈ પણ તીવ્ર અભિલાષા હોય તો તે એક જ હતી અને તે એ કે દિવ્યમૂર્તિસરખા પુરુષને પ્રત્યક્ષ જોવો. આ ઇચ્છા આ સમયે કે જ્યારે અધિક પ્રમાણમાં અંતરમાં દૃઢ આશાપૂર્વક જામત ત્યારે હતી તે કાળે પણ તેના પરિણામમાં નિષ્ફલતા પ્રકટી તેથી તેનું મન દોહળું થયું ક્ષણભર સદ્વિચારો પણ ધ્રુપાઈ ગયા.

‘અરે ! હવે હું ક્યારે તે દિવ્યમૂર્તિને જોઈશ ’ એમ નિરાશાભર્યો ઉદ્ગાર અંતરમાંથી નીકળ્યો. અને નીકળતાની સાથે જ તેની દષ્ટિ સંયુખ્તના ઉચ્ચ આકાશપ્રતિ ગઈ. અબ્રામ્જાદિત આકાશ, અને તેની મધ્યે ગગનગાથ તેની હૃદયમૂર્તિ દિવ્યમૂર્તિ ! સહસા તે પ્રતિ દષ્ટિ ગઈ. વાદળોની મધ્યે તે રિયત હતી. કોઈના પણ આધારવિના આ વિશ્વ ઉપર સામ્રાજ્ય પ્રવર્તાવવાને માટે તે એકલી જ જાણે સમર્થ હોય તેમ અડગ અને નિર્બીજપણે તે ઊભી હતી. દીનબધુની દષ્ટિ ત્યાં પડી અને તે જ સથે દિનકરને પણ જાણે કંઈ સંબંધ હોય તેમ તેણે પણ પોતાની છેવટની-જતાં જતાંની-રશ્મિ-દષ્ટિ ઢાળી. આગળ પાછળ સ્થાવરચૂંકા અમ્મ, તેની મધ્યેની ભવ્ય દિવ્યમૂર્તિ અને તેના ઉપર જ પડતું સૂર્યનું

કિરણ-ઢેલું અસૌકિક દસ્ય થયું હતો તેની વાચકો ! તમે પણ કલ્પના કરો.

દીનજીધુની દષ્ટિ તે જોતાં જ હરી ગઈ. હીન વદનથી તે તેના સંખુખ ક્ષણભર જોઈ રહી. મનમાં ઉઠતા સંકલ્પો પણ ક્ષણભર સમી ગયા. શું વિચારવું તે પણ ન સૂઝ્યું. મૂર્તિ કંઈ પૂછી રહી છે, જ્યેષ્ઠ તેને લાગ્યું, પણ શું ઉત્તર દેવો તે ન સૂઝ્યો. પોતાના અંતરની ધ્રુષ્ણ શી છે તે જાણવાને માટે તે દિવ્યમૂર્તિ ધ્રુષ્ણી રહી છે, જ્યેષ્ઠ તેને લાગ્યું. પણ તેના શો ઉત્તર આવવો તે ન સ્પૃચ્છો. ક્ષણભર તટસ્થ વૃત્તિથી જોઈ રહેતાં જોઈયો, भारी દિવ્યમૂર્તિ ! મનુષ્યસરીરમાં તારાં દર્શન હું ક્યારે કરીશ ?

‘ દિવ્યમૂર્તિ મંદમંદ હસતી, અને નેત્રથી ધૈર્યના ભાવ સૂચવતી કહેવા લાગી, બાલક ! આવશે, નિર્ભય રહે; બાપુ ! તેવો પુરુષ આવશે. ’

જ્યેષ્ઠ ક્ષણમાં દીનજીધુની સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ. શરીર ઝુલ્મિયી ઉભરાવા લાગ્યું. અવિરલ ઉત્સાહે આકાશમાં તેના અણઅણમાં પ્રવેશ કરી દીધો. ક્ષણ પૂર્વની સ્થિતિ તેને સ્વપ્ન-સમી લાગી. આકળવું બિંદુ અળપાઈ ગયું. આકાશનો રંગ પલટાઈ ગયો. મનનો નિર્વેદ સમી ગયો. મન તેના સ્વામી ચંદ્રની પેઠે શુભપણે વિભાજેમાન થવા લાગ્યું. નેત્રનો અધિ-પતિ સૂર્ય અભયરત-શોકમસ્ત-થયેલો હતો તે પાછો નેત્રમાં

પૂર્ણપણે ઝળહળી રહેવા લાગ્યો. નિરાશાની ભરતીથી અંતઃ-
કરણમાં આવેલું ડોળાયણું જળ વહી ગયું. પુનઃ સર્વ રચસ્ય
શાંત તથા પૂર્વવત્ બની રહ્યું.

પગમાં આવેલા અળનો ઉપયોગ કરી વેગપૂર્વક તેણે
ચાલવા માંડ્યું. અન્ય રથજે જવાનું ન હોવાથી મૃદમતિ ચાલવા
માંડ્યું. ઘેર આવતાં સુધીમાં મનની વિકળતામાત્ર રાખી ગઇ
રૂંધન થઇ ગયેલો વાયુ પુનઃ પૂર્ણ વેગથી વાવા લાગ્યો. અને
જે ક્ષણે તેણે ધરમાં પગ મૂક્યો તે ક્ષણે તે પોતાને પૂર્વવત્
અને કંઈક વિશેષપણાથી મુક્ત પોતાને લાગ્યો.

વન્ધ વગેરે ઉતારી બીજા સર્વ કાર્યથી નિવૃત્ત થઇને
રાત્રિ પડતાં બહાર ખુટામાં તેણે બે ઝાડસાથે બાંધેલા એક
ખુલા-હીંચકાઉપર જઈને તે નિવૃત્તિથી બેઠો. પૂર્ણિમાની તે
રાત્રિ હોવાથી ચંદ્ર મધુર જ્યોત્સ્નાને પ્રસરાવતો સમગ્ર જગ-
તને મધુરૂં મધુરૂં રિમત કરાવી રહ્યો હતો. શાંતિ-સર્વત્ર શાંતિ
હતી. વૃક્ષ પશુ શાંતિમાં શમ્યાં હતાં. પક્ષીના શરીરોએ
માળામાં અને તેમનાં અંતઃકરણે શાંતિમાં વાસ પૂર્યો હતો.
જળનાં નિર્મળ ઝરણાં પશુ શાંતિનું જ્ઞાન કરી રહ્યાં હતાં.
આકાશ ચંદ્રના પરાવર્તનને પામીને તેવી જ શાંતિમય
પ્રજ્વા જગત્કોણે વર્ધાવી રહ્યો હતો.

ચંદ્ર આ સમયે બે કાર્ય કરી રહ્યો હતો, એક તો
આખી પૃથ્વીને ઊગળી રહ્યો હતો, તેની સાથે દીનબંધુના

હૃદયને પણ તે ઊભળી રહ્યો હતો. ચંદ્રસરખું અમૃતરશ્મિને પ્રસારનાર તેનું હૃદય પણ આ કાગે યર્ષ રહ્યું હતું.

તે વિચારવા લાગ્યો, આજ બીજી વખત પણ મારી ધારણામાં હું નિષ્ફળ થયો. પણ તેમાં હું અન્યને શા માટે દોષ દઉં ? માટે માન નિશ્ચયને શા માટે બૂનવો જોઈએ ? મનુષ્ય માત્રની મોટામાં મોટી બૂન આ જગાએ થાય છે ખરે, મનુષ્યો ખાલી જગાને ઝાળગી ઝાળગીને ચાને છે, અને કાંટાઉપર પગ મૂકીને ચાવે છે ખરું જોતા કંટા ઉ હૃદયવો જોઈએ અને સરળ ભૂમિઉપર પગને સ્થાપવો જોઈએ પણ મનુષ્યોની કૃતિ એમ જણાવે છે કે તેઓ કાંટાઉપર જાણી જોઈને ચાપીને પગ દે છે, અને જ્યાં નિર્માતપણે પગ મૂકવો જોઈએ ત્યાં કુદાકડા ભારતા ચાલે છે છત્રનરૂપ પૃથ્વીમાં એક એવો ચમત્કાર છે કે ક્યાંદિ ક્યાંદિ કાંટા છે, અને ક્યાંદિ ક્યાંદિ માખણજેવી નરમ માગી છે એ નરમ માટી એવી છે કે જેમાં પગ મૂકના જ કરવાનું—ચાત્યા જ કરવાનું—મન થાય આવી માગીના ટોટો નથી પણ મનુષ્યો એ માગીને મોટે કુદાકડે ઝાળગી જાય છે, અને જ્યાં કંટા હોય ત્યાં ટપ પગ મૂકે છે પગ મૂકે છે એટલું જ નહિ પણ ‘ કંટા વાગ્યો ’ કરીને તેને જોવાને ત્યાં જ જાય છે, અને જોસતા પુનઃ થોડા કાંટા વધારે લાગે છે આ કાંટાને જ એક પગને ઝાળગીને પછી પગ મૂકે છે, તો પાત્રી નરમ માટી જ હોય છે

નિરાશાના પ્રસંગો એ કાંટાદરૂપ છે જીવનમાં તે ક્વચિત્ ક્વચિત્ આવે છે આ રૂપે મનુષ્યે એક જ કાર્ય કરવાનું છે કે તેને શોધગીને પણ મુકવો, એટલે તેને બૂચીને બીજી વસ્તુને વિચારવી પણ મનુષ્યો આટલું કરતાં નથી જો તેટલું કરે છે તો બીજી પગલે તેમને માટે આશા, આનંદ, ઉત્સાહ બળ વગેરેથી ભરેલી નરમ મૃત્તિકાદરૂપ સ્થિતિ વા રથાન છે પણ ત્યાં જવાને બદલે નિરાશાનો કાટો વાગતાં ત્યાં જ મનુષ્ય જેસી જાય છે અને તેમ યત્ના ત્યાં આસપાસ પડેલું દુઃખનું, વ્યથાનું, હાનિનું, દુર્બલતાનું, દોષશુદ્ધિનું અને એવી જાતનું ગોખરૂં તેને ટપોટપ વળગી પડે છે.

આમ હોવાથી મારે આજે નિષ્ફળતાના કાંટાવાળી જગાએ ખેસવાની કંઈ જરૂર નથી કે એક ક્ષણ આગળ જન્મને બેસીશ મારે નિરાશ શા માટે થયું જોઈએ ? મારી ઇચ્છા બીજી વખતે સફળ થઈ નહિ તેથી ને ? બીજો સમય એ તે કંઈ સમય છે ? પચાસ સો વખત નિષ્ફળતા મળી હોત તો તે કંઈક ગણતરાસરખી સખ્યા ગણાય બે એ તે કંઈ ગણવાજોવી સખ્યા ? એટલાનો તે કંઈ હિસાબ હોય ? બે સરખી શૂન સખ્યાની તો કે ધણી વખત અવગણના કરે છું જમતી વખત મારે બે લાકડાં ખાના હોય છે તો ધણી વખત ત્રણ ખાઈ જાઉં છું બે કલાક ઉપરુ ધારુ હોય છે તો ધણી વખત ચાર કલાક ઉપરુ છું બે કલાક

ગર્ખાં હાંકવાં ધાર્યાં હોય ॥ તો ધણી વખત ચાર કે ૭
 કેલાક હાંકું છું. આથી મને બેની સંખ્યા ઓળંગી જતાં
 નથી આવડતી એમ કંઈ નથી. ધણા પ્રયોગોથી મેં એ
 કળાને તો સિદ્ધ કરી છે. માત્ર હું તેને આ વખતે વાપરતો
 નથી એટલું જ; પણ આજે હવે વાપરીશ. એવો પ્રસંગ
 કંઈ પડી પડી નથી આવવાનો. કાવ્યમની સફળતા ત્યારે હું
 પામીશ પછી હું માગીશ તોએ મને નિષ્ફળતા કે નિરાશા
 મળનાર છે ? નહિ. તો પછી આજે તે આવી છે તો તેને
 ઓળંગવાની કુદામણીની રસભરી રમત હું ચા માટે ન કરી
 લઉં ? જરૂર આજે તે કુદીશ. આજે નિષ્ફળતાના પ્રસંગને
 હું કુદી ગયો છું, પણ જરાજર નહિ. નિરાશાનો છરતો કટિ
 પણ મને પાછળથી જરા લાગ્યો ખરો. હવે તેમ નહિ થવા
 હઉં. આખા કુદી જઈશ એ એક મોટું આશ્ચર્ય છે કે
 કેટલાક મનુષ્યોને અસંખ્ય ઇચ્છાઓ હોય છે, તેમાં એકાદ નાની
 ઇચ્છાની સિદ્ધિમાં પણ બે નિષ્ફળ થાય ॥ તો જાણે કે
 તેમની સંકડો માળની હવેલી જ ગમડી ગમ્મટ હોય તેમ કીકા
 થઈને બેસે છે. પણ શું એ ખરું છે ? નહિ જ. એક ઇચ્છા-
 માં નિષ્ફળતા એ તો તેની મોટી હવેલીની એક ઈટિ ખર્ચા-
 નેવું છે પણ મનુષ્યો તે ઈટને જ આખું ઘર માની બિઠા
 હોય છે. આ કેવડી મોટી ભૂલ છે ! અરે ! ઈટને બદલે કદા-
 મ આ ઓરમનું આખું તળીયું જ નીકળી પડે તો પણ

શું થયું ? ક્યાં બીજાં ચોરડો નથી કે આ ચોરડામાં જ
' અદર ઈલા રહી ચકાશે નહિ અને હવે પડી જવાશે '
એમ વિચાર કરવો પડે ? પણ મનુષ્યો આમ જ કરે છે.
એક ઇચ્છા સિદ્ધ ન થતાં હવે બીજી એક પણ ઇચ્છા સિદ્ધ
નહિ જ થાય એમ માની પોતાની આખી ઇમારત તુટી ગ-
યેલી ધારી દાઘે કરી નિરાધાર બને છે. મારે તો આ એક
જ ઇચ્છા છે, અને તેમાં પણ હું આ વખતે નિષ્ફળ ની-
વડ્યો છું—અરે ! નિષ્ફળ નીવડ્યો છું નહિ પણ હતો—તો
પણ મારે તેથી ઘેંસજેવા દોડા સા માટે બનવું જોઈએ ?

આ વખત થોડી ક્ષણ હું નિરાશ થયો હતો, થોડો
સમય ઘેંસ થયો હતો, અને તેથી મને લાગ્યું કે એથી ક-
શો જ લાભ નથી. વળી દિવ્યમૂર્તિની આચાજનક પ્રતિમા
મેં જોઈ ત્યારે હું પાછો ટટાર થયો. હું મારી મેજે કંઈ
કાંટાવાળી જગાએથી બેઠો થયો નથી. મારા પ્રશ્નને, મારી
પ્રિયમાં પ્રિય દિવ્યમૂર્તિને મેં કાંટાજળીયામાં આણી અને
તેની સહાયથી હું ઊભો થયો, એ પણ મારી કેટલી બૂલ !
મારી અત્યંત પ્રિય વસ્તુને તે મારે હાથમાં રમાડવી જોઈએ
કે આવી કશેડી જગામાં મૂકવી જોઈએ ? મારા સુંદર વ-
સ્તુને હું બહુ સંભાળવાળી જગાએ રાખું છું, મારી પ્રીતિ-
ની વસ્તુને હું બહુ કાળજીથી સારામાં સારી જગાએ મૂકું
છું, ત્યારે મારી સર્વથી અધિક પ્રિય એવી જે દિવ્યમૂર્તિ—

મારા પ્રભુ-તેને મારે એવી જગામાં શા મારે આણવા ને
 ઇચ્છે? મારે મારી મેળે જ ઉઠવું ને ઇચ્છું હવું પણ અહો !
 મારી તે દિવ્યમૂર્તિ કેટલી દયાળુ ! આવી કિલકટ જગાએ
 આવીને તેણે મને ઉઠાડ્યો. અહો ! તારી કૃપાલુતાને કન્ય છે !

પરંતુ ધણા મનુષ્યો આમ જ કરતા જણાય છે. સો-
 નાનાં ચાંદીનાં સિંહાસનોમાં પોતાના પ્રભુની મૂર્તિને મૂકે છે
 પણ તેમને ધરીએ ને પક્ષકે ખરાજ જગાએ ચૈતન્યરૂપે આ-
 વવાને યોગ્યાવે છે ! જે જડ પ્રતિમા જેને ક્ષીણ સુંદર સ્થાનમાં
 સ્થાપવાને યોગ્ય ગણી તે તેના ચૈતન્યમય અંશને ગમે ત્યાં
 રવડાવવો અને પેલી જડ પ્રતિમાને સુંદર સ્થાનમાં મૂકવી !
 એવી ભક્તિ મારે કરવી નથી. હું તો મારા પ્રભુની મૂર્તિને
 પણ ભવ્ય સ્થાનમાં બેસાડીશ અને તેમના ચૈતન્યમય અંશને
 પણ ભવ્ય સ્થાનમાં જ રાખીશ. હા, ન્યારે નિરુપાય હોઈ
 ત્યારે તો તેને બેસાડ્યા વિના ધૂટકો નહિ. પણ ધણા મનુષ્યો
 કે જેમાંનો હું પણ આજે એક થઈ રહ્યો હતો, તે તો પો-
 તાનામાં બળ હોય તો પણ જ્યાં ત્યાં પોતાની પ્રિયતમ મૂ-
 ર્તિને નકામો ત્રાસ આપે છે. એ જ પ્રિયતમ મૂર્તિ ઈશ્વરે
 મારામાં આજે નિરાશાની કાંટાવાળી જગાએથી ઉઠવાનું
 બળ આપ્યું હતું. પણ તે મેં ન વાપર્યું, એ મોટી ભૂલ
 થઈ. પણ હવે તેમ નહિ કરું. મારી મેળે જ તેવી જગાએથી
 બેઠો થઈશ. પ્રભુએ ને બળ ન આપ્યું હોત તો તે મા-

રામા આપવાને માટે એમને યોનાવત, પણ એ અગમચે
તી પ્રભુએ બળ તો મારામાં પહેલથી જ મૂક્યું હતું. અને
મારા આગળના દષ્ટાંતઉપરથી મને એમ જ લાગે કે
ઈશ્વર જગત્માં એક જ કાર્ય કરે છે અને તે એ કે જેને
જે વખતે જે પ્રકારના બળનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે,
તે બળને તેનામાં પહેલથી જ મૂકી દે છે મારા એકતા
માટે જ પ્રભુ આવો નિયમ કહાડે તેમ નથી મનુષ્યમાત્રને
માટે પ્રભુએ તે નિયમ રાખ્યો હોય એમ જણાય છે અત્યે
કર્મા, જ્યારે તેને તે બળ વાપરવાની અગત્ય પડે છે, ત્યાર પૂ
ર્વે જ તે બળ તેનામાં મૂકી દે છે અને જ્યારે આમ છે
તો પછી પ્રભુને વિનાશકારણ શા માટે મારે કે કાષ્ટ એ તે
મને ગમે ત્યાં યોદ્ધાવીને ત્રાસ આપવો ?

હશે, આજે તો મારી દિવ્યમૂર્તિએ મને ઉભા થવામાં
સાથ્યહાય આપી છે પણ હવે મારી મેળે જ ઉભો થવા યત્ન
કરીશ જો આ વિચાર હું કાઢને કહું તો મને અભિમાની
ગણે પરંતુ એ તેમનું કેટલું અજ્ઞાન છે ! બાલક માતાપિતા-
સમક્ષ સ્વતંત્રપણે ઉભું રહેતા હોય એ શું તેનું અભિ
માન છે ? અને તે નથી તો મારે પ્રભુઆગળ મારી મેળે
ઉભા થવાનો યત્ન કરવો એ કેવી રીતે અભિમાન હશે ?
એથી ઉલટું જો હું ન ઉભો થાઉં તો મારી હઠોતાઈ હશે
છે મને ઈશ્વરે ઉભા થવા બળ આપ્યા છતાં તેને હું ન

વાપર તો તે મારી ઉદ્ધતાઇ છે, અને તેનું કૃળ મારે બે ગવડુ જ પડે. મારે પ્રભુઆગળ એની ઉદ્ધતાઇ કે હડીવાઇ અથવા ખદાઇ વાપરવાનું કંઇ જ કારણ નથી અજ્ઞાની અને હવતવાળાં માનાપોના ઓકરાં કદાચ તેમ કહે તો તે હીક છે, પણ હું તો યાનૈશ્વર્યસંપન્ન પ્રભુનું બાનક છું, તેથી મારે તે હડીલાઇ કરવી યોગ્ય નથી. આથી હવેથી હું પ્રત્યેક નિરાશામાંથી અથવા પ્રત્યેક જાતના કાંટાગળાળીયામાંથી મારી જાતે જ ઉઠવાનો યત્ન કરીશ.

ત્યારે આ વખત હું મારી ઇચ્છામાં નિષ્ફળ થયો તેમાં કારણ શું ? મુખ્ય તો મેં ગઇ વખતે જે નિશ્ચય કર્યો હતો કે મારી ઇચ્છાની સિદ્ધિ થવામાં મારી અયોગ્યતા એ જ કારણ છે અસંભવ, મારી યોગ્યતા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે, પણ મારી ઇચ્છા જેટલી મદદાન છે તેટલી તે વધેલી ન હોવી જોઇએ પણ તેથી તે હવે વધશે નહિ એમ કંઇ નથી એ વધશે જ, પણ તેને વધારવાને માટે માટે યત્ન વધારે કરવાની જરૂર જણાય છે ગઇ વખતની નિષ્ફળતાના પ્રસંગે મેં એ વિચાર કર્યો હતો કે સદ્વિચાર કરવા પણ ત્યાં કંઇ પ્રયત્નનો અવધિ આવી રહ્યો હોય એમ લાગતું નથી.

વિચાર કરતાં મને મારામાં એ પ્રયત્નને વધારવાની જરૂર જણાય છે કે માટે મારા પ્રત્યેક વિચારને આચારમાં

મૂકતા જવું. હું સારા વિચાર કરી ચક્રું છું પણ પૃથ્વી રીતે અને મારા સમગ્ર જીવનમાં તેને આચારમાં હું મૂકતો હોઉં એમ મને લાગતું નથી. કવચિત્ કવચિત્ હું મારા સદ્વિચારોનો ઉપયોગ કરું છું. અને તેથી તેટલા તેટલા મારા અંશને હું યોગ્યતાયુક્ત કરું છું. પણ જો મારે દિવ્યમૂર્તિસરખા પુરુષને સર્વ રીતે જોવા હોય તો મારે સર્વ રીતે યોગ્ય થવું જોઈએ, અને તેમ થવાને માટે મારે મારા પ્રત્યેક આચાર વા કર્તવ્યને ઉત્તમ કરવું જોઈએ. મારી પ્રત્યેક ક્રિયા મારા સદ્વિચારને અનુસાર થવી જોઈએ. મારા વિચારો આચરણીય-આચારમાં મૂકાય-એવા હોવા જોઈએ. અને તે તે મારે ત્રિશેષ ધ્યાન રાખી કર્તવ્યમાં મૂકવા જોઈએ.

ખીજું મારા કર્તવ્યમાં ગઈ વખત નહિ સુરેલી પણ આ વખત મને પ્રત્યક્ષ થયેલી એવી એક બાબત મારે ખાસ ધ્યાનમાં લેવાની છે. અને તેને મારે નિત્ય કરવાની છે. આજે જ્યારે હું નિરાશ થયો, તે વખતે દિવ્યમૂર્તિ મને કંઈ પૂછતી લાગી એમ પ્રથમ મને લાગે થયું. એ લાગના ઉત્તરમાં મેં તેને પ્રાર્થનારૂપે કંઈ કહ્યું, અને તેમ થતાં તેના તરફથી મને નિર્ભયતા તથા ઉત્સાહ પ્રાપ્ત થાય એવો કંઈ અનુભવ થયો. મારો આ પ્રસંગ મને પ્રાર્થના કરવાના નવા કર્તવ્યપ્રતિ દોરે છે. અને ખરેખર, ગઈ વખત મેં તેના વિચાર કયાં ન હતા.

મનુષ્યે પ્રાર્થનામય અંતઃકરણ રાખવું જોઈએ. અને તેમ યતાં તેના નિત્ય કોઈ મહાન્ વસ્તુસાથે સંયોગ થતો- જાઓ-રહે છે. પ્રાર્થના એ મનને હિચ્ચ વસ્તુપ્રતિ લઈ જનાર છે. બીજા પ્રકારના ચિંતનવડે જ્યારે મનુષ્ય ધ્યેયના સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ સ્વરૂપપર્યંત પહોંચે છે, ત્યારે પ્રાર્થનાના ચિંતનથી મનુષ્ય ધ્યેયના સૂક્ષ્મથી પણ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપના પ્રદેશપર્યંત પહોંચે છે. બીજી એવી એક પણ ક્રિયા નથી નથી કે જે પ્રાર્થનાજેવું ફલ પ્રકટાવે છે તેવું ફલ પ્રકટાવે. પ્રાર્થનામાં મનુષ્ય તક્ષીન યતાં પોતાનું જ્ઞાન જૂઠી જાય ■ અને તેમ યતાં તેનું જાગૃત્ મન દબાઈ જાય છે. જાગૃત્ મન હમેશાં મનુષ્યને વિદેષ કરનાર હોય છે, અને તે દબાઈ જતાં મનુષ્યે જ્યાં સ્થિતિ કરવી હોય છે, ત્યાં તે સ્થિરતાથી સ્થિતિ કરી શકે છે. તેની જ સાથે અર્થાત્ જાગૃત્ મન દબાવાની સાથે મનુષ્યનો આંતર પ્રદેશ વધારે બહાર આવે છે, અને તે પ્રાર્થનાના સંસ્કારને અહણુ કરે છે. અને એ આંતર પ્રદેશ જે સંસ્કાર અહણુ કરે છે, તેવો જ મનુષ્ય થાય છે. એ આંતર પ્રદેશમાં પડેલા સંસ્કારાનુસાર તેને ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આથી જ ઘણા મનુષ્યોનું જાગૃત્ મન ઉપરઉપરથી સારું કાર્ય કરતું જણાય છે, અને તેમ છતાં તેમને તે કાર્યની ઉત્તમ ફલસિદ્ધિ તો થતી જ નથી. એનું કારણ

એ જ કે તેમના આંતર પ્રદેશમાં ઉચ્ચ કાર્યના સંસ્કારો પડ્યા નથી. તેથી સત્વર યથાર્થ ફલસિદ્ધિ થવાને માટે મારે આંતર પ્રદેશને અધિક ઉચ્ચ સંસ્કારયુક્ત કરવા જોઈએ. અને તેને માટે પ્રાર્થનાસરખું બીજું એક પણ સાધન નથી. પ્રાર્થના હૃદયને શુદ્ધ કરે છે, અને તેની સાથે જ ઉચ્ચ સંસ્કારોને આપણામાંથી જાગ્રત્ પણ કરે છે. મનુષ્યમાં એક એવો કાશ છે કે જેમાં ઉચ્ચ સંસ્કારો-અપૂર્વ દૃષ્ટને પ્રકટાવે તેવા સંસ્કારો-અનંત પ્રમાણમાં છે. આ સંસ્કારોને જો ઉદય કરવામાં આવે તો તે સંસ્કારો અદ્ભુત ફલને પ્રકટાવવા સમર્થ હોય છે. પણ એ સંસ્કારોનો ઉદય કરવા અથવા તેમને જાગ્રત્ કરવા માટે મનુષ્યના યત્નની અપેક્ષા છે; અને તે યત્ન એ જ આ પ્રાર્થના છે. એ એટલી ત્વરાથી એ સંસ્કારોનો ઉદય કરાવે ॥ કે જેની કલ્પના પણ થઈ શકે એમ નથી. આથી પ્રાર્થના બહારના ઉચ્ચ સંસ્કારોની ઉચ્ચ છાપ આંતર પ્રદેશમાં પાડે છે, હૃદયને નિર્મલ કરે છે, અને તેની સાથે મનુષ્યમાં રહેલા ઉચ્ચ સંસ્કારોના કોશનો ઉદય કરે છે.

પ્રાર્થનાથી હૃદય નિર્દોષ થવાનો હેતુ એ જ છે કે તે કરવામાં હૃદયનો ઉપયોગ કરવો પડે છે, અને હૃદય ત્યારે તેવા ઉપયોગમાં આવે ॥ ત્યારે તે નિર્દોષ અને વિશુદ્ધ બને છે, અને તેમ મતાં એ જ હૃદયમાં પરમાત્માનો પ્રકાશ થાય

છે. આથી બીજી ક્રિયાઓ માત્ર બહારથી શુદ્ધ સંસ્કારોને મદદ કરે છે, ત્યારે પ્રાર્થના અંતરના ગુપ્ત વા પ્રકટ શુદ્ધ સંસ્કારોને ઉત્તમ રીતે બહાર આણે છે. માટે તેની અવશ્ય અગત્ય છે.

આ પ્રાર્થનાને મારે તેમ જ જેમણે સત્ત્વર ઈષ્ટિતાર્થને સિદ્ધ કરવો છે, તેમણે અધિક અને અધિક પ્રમાણમાં કરવાની જરૂર છે. જેમ જેમ પ્રાર્થના થતી જાય છે તેમ તેમ ઈશ્વરાભિમુખતા વધતી જાય છે. અને ઈશ્વર એ શું છે? પ્રાણિમાત્રના ઈષ્ટિતાર્થની સિદ્ધિરૂપ વસ્તુ ઈશ્વરાભિમુખતા થવી એટલે મનુષ્યમાત્રની કોઈ ઇચ્છાપ્રતિ વૃત્તિ વળવી આથી મારે જો મારી ઇચ્છા સિદ્ધ કરવી છે, તો જરૂર પ્રાર્થનાને કરવી ધટે છે.

આ પ્રાર્થના જેમ તીવ્ર તેમ વધારે ફળ આપે છે. મંદ પ્રાર્થના તેવા બળયુક્ત નથી. તીવ્ર પ્રાર્થના અણ અણને, રથૂલ સૂક્ષ્મ સર્વ કરણોને-ઈષ્ટિત વસ્તુરિપયક અભિમુખતા પ્રતિ પ્રેરે છે. અને જ્યારે સર્વ કંઈ એક જ વસ્તુનું ચિંતન કરે છે ત્યારે તે વસ્તુ શીઘ્ર સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રાર્થના મારે અત્યંત ભક્તિથી, અત્યંત પ્રેમથી, અત્યંત મદ્દાથી, અત્યંત નિઃશંકપણે, અત્યંત સખલપણે, તથા અત્યંત નિશ્ચિંતપણે કરવી જોઈએ. ધણા માણસો ચિંતાસહિત પ્રાર્થના કરે છે. 'અમુક પ્રલસિદ્ધિ ક્યારે થશે, ઝટ નહિ થાય તો'

વગેરે વિચારને સાથે રાખીને પ્રાર્થના કરે છે. પ્રાર્થના કરીને પછી અર્ધધર્મને પ્રાપ્ત થાય છે. હજી કેમ જણ મળતું નથી એવા ઉદ્ધારો તે વારંવાર કાઢે છે. આ સર્વ વિકળતા નકામી છે. પ્રાર્થના કરવી એટલે આપણા હૃદયને આપણી હ-
ઝાના વિષયની યાચના કરવી. પ્રાર્થનાનો કંઈ એવો અર્થ થતો નથી કે તે પ્રમાણે યાચના કરીને પછી ચિંતા કરવી, કે અશ્રદ્ધા ધરવી કે અર્ધધર્મ ધરવું કે શંકા ઉપભવ્યા કરવી. એ બધું પ્રાર્થનાનું વિરોધી છે. જેથી શુદ્ધ મનથી, શુદ્ધ નિષ્ઠાથી, શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી અને શુદ્ધ પ્રેમથી હવે હું વારંવાર પ્રાર્થના કરીશ અને તે જ કરીને વારંવાર મારા ઈચ્છિત વિષયની સાથે સંબંધમાં આવીશ.

ખીણું મારે એક એ વ્રત ધારણ કરવાનું છે કે મારે મારા વિચારો મારી સ્વતંત્રતાના સમયમાં પણ પૂર્ણ આનં-
દપણે અને અંતરથી હસતાં હસતાં કરવા જોઈએ. મુછની પેઠે મોંનો દાથરો ચઢાવીને જાણે શુંએ બળતરાના વિચાર કરતા હોઈએ એવા ભાવથી કોઈ પણ વિચાર કરવો નહિ. ગમે તેવા ઉચ્ચ કે ગંભીર વિચાર કરવા હોય તોપણ તે મનના નિર્વેદસરખા ભાવથી કરવા નહિ. મારું મન મધ્યે મધ્યે જરા હસતું રહે એવા વિચાર કરવા જોઈએ. મન જાણે આધાયકલાગેવું થઈને બેઠું હોય તેમ રાખીને કશા વિચાર કરવા નહિ પણ તેને હસાવી હસાવીને જ

કરવા. મનુષ્યો બહારથી મોં મલકાવું રાખે છે, નેત્રમાં હા-
સ્યનો ભાવ દર્શાવે છે, પરંતુ તેટલા માત્રથી કશું વળતું
નથી. હું મારા વિચારોને હસતા અને હસતા રાખીશ. રડના
વિચારો મને કે કાઢને કશું મુખ આપી શકે એમ નથી.
મારા વિચારોથી મને જ હસવું આવે એવા વિચારો હજી
મેં કર્યા નથી.

હસવાપણું—પ્રસન્નતા—એ વિચારનો પ્રાણ છે અને તેથી
હસતા વિચારો એ પ્રાણમય વિચારો છે અને જે પ્રાણમય
વિચારો છે તે જ જ્યાં ત્યાં ગતિ કરી શકે છે. ધણા મનુષ્યો
કહે છે કે અમે સારા વિચારો કરીએ છીએ અને તેઓ
કરતા હોય છે એ પણ ખરું હોય છે, છતાં પણ તેનાથી
જ્નેષ્ઠ્યે તેવા લાભને તેઓ મેળવી નથી શકતા એમ જે
જૂઓ પાડ્યા કરે છે તેનો હેતુ આ જ છે કે તેઓ ઉચ્ચતમ
વિચારો કરે છે, પણ તે હસવાપણાથી કરતા નથી—હસતા
વિચારો કરતા નથી. હસતા વિચારો કરનારમાં નિત્ય ઉત્સાહ
બલ, આવેશ, આશા, અધિક ઉચ્ચપ્રતિ દષ્ટિ, સિદ્ધિના
સંભવો તથા સર્વમાં અધિક જાગૃતિ રહે છે. અને ઇર્ષિ-
તાર્થની સિદ્ધિમાં એ સર્વની અનિવાર્ય અગત્ય છે.

ગંભીરપણે, હિંદાસ જેવું મોં કરીને તો સહને વિચાર
કરતાં આવડે છે. પણ જે આપણા મુખઉપર હાર્ય ઉપ-
જાવતા નથી, નેત્રમાં આનંદનો ભાવ આણતા નથી, હૃદય-

માંથી કે નાભિમાંથી પ્રસંગે અટકાસ્ય કરાવતા નથી, અને જે આપણને ભારરૂપ ન થતાં આખો દિવસ આપણને હલકા પુષ્પ જેવા કરી મૂકતા નથી, તે હસતા વિચારો નથી. શરીર, મગજ તથા મન એ સર્વને હસાવવાની અત્યંત જરૂર છે. તેમાં મન અને મગજ તો હસતા વિચારો કરવાથી, વિચારની શ્રેણીને રમુજી રીતે ગોઠવવાથી, વિનાદળનક તકો કરવાથી અને હાસ્ય પ્રકટે એવી રીતે બાલી બતાવવાથી શરીર, મન તથા મગજ ઘણો લાજ પામે છે. એથી કર્તવ્ય ધણું થાય છે, અને તેમ છતાં એમ કે કંટાળો જણાતો નથી.

આદત્તા વિચારોને મારે પૂર્વના વિચારોસાથે જોડવા. જોડાયે. અને તેને જેમ બને તેમ અધિક આચરણીય કરી મૂકવા જોઈએ. મારી ક્રિયામાત્રને અત્યંત ઉજાગવલ, અત્યંત ઉચ્ચ, અત્યંત નિર્મલ, અત્યંત લગ્ન તથા અત્યંત મોહક કરીશ. નિત્ય અધિક અને અધિક પ્રાર્થના કરીશ. અને તેમ થતાં મારી ક્રિયા, વિચાર તથા સંકલ્પવડે હું ઇષિવસ્તુરૂપ બની રહીશ.

આમ વિચારીને દીનબધુ ઉઠ્યો, અને થોડો સમય ચંદ્રના પ્રકાશમાં આમ તેમ ફર્યો. અને પછી પ્રસન્ન ચિન્તાથી સુવાને ગયો.

વર્ષો વીતવાની સાથે દીનગધુ કેવલ વયમાં જ વધતો
 હતો એમ ન હતું. જેમ આજે તે યુવાવસ્થાના આરંભક
 વર્ષો વીતાવી પૂર્ણ યૌવનમય મોહકમૂર્તિ જની રહ્યા હતા,
 તેમ તેના આંતર પ્રદેશ પણ તેવા જ મોહક જની રહ્યા હતા.
 દિવસે દિવસે તે પ્રદેશ વધારે અને વધારે રમ્ય થતો જતો
 હતો, અને તેની અસર શરીર ઉપર સહસા ઉતર્યા કરતી
 હતી. પરંતુ રથૂલ દષ્ટિનું જગત તે નિત્યના કુદરતી નિયમ-
 ની પેઠે થયા જતા ફેરફાર ઉપર લક્ષવાળું ન હતું. જગતનો
 મોટા ભાગ રથૂલ જીવિના જડમતિ સરખો હોવાનું અનુ-
 માન અનેક મનુષ્યો કરે છે તેમાં મુખ્ય હેતુ આ જ છે
 કે અનેક મનુષ્યો ગમે તેવા ઉપયોગી અને મહત્વના
 ફેરફારો થતા હોય, પણ જો તે સૂક્ષ્મપણે થતા હોય અથવા
 કુદરતના નિયમાનુસાર ક્રમપૂર્વક થતા હોય તો તે પ્રતિ
 મનુષ્યના મોટા ભાગનો લક્ષ હોતો નથી. જ્યારે કંઈ મોટા
 ફેરફાર થાય છે ત્યારે જ ત્યાં તેમનું ધ્યાન ખેંચાય છે. પરં-
 તુ કુદરતમાં તેવું કશું જ થાય છે, અને તેથી કુદરતનાં મહાન
 સત્યો તથા સામર્થ્યો જે અનેક સ્થળે પ્રકટયા કરે ॥ તે

મનુષ્યોના લક્ષગદ્ધાર રહી જાય છે. અને તેથી તેઓ અનેક જાણવા યોગ્ય બાજતોથી વિમુખ રહે છે, તથા તેને લીધે અનેક પ્રકારની ન્યૂનતાનો પોતાનામાં અનુભવ કરે છે, કે જે ન્યૂનતા તેમને દુઃખ, સંતાપ, અજ્ઞાન તથા તેવા જ બીજાશ્લો-
ને પ્રકટાવે છે.

દીનબંધુઓમાં નિત્ય યતા ફેરફાર કોઈ જાણી શક્યું નહિ, અને તેમ છતાં તે તેનામાં યતા જ ગયા. તેનું મુખ બલ્ય તથા મૈદ થતું ગયું. અન્યના લક્ષમાં તે એકાએક ન આંસુ કારણ તેમાં કોઈ કશું અમરકારિક જોતા ન હતા. તોપણ જ્યારે દીનબંધુ તેના કામમાંથી નિવૃત્ત થતો ત્યારે નિત્ય નિયમિતપણે એક એકાંત સ્થાનમાં જતો, અને તે દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ કેટલોક કાળ નિર્નિમેષ દૃષ્ટિથી જોતો, અને પછી તેનું ધ્યાન કરતો, અને તેમાં તે દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ અખંડ પ્રાર્થના કર્યા કરતો; એ વાતો કેટલાક જાણતા હતા. તે બોધાના વિચારપ્રમાણે દીનબંધુની આ પ્રવૃત્તિ એક ઘેલ-જારપે લાગતી. તોપણ તેની એ પ્રવૃત્તિપ્રતિ તેઓ ક્ષમા-શીલ દૃષ્ટિથી જોતા. કારણ કે તે તેના નિત્ય કરવાનાં વ્યાવહારિક કાર્યો કર્યાં જતો હતો. બીજાં કામો સારી રીતે કરતો અને તેથી તેને તેના આડોશીપાડોશીઓ, મહેનતુ, ઘર સંભાળનાર અને મળતાવડા તરીકે ગણતા. તેઓ જાણતા કે તેના ધરનાં કામ સુકીને કે તેના નિર્વાહમાં બેકાળજી કરીને કામને લારરૂપ ન યતાં તે ઉપરાંતના સમયમાં તે આ પ્રકારે કરતો તેથી બીજાને બહુ

વિરોધ લાગતો નહિ. તેઓ જિયારા જાણતા ન હતા કે દિવ્યમૂર્તિ તો તેને એક અદ્વિતીય શિક્ષકરૂપ—ગુરુરૂપ યદ્ય હતી, અને તેમાં જે તેની મનોભાવના બંધાઈ હતી, તે એ યુવકના હૃદયને અત્યંત વિશાસ કરનાર હતી, અને બીજાઓનાં અંતઃકરણ કરતાં તેનામાં તે અધિક વિરતૂત તથા નિગૂઢ ઉચ્ચતાને પ્રકટાવનાર હતી. તેઓ જાણતા ન હતા કે ગમે તેટલા પ્રયોનો અભ્યાસ કરવા કરતાં પણ આ વડે વધારે જ્ઞાન તથા અલૌકિક શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય એમ હતાં. તેમ બીજા દોષ જીવંત પુરપ કરતાં પણ આ મૂર્તિ તેને કંઈક વધારે આપી શકે એમ હતી. એ પણ તેમના જાણવામાં ન હતું. તેમ જ દીનબંધુ પણ તે સંબંધી કાષ્ટને કશું કહેતો નહિ. તે પોતાના સામર્થ્યની મિથ્યા અધિકતા માનતો નહિ, પણ તેને પોતાનામાં જેટલી અધિકતાનું જ્ઞાન થતું, તેટલી તે આચારમાં ઉતારી જતો, અને તેમ કરીને પોતાની આધિકતાના આરંભમાં એકાએક ઉઠેલા જ્ઞાનને તે કેટલા અંશમાં સત્ય તથા અનુભવ-ગમ્ય છે તેની ખાતરી કરી લેતો. અને તેમ કરતાં તેને જાણ્યું કે જે કંઈ અધિક ઉચ્ચતાનું જ્ઞાન તેને પોતાના વિશે આરંભમાં કંઈ પણ આધારવિના એકાએક યદ્ય આવતું, તે ખોટું ન હતું, પણ સત્ય જ હતું, અને તે પ્રયત્નવડે તેવો ઉચ્ચ તે પોતાને થોડા જ વખતમાં થયેલો જોતો. અને એ પ્રમાણે તેને વારંવાર પોતાની વર્તમાન સ્થિતિમાં

જેટલી દિવ્યતા હોય તેના કરતાં કંઈ અધિક દિવ્યતા-
વાળી સ્થિતિનું સ્ફુરણ વા લાન થવું, અને તેથી તે
તત્કાળ તેને વિવિધ યાને આચારમાં ઉતારતો અને તેમાં સફળ
થતો, અર્થાત્ તેથી અધિક દિવ્યતા તે તેનામાં પ્રકટ થયેલી
જ્નેતો. તે એક સરળ બોળા તથા નિઝાવાળા હૃદયનો મનુષ્ય
હતો હજી તે દદ્દ બદાથી તેની માતાએ જે વાત દિવ્યમૂર્તિ-
સંબંધી કહી હતી તે વાતને સત્યરૂપે માનતો અને કાંઈ કાળે
તેવા જ પુરુષનાં તે દર્શન કરશે એમ જાણ્યો.

આમ સમય ચાલ્યો જતો હતો, એટલામાં મુવથુરાજ-
પ્રતિ દેવે વિલક્ષણ ગતિથી પોતાનું ચક્ર ફેરવ્યું. ભરતી ઉ-
તરવા માંડી અને એટલે થવા લાગ્યો. તેની તમામ સંપત્તિ
કપૂરની પેઠે ઉડી જવા લાગી. અને તેમ થવાથી તે મૃતપ્રાય
થયો. વરતુતઃ તે મરણશ્વરણ થઈ અગ્નિને સ્વાધીન થઈ ગયો.
તેના જીવનનું અર્થ, તેજ, અથવા જે કંઈ કહીએ તે
સંપત્તિ જ હતું, સંપત્તિ એ જ તેનું શરીર તથા આત્મા
હતો, અને તે જવાથી તો હવે નિર્જીવવત્ જણાતો. ભગ્ન
મકાન એનું એ હતું. પણ તેનું વર્ચસ્વ જ હતું રહ્યું હતું. મુવથુ-
રાજ તેના તે હતો, પણ તેનું આજ્ઞા સ્વાધી ગયું હતું.
તેનું શરીર હાડપીંજરસરખું, પીળચટું અને જ્ઞાનશક્તિની
કરચલીઓપુકા થઈ રહ્યું હતું. આ પ્રકારે તેનું દેહ-
આગળી જતાં તેનામાં દિવ્યમૂર્તિસાથે જે સાચું

જણાવું તે જણું રહ્યું, અને સુવર્ણરાજ તે સુવર્ણરાજ રહ્યો
અરે, તે પણ ન રહ્યો, અને દિવ્યમૂર્તિ તો દિવ્યમૂર્તિ જ
રહી. વિનાશ પામેલા તે સુવર્ણરાજમાં અને પેલી ગગનગાથ
દિવ્યમૂર્તિમાં કશું જ સરખાપણું કાઢને પણ હવે જણાવા
લાગ્યું નહિ. સિદ્ધાચલની ટોચઉપરની દિવ્યમૂર્તિ તો જેવી
ને તેવી જ અચલપણે મનોહર રિમત કરતી ઉભી હતી.

હવે મનુષ્યો સુવર્ણરાજને માન આપતા અટક્યા હતા,
અને તેના મૃત્યુ પછી તેનું નામ કે નિશાન રહે એવું કશું
જ ચિહ્ન રહે એવું હતું નહિ. એક સમયના તેના પોતાના
ભવ્ય મહાસભ્ય આજ એક સાર્વજનિક ધર્મશાલાના રૂપમાં
પલટાઈ ગયો હતો. બહારથી આવતા પ્રવાસીઓ તેમાં ઉતર-
તા, તે જોતા અને થથેઞ્છ વાપરતા. તેની કશી સંભાળ
પણ લેવાતી ન હતી તેમ તેમાં કશું આકર્ષકપણું પણ રહ્યું
ન હતું. આ દિવ્યમૂર્તિને જોવા ખાતર તથા એ સુંદર અને
હરીયાળા નૈસર્ગિક પ્રદેશને નિહાળવા માટે કોઈ કોઈ ધનાઢ્ય
પુરુષો આવતા, તેમણે કેટલાકે મળીને તેને વેચાતો લીધો.
અને પ્રસંગે પ્રસંગે તેઓ તેમાં ઉતરતા. આવી રીતે સુવ-
ર્ણરાજ અસ્ત પામી ગયો હતો, અને તેથી લોકોને દિવ્યમૂર્તિ-
સરખા પુરુષની શ્રીથી વાટ જોવાની હતી. ભવિષ્યકથન
હજી હવે પૂર્ણ થશે, એમ પુનઃ તેમના મનમાં થયું, અને
તેથી શ્રીથી તેવા પુરુષ માટે તેઓ આશાવાન થઈ રહ્યા.

એટલામાં એવું બન્યું કે તે જ નગરનો એક યુવક
 દેટલાઠ વર્ષપૂર્વે સૈનિક ખાતામાં નોકરીએ રહ્યો હતો. તેને
 દેશમાં અપૂર્વ લાગણી હતી. દેશભક્ત કહેવડાવવું એ તેની
 તીવ્ર જિજ્ઞાસા હતી. ઠાઠ પણ રીતે દેશનો ઉદ્ધાર કરવામાં
 જીવન ગાળવું એ તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો, અને તે સૈનિકતરીકે
 નોકરીમાં યોગ્યો હતો. અપૂર્વ વીરત્વ તેનામાં પ્રકટી નીકળ્યું
 હતું. અને દેશનિમિત્ત એવી તો તીવ્ર ઊર્મા તેના અંતરમાં ઉઠતી
 કે જેને તે અંકુશમાં રાખી શકતો નહિ. દિવસે દિવસે તે
 ઊર્મા અત્યંત પ્રમદ પ્રમાણમાં ઉઠવા લાગી, અને તેણે તેને
 સૈનિક ખાતામાં પ્રવેશ કરાવ્યો. તેમાં તે રહ્યો અને પોતાના સૌખ્ય-
 બળથી તે અપૂર્વ પ્રકારે જાગૃતી નીકળ્યો. દિવસે દિવસે તે અ-
 ત્યંત પશદ્ધી, સામર્થ્યમય તથા પ્રતાપી પોદ્ધો ગણાવા લાગ્યો.
 યુદ્ધ તેને અત્યંત પ્રિય રમત જેવું થઈ પડ્યું. અને જ્યાં
 જ્યાં તે યુદ્ધે ચડ્યો ત્યાં ત્યાં તે સંપૂર્ણ વિજયને પ્રાપ્ત થતો
 ગયો. સૈન્યમાં તેનો અધિકાર વધવા લાગ્યો. અને પુષ્કળ
 તે સર્વથી મુખ્ય અધિકારી થયો. તેને અનેક પ્રમુખ યુદ્ધમાં
 વાગેલા કરી ધાવનાં ચિહ્નો તેના વિજયીપટ્ટાના પ્રમુખ
 ત્રોણે તેના શરીરમાં અત્યંત પ્રમાણમાં નિરમાન હતા.
 તેના સરખો સુદિમાં, શીર્ષમાં અને કુદકટામાં નિપૂણ અન્ય
 ઠાઠ પણ મણનો નહિ. તેનું નામ જમિ તે હો, પણ જગ-
 તમાં તે કેલદિનેનીના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. અને નામ

તેને તે જ નામે ઝાળખવા લાગ્યા. તેણે તેના નામને સાર્થક કર્યું હતું. તે પોતાના કર્તવ્યમાં અદિતીય રૂપ યદ્ય રહ્યો હતો.

આ દેશદિતૈથી પુરુષની ઉત્તરાવરચા થવા આવી, અને તથા તેણે હવે નિવૃત્તિને સમય પોતાના સ્વદેશમાં ગાળવો ધાર્યો. તેના કર્તવ્યથી અમિત થયેલો, સુદવાદોના રણકારા અને સમરાંગણમાં થતી વીરહાઘોના પ્રતિવોધ હજી જેના કર્ણે પડ્યા જ કરતા હતા—હજી જેને તે જ સંજનાવા કરતા હતા, તેવા તે દેશદિતૈથીયે પોતાનું શેષ આયુષ્ આ ઉપાધિમાંથી મુક્ત થઈ, શાંતિસહિત પોતાની જન્મભૂમિમાં ગાળવું ધાર્યું કે જ્યાં તેને એમ લાગ્યું હતું કે તે શાંતિને મૂકી આવ્યો હતો. તેના ઝાળખીતા સ્નેહીમંડલે તે દિવ્ય પુરુષને આવવાનું જાણી તેને આત્મનં માનપૂર્વક તથા ભવ્યતાથી—તેણે જે કાર્ય કર્યું હતું તેને અનુરૂપ—આવકાર આપવો એવો નિશ્ચય કર્યો. તે સંજનાના મનમાં તેને વિશે અપૂર્વ ભાવ હતો. અને તેવો વિશ્વમાં કોઈ પણ નર નથી એમ તેઓ માનતા અને જ્યાં ત્યાં કહેતા.

આવો અલૌકિક પુરુષ નગરમાં આવશે એ વાર્તા પ્રસરતાં સર્વની દિવ્યમૂર્તિની પુરુષાકૃતિ જોવાની પ્રતક્ષ પ્રમ્છા પુનઃ જાગ્રત્ થઈ. અને તે દેશદિતૈથીને તે રૂપે માનવા લાગી. અને તે પુરુષની ખ્યાતિ શ્રવણ કરીને સર્વને એમ જ થયું

કે આ સમયે આપણી ધારણા અવશ્ય સફલ થશે એવામાં એક મનુષ્ય કે જેણે તે દેશહિતેષી પુરુષને થોડા વખત પહેલાં જોયેલો તે અનાવાસ આ નગરમાં આવી ચઢ્યો તેણે તે દિવ્યમૂર્તિને જોઈ, અને જોતા જ કહ્યું કે આવા જ તે દેશહિતેષી પુરુષ છે. ખરેખર, આ તેમની જ મૂર્તિ જણાય છે આ વાત લોકોમાં પસરતાં તે સર્વની જિજ્ઞાસા અપત વધી, અને અવશ્ય એ જ પુરુષ દિવ્યમૂર્તિ છે, એમ તેમનો અધિક પ્રમાણમાં નિશ્ચય બધાયો.

વળી જામમાં તે પુરુષના પૂર્વના બાહ્યાવસ્થાના મિત્રો, શાળામાં સાથે અભ્યાસ કરનારાઓ તથા ઇતર પ્રકારે તેની સાથે પરિચયમાં આવેલા મનુષ્યો પણ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક એ પ્રકારે કહેવાને તત્પર થતા જણાયા કે તેઓની સ્મૃતિપ્રમાણે—અત્યંત ઉડાણવાળી અને યથાર્થ સ્મૃતિપ્રમાણે—આ વીર સૈનિક પુરુષ એ જ તે દિવ્યમૂર્તિની આકૃતિ છે બાજે તે નાનો બાતક હતો, વિદ્યાર્થી અનસ્થામા હતો ત્યારથી જ તેની આવી દિવ્ય આકૃતિ અને સરીર હતા. આજે જે અધ્યાત્મ સામર્થ્ય તેનામાં પ્રકટી નીકળેલું જણાય છે, તે સામર્થ્ય ત્યારથી જ તેનામાં રહ્યું રહ્યું છુપા રોકાયાં ક્યાં કરતું હતું તે વખત એ અભ્યાગ્જાદિત સૂર્ય અથવા પ્રાતઃકાળનો—દિતિજના નીચેના પ્રદેશનો—ઉગતો સૂર હતો અને એ જ આજે મધ્યાહ્નનો સૂર્ય થયો છે તે અને કેવલ તે

જ દિવ્યમૂર્તિ ॥ માત્ર તે વખતે તેની વય, અવસ્થા આ દિને લીધે તે યથાર્થ દિવ્યમૂર્તિરૂપ જણાતો ન હતો.

આથી તેવા પુરુષને પુનઃ જોવાની જાગૃતિ સર્વમાં અત્યંત વેગપૂર્વક વધી અને અનેક મનુષ્યો કે જેમણે દિવ્યમૂર્તિસદૃશ પુરુષને દીર્ઘ કાગપર્યંત પણ નહિ જોવાની ધારણા ધાગેલી તે પણ આ વાર્તાથી પુનઃ તેના દર્શનમાટે તત્પર થયા, અને હવે તેની જ કલ્પના કરવા લાગ્યા કેશ દ્વિતીયી કેવો હશે, એ જાણવા માટે સર્વનો એક સરખો વેગ વધ્યો. કેમકે સર્વને હવે દૃઢ થઈ ગયું કે તે જ પુરુષ એ જીવંત દિવ્યમૂર્તિ છે આથી સર્વ કોઈ ઉત્સાહમાં આવી તેને સત્કાર આપવાની—તેણે કરેલા અચામ અમના યોગ બદલાઈ પે પોતાની ઇચ્છા દર્શાવવાની તૈયારી કરવા માંડી.

પોતાના નગરના એક પુરુષે આવું અસાધારણ કાર્ય કર્યું તેની કદર કરવાને આખા નગરતરફથી એક સભા બરીને તેના સત્કાર કરવો એમ નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. એક વિશાલ મંડપ રચવામાં આવ્યો, અને તેને અપૂર્વ શોભાથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યો. મંડપમાં માત્ર ઉપર જ આચ્છાદન કરવામાં આવ્યું હતું ચારે બાજુથી જણાતી નૈસર્ગિક શોભાને નિહાળવાને માટે બધી બાજુઓને ખુલ્લી રાખવામાં આવી હતી. એક બાજુ એક ઉચ્ચાસન રચી તેઉપર સિદ્ધાસનસરખું એક બેઠવું આસન મૂકવામાં આવ્યું હતું.

બીજા અનેક ઉપયોગી પદાર્થોથી તથા શોભાના પદાર્થોથી તે સ્થાનને રમણીય કર્યું હતું. દેશહિતૈષીની કીર્તિને જાણે ગગનમાં ઉડાવી રહી હોય અને તેવડે સ્વર્ગાદિ ઉચ્ચસ્થાનીય લોકોને પણ આ અદ્વિતીય પુરુષની કીર્તિને કહી રહી હોય એવી એક મોટી ધ્વજ તે મંડપઉપર જાંધવામાં આવી હતી. બીજા અનેક ધ્વજ પતાકાથી તે સ્થાન અપૂર્વ માહાત્મ્યવાળું દેખાય તેમ કરવામાં આવ્યું હતું.

દેશહિતૈષીના આ સભામાં આવવાનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. સમયપૂર્વે પુષ્કળ લોકો ત્યાં એકઠા થવા લાગ્યા. કેમકે ત્યાં જ તેના દર્શન થવાના હતા, મંડપના વ્યવસ્થાપકો અત્યંત કુશલતાથી કાર્ય કર્યું જતા હતા. અને ત્યારે તે સ્થાન અતુલ્યોથી ભરાઈ ગયું ત્યારે તે બધું જ ભવ્ય જણાવા લાગ્યું.

હીનજાતુ કે જે ગામમાં થતી આ વાર્તાને અવશ્ય કરતો હતો તે તેથી પુનઃ આનંદાવેશથી યુક્ત થયો. દેશહિતૈષીની ખ્યાતિ શ્રવણ કરી તેને એમ લાગ્યું કે આણું વીરત્વ અન્યમાં ન હોય. દિવ્યમૂર્તિસરખું વીરત્વ તેણે જગતમાં બતાવ્યું છે, એટલે હવે કલ્પના કરવાની કાંઈ જ નહિ. જ્યાં ચળકતી અને શત્રુના સંધિરત્ન પાન કરવામાં જલોકરતા પણ અત્યંત તીવ્ર એવી તાતીતલ્લવારો ધુમો રહી હોય, વિવિધ શસ્ત્રોને વિવિધ પ્રકારથી ફેરવવાથી જાણે ત્યાંનું આણું

વાતાવરણ શસ્ત્રમય હોય, બલશલ'ના હૃદયના હાંઝ ગગડાવી નાંખે એવી જ્યાં યોગરદમથી વીરહાકો વાગી રહી હોય, મનુષ્યના જીવનરૂપ જે રક્ત તે જ્યાં પોતાના વર્ણથી સમગ્ર પૃથ્વીને છાંછ દેતું હોય, મનુષ્યોનાં મસ્તકો જ્યાં વૃક્ષઉપરથી ગરી પડતા ફક્તની પેઠે ટપોટપ ધરણીઉપર ધડઉપરથી ઉખડી પડતાં હોય એના ધોર સ્થાનમાં અડગપણે, કર્તવ્યપરાયણ રહીને અન્ય સામાન્ય હૃદયનો કયો પુરવઠો ઉભો રહી શકે ? જ્યાં પ્રાણસાથે જ કામ રહ્યું, જ્યાં હનન એ જ કર્તવ્ય રહ્યું, જ્યાં શરીરની આહુતિ એ જ યજ્ઞ રહ્યો એવા સમર્થ-ગણુમાં અન્યથી શી રીતે એક ક્ષણભર પણ ટકી શકાય ? પૂર્વના બુદ્ધિમાન પુરુષોએ, જેને માટે, મુદ્દની વાતો જ માત્ર રમ્ય છે, મુખથી તેનું કથન એ જ આનંદઝર્નક છે એવું જે કહ્યું છે, તેના પ્રત્યક્ષ અનુભવ ઇતર કોણ નિર્ભયપણે અને આગળ પડીને કરી શકે ? ખરે, એ સામર્થ્ય અવૈાકિક છે અને તેવું અવૈાકિક સામર્થ્ય ગમે તેનામાં ન જ પ્રકટે માટે એ દિવ્યમૂર્તિસરખો પુરુષ હોય તો તે શક્ય જ છે. અને નિ સંશય તે જ હોવો જોઈએ.

આમ નિશ્ચય કરતાં તે આનંદમાં આવી વિચારવા લાગ્યો, અહો ! આજ મારા નેત્રમાં રહેલી જોવાની શક્તિનું સાર્થકય થશે. કંઈ કાલની ઇચ્છા સફલ થશે. આજ માંડું જીવિત ધન્ય થશે. માંડું ચિત્ત તૃપ્ત થશે. મારા મનોરથ

ફલશે, અને મારી તીવ અભિલાષાનો આજ સફલતાપૂર્વક અવધિ આવશે. નેત્રો ! દિવ્યમૂર્તિને પુરષરૂપે જોવાને તત્પર થાઓ. કહ્યું! પુરષમય દિવ્યમૂર્તિના અદ્વીતિક ધ્વનિ શ્રવણ કરવાનો સ્હાવો લેવા ઉઘડ બનો ઉત્સાહ ! આનંદ ! આવેગ ! સર્વ શક્તિઓ ! જાગરૂ થાઓ. તમારી કંઈ કાળની જુખ આજે જાગશે. તમને મો માઆં જોગન મળશે. તમને શ્રવન મળશે, અમૃત મળશે, પ્રેમ મળશે, જ્ઞાન મળશે, ઐશ્વર્ય મળશે, બધું જ આજ એકમાથી મળશે. ચાલો, ત્યારે તે પામવાને તૈયારી કરો.

આમ મનથી આનંદમાં વિચાર કરતો તે સહારથાનમાં જવા માટે તૈયાર થઈ નીકળ્યો, અને લાંબાવાળાં જોતાં જણાવું કે સધળા મનુષ્યોથી તે સ્થાન પૂર્ણ કરાઈ ગયું હતું. તે જોઈને પ્રસન્ન થતાં વિચારવા લાગ્યો કે અહો ! લોકોનો દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ કેવો અપૂર્વ ભાવ છે ! મનુષ્યો કંઈ દેશહિતેથીને જોવા આગ્યા નથી, પણ દિવ્યમૂર્તિને જોવા આગ્યા છે. તે પુરુષ દિવ્યમૂર્તિને અનુરૂપ નથી એમ જો તેમણે જાણ્યું હોત તો અહિં એક ચક્રું પણ ફરકત નહિ. ખરે જ, દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ સર્વ મનુષ્યોનો એક સરખો પ્રેમ છે. જો તેમને સાચી દિવ્યમૂર્તિસદૃશ પુરુષ મળે તો તેમને કેટલો અનવધિ આનંદ થાય ?

અને આ જ ક્ષણે તેણે પૂર્વે નિશ્ચય કરેલા પ્રાર્થનાને

કરવાના વિચારને અમલમાં મુકવો ધાર્યો. આમ તેમ જોતાં તેની દષ્ટિ એ જ પેલા સિખરઉપર પહોંચી, અને તેની જગત્તે તેના પ્રતિ પ્રાર્થના કરવા લાગી ગઈ. હૃદયથી અત્યંત આતુરતાથી પ્રાર્થના કરી તેના પ્રતિ સ્થિર દષ્ટિથી ભક્તિપૂર્વક જોઈ રહ્યો. તેના દીર્ઘ કાળના પરિચયના પાત્રરૂપ એક સુહૃદ્-સરખી તે જ્યાં ઉભી હતી ત્યાંથી તાડટૂંકાના મધ્યમાં થઈને તેણે તેની મનોહારિ દષ્ટિ દીનજીવુઉપર પ્રસારી. દીનજીવુને તે એક આશ્વાસનજનક થઈ. તે સ્વસ્થ થયો, શાંત થયો.

સર્વ કોઈ પોતપોતાને સ્થાને જોસી ગયું હતું. દેશ દિતૈથી પુરુષ પણ સર્વના અત્યંત ભાવવાળા આદરને સ્વીકારતો પોતાને દર્શાવવામાં આવેલા સ્થાને વિરાગિત થયો હતો. ઉપર કલા પ્રમાણે દીનજીવુ પેલી મૂર્તિને જોઈને જીજી તરફ હજી દષ્ટિ વાળી ન હતી એવામાં તો આસપાસના મનુષ્યો કે જે તે પુરુષને અને તેની ખરાખર સંમુખ આવેલી ગિરિરાજઉપરની દિવ્યમૂર્તિને-એમ ઉભયને જોઈ શકતા હતા તે જાનેને સરખાવતા જોતવા લાગ્યા.

એક મનુષ્યે આનંદથી બીજાને કહ્યું, અરે, જુઓ ! જુઓ ! આ પુરુષનું મુખ પેલી દિવ્યમૂર્તિની સાથે કેવું રજે રજ મળતું આવે છે, ?

‘ ખરેખર, આશ્ચર્ય છે, મળતા જેવું જ છે. એમાં ભૂલ નથી. ’ બીજાએ ઉત્તર આપ્યો.

ત્રીમઝે કહ્યું, ‘ જોડું જ ! અરે જોડું શું, એ જ મુખ છે. એમાં કશો જ ફેર નથી. આજ એના જેવો બીજો પ્રતાપી પુરુષ કાણ છે ? એનું મુખ તો જુઓ ! જાણે સિંહનું મુખ ધડતી વખતે પણ કુદરતે આ મુખ જોડને ધડપું હોય ને એવું છે.

આ પ્રકારે બોલતા તે ત્રણે પુરુષોએ આનંદની એવી તો ગર્જના કરી કે જોની સાથે તમામ લોકો પણ ભાભ્યા અને તે ગર્જનાએ પર્વતના સમગ્ર પ્રદેશને એક સરખો ગાળવી મૂક્યો.

દીનજયુથી હજી તે પુરુષ જોઈ શકાતો ન હતો. તે જોવાને યત્ન કરતો હતો, પણ જ્યાં દેશહિતેથી જોઈલો હતો, તેની અને પોતાની વચ્ચે કેટલાક મનુષ્યો હતા, જેથી તેને જણાવું ન હતું. એટલામાં નગરનો એક સંભાવિત પુરુષ કે જે પેલા વીર પુરુષનો પરમ મિત્ર હતો, તે ઉભો થયો, અને તે વીર પુરુષની યોગ્ય પ્રકારે સ્તુતિ કરી.

એટલામાં લોકોએ ‘ સાંભળો ! સાંભળો ! ’ એમ પુ. કાર કરી મૂક્યો. દીનજયુની પાસે જોઈલાઓ બોલવા લાગ્યા કે દેશહિતેથી બ્યાખ્યાન આપવા ઉભા થાય છે. એટલામાં તે ઉભો થયો. અને આ સમયે દીનજયુ તેને યથાર્થ રીતે જોઈ શક્યો. તેનું પ્રતાપભર્યું મુખ, મજબૂત બાંધાનું પ્રચંડ શરીર, તીવ્ર નેત્રો, સર્વ અપ્રતીમ હતું. મુખમુદ્રા એવી

હતી કે એકદમ કાઠ તેના સમુખ જોવાની હિમત પણ બીડી શકે નહિ આવું બન્યું શરીર નિહાળીને તેણે તે જ ક્ષણે પેની પદ્માડની પ્રતિમાઉપર દટિ ઢાળી અને લોકો કહેતા હતા તેવું એ ઉભયમા શુ સામ્ય હતું ? અપ્રસાસ ! દીન-બધુ તેવું કંઈ જોઈ શક્યો નહિ દેશદિનેપીતુ આવે-શયી ભરેલું, વજ્રજેવી કઠિનતાને સૂચવતું, અને ક્ષણમા ઉધુ ચતુ કરી નાખવાના સામર્થ્યને જણાવી આપતું તેવું મુખ હતું, પણ સૌમ્ય જ્ઞાન તેમ જ ઉડી, વિશાન તથા મૃદુ-પ્રેમભાવના તેના મુખઉપર ન હતાં જો કે દિવ્યમૂર્તિના મુખઉપર પ્રતાપ, શૌર્યઆદિ સધળું પૂર્ણપણે હતું, છતાં પ્રેમ, વાતસલ્યભાવ, વગેરે શુભોદ્યે તેના ઉપર અધિકતા મેળવી હતી.

દીનબધુએ મનમાં કહ્યું, બલિષ્ઠકચનમા કહેવાતો પુરુષ આ નથી દિવ્યમૂર્તિનું જીવંત શરીર આ નથી તો શુ જગતે હજી તેની વાટ જોવી પડશે ?

પર્વતશૃંગઉપર પચરંગી આકાશની મધ્યની દિવ્યમૂર્તિ આ ક્ષણે અનોખિક દેખાવ આપી રહી હતી સૂર્યનાં કિર-ણોથી તે રંગોમાં પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો હતો, અને નથી જાણે દેવી વર્ણવાળા સુવર્ણના તટ્પની કોરો કરી હોય એવા વસ્ત્રો, તે મૂર્તિને કાંઈ ધારણ કરાવતું હોય એમ જણાતું હતું. અને તેથી તે અધિક દેદીપ્યમાન જણાતી

હતી. દીનબંધુને તે જોતાં એમ જ લાગ્યું કે જાણે તેના સ્મિત કરતાં સુકુમાર આઠમાથો સ્વરતા તેજથી તે સધળો પર્વત છવાઈ રહ્યો હતો, અને તેમ છતાં તેના આઠ જરા પણ ગતિમાન થયા ન હતા અને આનું કારણ એ હતું કે આશ્ચર્ય સૂરનાં કિરણો તેના મુખ અને પર્વત એ ઉભયની મધ્યના પ્રદેશને પોનાના પ્રકાશથી રંગી રહ્યાં હતાં. પણ પ્રત્યેક સમયની પેઠે તે મૂર્તિનાં નેત્રે દીનબંધુને તો જૂદા જ પ્રકારની અમર કરી હતી અને તેથી તે આ સમયે પણ અધિક આશાવાન જ બન્યો રહ્યો હતો.

જાણે તે દિવ્યમૂર્તિ તેના કાનમા મદ સ્વરે કહેતી હોય તેમ તેના હૃદયમાથો કાઢ્યે કહ્યું, ‘ બાલક ! નિરાશ ન થા તે જરૂર આવશે, દીનબંધુ ! તને તે જરૂર પ્રાપ્ત થશે. ’

સધળી ક્રિયા સમાપ્ત થતાં તે ધરપ્રતિ પાછો વળ્યો. નિરાશા તેના મુખઉપર ન હતી નિષ્ફલતા તેનામા પ્રતીત થતી ન હતી. તે પૂર્વવત્ જાણે કશું જ થયું ન હોય તેમ જણાતો હતો. માર્ગે ચાલતા મનથી હસતા હસતા વિચારવા લાગ્યો, ચાલો, દીનબંધુ ! પાછા ધરભણી અહો ! આજ કેવો આનંદ થયો ! ફટલા મનુષ્યોએ દેશદિતીપીને લીધે દિવ્યમૂર્તિનું સ્મરણ કર્યું ! આપણને તો દિવ્યમૂર્તિએ કહ્યું છે કે તને તેવો પુરુષ મળશે, પછી શો વાધો ? તેનું વચન તેને પાળવાની ધણી આતુરતા હોય એ સ્વાભાવિક

છે, અને તેથી હવે મારે તેને તે માટે ઉતાવળ કરવાનું
 કહેવાનો સંદેશો પહોંચાડવાનો અમ લેવાની મારે કશી જ જરૂર
 નથી ! મને લાગે છે કે હવે તે તેની જ તૈયારીમાં હશે. પણ
 મારે મારી સારી તૈયારી પૂર નેશથી હવે કરવી નેહાયે. કેમકે
 દિવ્યભૂતિ પોતાની તૈયારી કરી લેશે પણ મારી તૈયારી નહિ
 હોય તો હું તે કવી રીતે નેહ જાણી શકીશ ? મને નેન
 નહિ હોય તો હું શું નેહ શકીશ ? માટે, ખરી તૈયારી તો
 મારે કરવાની છે. એ તૈયારીમાં હું કેટલાક કાળથી કરતો
 આવું છું. પણ હજી પૂર્ણ થઈ રહી નથી. એક તરફથી
 મારી પુરપૂર્ણ દિવ્યભૂતિને જોવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા અધિક
 અને અધિક વધતી જાય છે, માટે હવે મારે યોગ્યતા પણ
 તીવ્ર પ્રકારની મેળવવી નેહાયે. મારા કરેલા સંધિયારો મને
 અધિક અને અધિક યોગ્યતા આપતા જાય છે, પરંતુ મારે
 એથી પણ હજી વધારે યોગ્યતા મેળવવાની છે. તો તેને માટે
 શું કરવું ? મારે મારી પ્રવૃત્તિમાં કેટલીક વિશેષ ઉત્તમતા
 પ્રકટાવવી નેહાયે. અને તે ઉત્તમતા એ છે કે મારે એ
 કરવું છે કે મારાં અત્યંત સૂક્ષ્મ તત્ત્વોમાં પણ વધારે
 યોગ્યતા ઉપજાવવી. હું વિચારમાં હીક યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરતો
 જાઉં છું. જે કંઈ સ્થૂણ છે, પ્રત્યક્ષ છે, તેમાં તો હું ઉચ્ચ-
 તાને અનુભવું છું, તેમાં સારા વિચારને, સારી કૃતિને તથા
 વિવિધ પ્રકારના સારાપણાને હું પ્રકટાવી શકું છું. પણ હવે

મારામાં જ જે કંઈ સક્ષમ છે તેમાં મારે સર્વોત્તમને પ્રકટાવવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે મારામાં સક્ષમરૂપે ગણવા યોગ્ય મારી કલ્પનાશક્તિ છે. તેમાં હું હજી સર્વોત્તમને પ્રકટાવી શકતો હોઈ એમ જણાતું નથી. એમાં સર્વોત્તમ પ્રકટાવવું અટકે શું કરવું ? કલ્પનાવડે જે જે ચિત્રો હું રચું તે સર્વોત્તમ હોવાં જોઈએ. પરંતુ અટકેથી કંઈ મારે મારામાં સર્વોત્તમ-પણું પ્રકટાવવાનું અટકી જતું નથી. કલ્પનામાં હું ગમે તે-ટલું સર્વોત્તમ રચું પણ તેથી મને શાલાભ ? એ કલ્પના મારી પાસેથી જતી રહેતાં પાછો હું તો હતો તેવો ન તેવો જ થવાનો. ત્યારે મારે વિશેષ શું કરવું ? એ જ કે તેવી સર્વોત્તમ કલ્પના કરી તેનો અનુભવ લેતા જવું. એકલી કલ્પના કરી બેસી રહેવું નહિ, પણ તે કલ્પનામાં મારે પોતે સ્થિર થવું અને તેમાં જે કંઈ સર્વોત્તમતા મેં કલ્પી હોય તે સર્વોત્તમતાનો અનુભવ લેવો. હાલ તો કદાપિ હું ઉત્તમ કલ્પના કરું છું, પણ તેવી ઉત્તમ કલ્પનાને અને મારે કાષ્ઠ જાતનો સંબંધ ન હોય એમ જણાય છે. તેથી હવે એ એક ખાસ લક્ષ રાખીને મારે કરવું જોઈએ કે જે કંઈ ઉચ્ચ કલ્પના હું કરું તદ્દરૂપ મારે ચતા જવું, અને એ પ્રકારે સર્વોત્તમ કલ્પના કરીને એ સર્વોત્તમરૂપ મારે મને અનુભવવો. આમ ચર્તા હું મારી કલ્પનાના પ્રદેશમાં સર્વો-

રામ પ્રકટાવીશ અને તેનો હું અનુભવ કરતો જઈશ.

કલ્પના એ માટે સ્વતંત્ર પ્રદેશ છે, ત્યાં મારું સાત્રા જ્ય પ્રવર્તી શકે એમ છે. અને તેથી ત્યાં હું જેવો હિંમત મને કલ્પવો હશે તેવો કલ્પીશ. ત્યાં મારે દિવ્યમૂર્તિને પુરપૂરે જેવી દર્શો તો જોઈશ. પણ એટલેથી અટકીશ નહિ. તે દિવ્યમૂર્તિજેવો જ હું છું એમ ભાવ ગાંધીશ અહો ! આ કેવો આનંદજનક માર્ગ મળ્યો ! ત્યાં હું સર્વ કરી શકીશ.

પણ આમાં એક વાત મારે ધ્યાનમાં રાખવાની કે મારે હસ્તીરનાન કરવું નહિ. હાથી જેમ પાણીમાં નાહી જમીનઉપર આવતાં પાછો ધૂળથી રમદોળાઈ કાઢવપૂર્ણ બની રહે છે, તેમ મારે કરવું નહિ. કલ્પનાને છોડીને જ્યારે હું પાછો સ્થૂલમાં આવું ત્યારે કલ્પનાના અનુભવને ત્યજીને પાછો સ્થૂલમાં જણાતા અનુભવથી મારે રંગાવું જોઈએ નહિ. કલ્પનામાં કરેલા અનુભવકરતાં દ્રશ્યમાં ગમે તેવો વિપરીત અનુભવ મને થાય તો પણ મારે તેના સ્પર્શ-વાળા થવું ન જોઈએ. આમ જ્યારે હું કરીશ ત્યારે કલ્પનામાં ઉપજાવેલા ભાવનો મથાર્થ લાભ હું પામીશ. હું મારી કલ્પનામાં દિવ્યમૂર્તિરૂપ પુરુષને જોઈશ અને તેવો અનુભવ મારો સ્થૂલ સૃષ્ટિમાં પણ કાપમ ને કાપમ રાખતો જઈશ.

આવો અનુભવ અધિક દૃઢપણે લઈ શકું તેને માટે મારું બીજું ખાસ કર્તવ્ય એ છે કે મારે નિત્ય ઉપ-

કારનિવેદન કરવું જોઈએ પૂરમેશ્વરની મારા ઉપર સા
માન્ય કૃપા નથી તે કૃપાનિમિત્ત મારે અખડ ઉપકાર
નિવેદન કરવાની આવશ્યકતા છે તેમ કરતા જે કંઈ મને
સર્વોત્તમ પ્રાપ્ત છે તેનું હું પુન પુન સ્મરણ કરું છું ખરામ
વસ્ત્રમાટે કદી ઉપકારનિવેદન થઈ શકતું નથી તેથી ઉપ
કારનિવેદન કરવાને માટે પ્રથમ મારે, મને જે કંઈ ઉત્તમ
પ્રાપ્ત થયું છે, તેનું સ્મરણ કરવું પડશે અને તેમ થતાં જેટલું
જેટલું મને સર્વોત્તમ પ્રાપ્ત છે તે મારા સ્મરણમાં આવશે
જેથી તે સર્વમાયી મારે સર્વોત્તમ રૂઢને કેમ પ્રાપ્ત કરવું તે
પણ હું જાણી શકીશ

વળી સર્વોત્તમપ્રતિ જ મારી દષ્ટિ વળેલી ને વળેલી રહેશે,
જેથી જે કંઈ મારામાં નિકટ હશે તેને મારા તરફથી પોષણ
ન મળવાને લીધે શુષ્ક થઈ જશે, તેમ જ ઉપકારનિવેદન
કરવાને લીધે ઈશ્વરપ્રતિ જ મારી અભિમુખતા રહેવાની અને
તે અભિમુખતા મને સર્વોત્તમ રૂઢ આવશે જ

આ ઉપકારનિવેદન મારી યોગ્યતામાં વૃદ્ધિ કરી મને
સર્વોત્તમ પ્રાપ્ત કરવામાટે પૂર્ણ યોગ્ય કરશે અને તેમ થતા
જેવી જેક પણ વસ્તુ નથી કે જે મને અપ્રાપ્ત રહેશે

મારી કલ્પનાવડે મારે જે કંઈ જોઈએ તે વર્તમાન
સમયમાં જ મને પ્રાપ્ત છે એવું ચિત્ર રચીશ કાંઈ ભવિષ્યના
સમયે અમુક મને મળશે એ કલ્પના રાખવાથી હું મને

સત્ત્વર પ્રાપ્ત થનાર વસ્તુને વધારે દૂર અને દૂરના કાળમાં નાંખું છું. હવેથી તેમ નહિ કરું.

દીનજનુ આ પ્રકારના અધિક નિશ્ચયને કરતો પોતાના ગૃહપ્રતિ આવી પહોંચ્યો અને પ્રાપ્ત કર્તવ્યમાં યોગ્યયો.

પુનઃ કેટલોક સમય વહી ગયો. દીનગધુ એ જ સ્થાનમાં રહેતો હતો, કે જ્યાંથી તેને દિવ્યમૂર્તિ બહુ સુગમપણે જણાતી હતી. હવે તે પૂર્ણ યુવાવસ્થામાં થઈ રહ્યો હતો. કોઈ ન સમજી શકાય એવા સૂક્ષ્મ ક્રમવડે તે ત્યાંના લોકોમાં પ્રસિદ્ધિ પામતો જતો હતો. અઘાપિ તે પોતાનું કાર્ય ક્યાં જતો હતો, અને તેમાં વિજયને પ્રાપ્ત થતો હતો, પરંતુ તે પૂર્વવત્ સાદો, સંરળ, નિરભિમાન તથા અત્યંત મળતાવડો હતો. પરંતુ તેણે એટલું બધું વિચાર્યું હતું અને એવા એવા સૂક્ષ્મ અનુભવો લીધા હતા, તથા પોતાના જીવનનો સર્વોત્કૃષ્ટ સમયનો એટલો બધો મૂલ્યવંત ભાગ તેણે કઈ મહત્વનું પ્રાપ્ત કરવામાં આપ્યો હતો કે જાણે હવે તે કોઈ અદ્વિત સત્તાઓ સાથે વાર્તા કરી શકતો હોય એમ લાગતું અને તેમાંથી કાંઈ દિવ્ય તત્ત્વને આકર્ષી લેતો અને પોતાનામાં તેને પુનઃ પ્રકટાવતો હોય એમ જણાતું. તેના નિત્યના જીવનમાં જ્યોતપ્રેત થઈ રહેલી પ્રશંસિત, દિવ્યતા આદિ ગુણો સર્વને પ્રત્યક્ષ થયા હતા, કે જેના નિર્મળ અરણ્ય દીનગધુના જીવનપ્રદેશના વિકાગને દરીયાળો કરી દીધા હતા. એક પણ દિવસ એવા જતો ન

હતો કે તેના સંબંધમાં આવનારને તેનાથી હિત થયેલું પ્રતીત ન થાય. તે પોતાના માર્ગથી કદાપિ શ્રદ્ધ યતો નહિ, અને તદુપરાંત તેના સંબંધમાં આવનાર સર્વનું તે હિત કરતો. હિતના માર્ગમાં પોતે એકલા જ વિચરવું તેને ઠીક લાગતું નહિ અને તેથી જે કાંઈ તેની પાસે પ્રીતિથી આવતા તેમને સાથે રાખીને તે હિતને માર્ગે વિચરતો. તે અનાયાસપણે સર્વના શુરુસરખો થતો જતો હતો. તેના એક પણુ બાવ એવો ન હતો કે જે કાંઈ જોનારને એમ લાગે કે છતર મનુષ્યોસાથે તે શુરુભાવથી વર્તે છે, અને તેમ છતાં સર્વનું હૃદય તેને અંતરથી શુરુ કરી લેતું હતું. તેની વાણી એ અમૃતધારા મનાવા લાગી, ગાંઠાકરતાં પણુ અધિક પુણ્યવતી ગણાવા લાગી, અને તેમાં અવગાહન કરવામાટે અનેક મનુષ્યો તક્ષપી રહેવા લાગ્યા. તેના સરળ અને સર્વને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા વિચારો, તેને કથન કરવાની તેની અદ્ભુત શૈલી, તેની વાણીની રસિકતા તથા તેની સાથે શબ્દોમાં અદ્ભુત ગૌરવ એ સર્વ લોકોને એટલું તો મોહક તથા બોધક અને રચિકર લાગતું કે જેથી તેઓ સર્વ અત્યંત પ્રસન્ન થઈ જતા. તે અદ્ભુત સત્યોનું પ્રકાશન કરતો અને તેની વાણીના એ પ્રકારના શબ્દોઉપર અનેક મનુષ્યોનાં જીવનગૃહો રચાતાં. તેને બાળપણથી જોનારા અને તેના પાડોશીઓસરખા અત્યંત પરિચિત મનુષ્યો દીનબધુ આવો

અનેકને આકર્ષનાર યશો એવું સ્વપ્ને પણ ધારતા ન હતા અને અઘાપિ ધતર મનુષ્યો તેનાવિષે જે ભાવ રાખતા હતા તેવો ભાવ તો તેમનામાં દીનમધુવિષે હજી પ્રકટ્યો નહતો, પરંતુ તેની વાણીમાં ક્રમે ક્રમે જે ભાવ આવતો ગયો તેનાથી મનુષ્યોહિપર એવી અસર થવા લાગી કે જેથી પ્રત્યેકથી તેની સ્તુતિ કર્યા વિના ચાલતું જ નહિ. તેની વાણી જે બોલતી તેવું અઘાપિ કાષ્ઠના મુખમાંથી નીકળ્યું હોય એવું કાષ્ઠને પણ લાગતું નહિ.

આ પ્રકારે જ્યારે તેના પ્રતિ અનેક મનુષ્યોનું આ કર્ષણ થવા લાગ્યું ત્યારે બીજી તરફ એક બીજા પ્રસંગ બન્યો. દેશહિતૈષી પુરુષનો એક નાનો પુત્ર અઠાવ વૃત્ત્યુને પામ્યો અને આ પ્રસંગ થતાં જ તેણે તમામ બજા, તમામ તેજ, તમામ શૌર્ય, તમામ જીરમો, તમામ પ્રનાપ અને તમામ દબ્દમો જતાં રહ્યાં તે એક સાધારણ મનુષ્યકરતા પણ ધણો દુર્મંજ અને દીનસરખો બની ગયો. તેના હૃદયમાં જરા પણ ધૈર્યબલનું કાષ્ઠને પણ જ્ઞાન થયું નહિ અને તેમ થતાં મનુષ્યો પુનઃ માનવા લાગ્યા કે તેઓએ તેને દિવ્યભૂતિરૂપે માનવામાં ભૂલ કરી છે. અને એ વિચાર દઢ થતાં પાછા દિવ્યભૂતિરૂપ પુરુષની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા.

પુનઃ એક સમાચાર આવ્યા કે તે જ નગરનો એક પુરુષ કે જેને કોઈ ધતર દેશમાં મત્રીપદ પ્રાપ્ત થયું હતું તે આ દેશમાં અવાસ કરતાં કરતાં આવી ચડવાનો છે. માઝી

અંબ વાંતાંએ પૂર્વની વાતાંસરખું રૂપ પકડ્યું. અને તેના આગમનને દિવ્યમૂર્તિરૂપ પુરુષના આગમનસરખું માન્યું. શ્રીધી સર્વમાં આવેશ જાગ્યો થયો, તૈયારીઓ થવા માંડી અને સર્વ તેનામાં દિવ્યમૂર્તિને જોવા માટે તત્પર થઈ રહ્યા. તે રાજકીય નિપુણતામાં અને રાજ્યખંધારણ વગેરેના નિયમોમાં નિપુણતા તથા અદ્વિતીય મનાતો અને અત્યંત સત્તાવાન ગણાતો. સાધુ પુરુષનો વેશ, સુંવર્ણ-રાજતું ધન અને દેશદિતૈષીનું ખર્ચ તેની પાસે નહતાં, પણ એક છદ્વા-વાણી-હતી. પરંતુ તે એ બધાને ટપી જાય તેવી હતી, તે એ સર્વ કરતાં બળવાન, તીવ્ર, મોહક અને સર્વને આશ્રિ નાખે એવી હતી. તે એવો તો વાંક્યતુર હતો કે તેના શ્રવણ કરનારને તે ગમે તે કહે, પણ તેમણે તે માનવું જ જોઈએ, તેનાથી વિરુદ્ધ કાર્યથી જોણી શકાતું જ નહિ. ખરાને જોડું કહે કે જોડાને ખરું કહે તોપણ સર્વને તે કશુંક થતું. તે જો પ્રસન્ન થતો તો અનેકને અર્થાર્થનિધિ બનાવતો. તેને વિશેષ ઉપમા આપતાં લોકો એમ કહેતા કે તે પાણીથી દીવા બાળવાને અને પથ્થરમાંથી તેલ નીચોવી કાઢવાને સમર્થ હતો. તેની છબી ખરેખર એક જાદુગરની લાકડીજેવી હતી. તે ક્યારેય ત્રિલોકને બળબળાવે એવી ગર્જના કરી શકતો તો કોઈ વખત આણીમાત્રને મોહિત કરી, કે એવી કૃષ્ણની વાસણીસરખો સુર કહાડતો. તેની વાણી યુદ્ધનું પટલ અથવા રણવાંદો હતું અને શાંતિજનક

વીણા પશુ હતી. તેની વાણી હૃદયથી જાણે જોડાતી હોય તેમ જણાતું, પણ તે ક્યાંથી પોતાની વાણીમાં ધ્વનિ પ્રકટાવતો તે તો કેવળ એ જ જાણતો. સામાન્ય રીતે તે એક આશ્ચર્યજનક મનુષ્ય હતો. અનેકના રાજ્યને ડોલાવનારી, અનેકના જીવનને અસ્તોવ્યસ્ત કરનારી, અનેકનાં બળને પ્રજ્વળાવી, તેને ધુળાવી મૂકનારી એવી વાણીયુક્ત તે પ્રરુપ ત્યાં આવવાનો થયો.

સર્વ તૈયારીઓના પરિણામે તેના પ્રેક્ષકમાં હીનમધુ પણ હતો જ. અનેક વખત નિષ્ફળ થવા છતાં તેનું હૃદય એવું તો આશાભર્યું હતું કે ક્યાંક પશુ કાંઈનું સારું જોતાં કે સંબંધતાં તે તરત દિવ્યમૂર્તિની કલ્પના કરી લેતું. આ પ્રમાણે તે ઉત્તભિપ્રતિ સર્વદા અભિમુખ રહેતું અને તેથી જ્યારે ત્યારે અદસ્યમૂર્તિ પશુ કંઈ ઉત્તમ આવવાનું હોય તો તેને ઓળખવા માટે પણ તે યોગ્યતાવાળું થઈ રહ્યું હતું. અને તેથી આજે પણ તે દિવ્યમૂર્તિની પ્રરુપમૂર્તિ પ્રતિમાને જોવા ગયો હતો.

તેના આગમનને સૂચવનાર વાદ્યત્રોએ આખા પર્વતના પ્રદેશો ગંજવી મઝ્યા અને તેથી પ્રત્યેક શિખરમાંથી અને અનેક પોલાણો-જુઓલોમાંથી તે જ ધ્વનિ પાછો નીકળવા લાગ્યો. વાયુ પણ વાદ્યત્રના ધ્વનિને જ્યાં ત્યાં લઈ જવામાં અત્યંત તીવ્ર વેગવાળો થયો, અને તેથી જાણે તે રથજનું આણુ આણુ આ નવાગત અધિકારિને-પોતાના મા-

નવંતા અતિથિને-આવકાર આપનાર આધોષ કરી રહેતું જણાયું. અને આશ્ચર્યજેષુ તો એ હતું કે જ્યારે એ વાદ્યત્રીના નાદ પર્વતના ઉન્નત શૃંગઉપર પહોંચ્યા અને પક્ષી ત્યાંથી જ્યારે પ્રતિધોષરૂપે પાછા ફર્યા ત્યારે જાણે તે દિવ્યમૂર્તિ પણ એમ ઠહી રહી હોય કે આ પુરુષ તે જ દિવ્યમૂર્તિમય છે, એમ કેટલાકને લાગ્યું.

ખીજાઓના ઉત્સાહને જોઈ દીનજીવુનો ઉત્સાહ પણ અપૂર્વ પ્રમાણમાં વધ્યો હતો. અને તે પણ આનંદજનક વિચારો કરવાના પૂર્ણ અભ્યાસવાળો થવાથી આજે સર્વના આશાભર્યા આનંદજનક આધોષમાં તે પણ પોતાનો સ્વર પૂરવા લાગ્યો.

એટલામાં તેની નિકટના મનુષ્યે કહ્યું 'આ જ તે જુદા ચાણુક્ય. તેની કુશલતાને લીધે તેને એ ઉપનામથી જ સર્વ કાષ્ટ ઓળખતા. 'જુઓ! જુઓ! આ જુદા ચાણુક્ય અને પેલી પર્વતની પ્રતિમા! આ જો મૂર્તિઓ શું એકરૂપ નથી?

અશ્વઉપર આરૂઢ થયેલો તે દીનજીવુની સમીપ આગ્યો, ત્યાં તેની નિકટના મનુષ્યે તેને કહ્યું, કહો, હવે આપણે આને દિવ્યમૂર્તિ કહ્યા વિના છૂટકો છે? કાન પકડીને કબૂલ કરવું પડે એવું છે ને! આખરે દિવ્યમૂર્તિ પુરુષ-અરે શ્રવંત પુરુષરૂપે થઈ, આહો! શી કિરતારની લીલા !

દક્ષિણ દક્ષિણ તો તેના ઉપરના સર્વોત્તમ પ્રકારના ઉચ્ચ ભાવોથી તેને દિવ્યમૂર્તિરૂપે ગંધી લેવાને દીનજીવુ પણ

લલચાત, તથાપિ તે તેના ઉપરના પડની અંદરના પડને જોનાર હતો, અને તે જ તે જોતો હતો. સર્વ કંઈ તેનામાં હતું. ચાતુર્ય, શુદ્ધિવિભવ, પદુતા અને તમામ હતું, પણ ને દીનબંધુની દષ્ટિ તેનામાં અનુભવિતભાવરહિત સમાન દષ્ટિના ભાવને તથા સ્વપરરહિતપણાના ભાવને જોવા જતી હશે, તો તેની દષ્ટિ સફળ નહિ થાય, અને ખરે જ, તેમ જ હતું. પણ તે હવે દોષને જોનાર ન હતો, તેથી મનથી એમ યોધ્યો, બધું પ્રકટ છે, ઠૂઠ સ્થૂલસ્વરૂપપર્યંત બધું પ્રકટ થયું છે, માત્ર સર્વતું કલ્યાણ ઇચ્છવાની, નિર્વેર શુદ્ધિની અને પૂર્ણ પ્રમાણિકતાયુક્ત નિરાવરણ દષ્ટિની શક્તિઓ તેના હૃદયમાં રહેલા આત્મામાં જ હજી છે. તે બહાર આવી નથી, જ્યારે દિવ્યમૂર્તિમાં તેના સહિથી ઉપરના પડમાં તે શક્તિઓ ઝળકી ઊઠી છે. તેનું દષ્ટિબિંદુ અથવા લક્ષ્ય બહુ સ્થૂલ પ્રદેશમાં જ હોય એમ તેને જણાયું. બાલક જેમ ઢીંગલા ઢીંગલીની રમતથી રાજી થાય તેમ તે માત્ર આ જગતમાં જ અમુક પ્રકારની યોજા કરીને રાજી થનાર તથા પોતાને કૃત-કૃત્ય માનનાર પુરુષ જણાયો. તેનું જીવન કુલ્લકસરખું ભાર્યું, કેમકે ઉચ્ચાચરૂપ સિદ્ધતા તેના બાહ્ય કે આંતર પ્રદેશમાં વ્યાપી ન હતી.

આમ છતાં દીનબંધુની જોડેના પુરુષ કે જે તેના સાખ પાડોશી હતો તે તેના ખભે હાથ દઈ તેને આમહ-પૂર્વક પૂછવા લાગ્યો, અને બલાકારથી કબૂલ કરાવવા લાગ્યો.

અને કહ્યું કે, કબૂલ છે ને ! હવે તો કબૂલ છે ને ! આ તે પદાડની પ્રતિમા ખરીને !

આ પુરુષના બલાકારવાળા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતો તે બ્રાહ્મો, દિવ્યમૂર્તિ યવાને હવે તેને શક્ત થોડા જ જૂનમો લેવા પડે તેમ છે. પણ તે જ દિવ્યમૂર્તિ યનાર છે .

પેલા પુરુષને આ કંઈ માન્યામાં આન્યું નહિ. અને આનંદપૂર્વક જુદા ચાણક્યને જ્ઞેતો બીજાઓની સાથે તે હર્ષનાદ કરવા લાગ્યો.

દીનબંધુની પુનઃ ધારણા સફળ ન થઈ. પણ એ પ્રકારનો વિચાર તે તેના મનમાં ઉપજાવે તે પૂર્વે તો તેની દૃષ્ટિએ ક્યારનો દિવ્યમૂર્તિસાથે સંબંધ બાંધી દીધો હતો. અને તે મૂર્તિના બંધ આઠ પણ મૂકભાવથી અને તેમ છતાં સ્પષ્ટપણે દીનબંધુને કહી રહ્યા હતા કે, દીનબંધુ ! જ્ઞે ! હું અહિં છું. હું તારા કરતાં પણ ધણા કાળથી તેની જ વાટ જોયા કરતી ઉભી રહી છું. અને તેમ છતાં હજી હું અમિત કે નિરાશ થઈ નથી. નિર્ભય રહે. તારો ધારેલો મનોરથ સિદ્ધ થશે. તને માગ્યું મળશે.

દીનબંધુને આનાકરતાં બીજું કયું અભણવચન અથવા વિશ્વાસકારી વચન જણાયું ! તે તો પરમ પ્રસન્ન હતો. આનંદપૂર્વક તે પાછો વળ્યો, અને તેના વિચારમાત્રને પણ મૂલી ગયો. કેમકે તેને આનંદના વિચારો કરવા માટે તેનું મન ક્યારનું તણખી રહ્યું હતું.

હવેના વર્ષોએ દ્વીનખંડના વખને જગતે મધ્યમાયુ
 ગણાવ્યું. ચાળીસેક વર્ષની તે એક મનેરમ મૂર્તિ હતી.
 તેના મુખની મોહકતા, ખીલતા ચુલાખની પેઠે નિત્ય વધતી
 જતી હતી. તેનાં નેત્રની અખંડ વધતી કામલતામાંથી શીર્ષા
 પડી ગતી કમલ તેમને જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં કામલતા
 તથા રંગને લાઈ લેતાં. તેનું બાલ દિવ્ય વર્ચસ્વી પ્રકાશિત થયું
 હતું. તેમાં મધ્યે દેવી અને અમાનુષી અનુભવોને સૂચવતી સૂક્ષ્મ
 રેખાઓ આકાશમાં વિદ્યુતની રેખાઓ અભિમાથી ચમકી ઉઠે તેમ
 ચમકી રહી હતી. તેની દષ્ટિના એક ખૂણામાં જ્યારે અમાપ પ્રતાપ
 હતો ત્યારે અન્ય ખૂણામાં અખૂટ પ્રેમ હતો. ઉપરના આંખમાં
 હૃદયની ઉદાત્ત ભાવના શબ્દ કાઢવાને તકની રહી હતી ત્યારે
 નીચેના આંખ નિત્ય સર્વહિતકર શબ્દ ઉચ્ચારવાને તત્પર હતો.
 તેનું મુખ સ્વરૂપમાં એક સૂમર્થ મહર્ષિતનું જ્ઞાન કરાવતું
 હતું. તે સ્વામાન્ય પુરષ ન હતો, પણ એક મહાત્મા જુષિ
 અને તેથી પણ અધિક થયો હતો. તેના કપાલની ભૂતી
 અને મુખની ઇંતર સદ્ગુણસૂક્ષ્મ અન્ય રેખાઓ જાણે તેના
 વિવિધ ચમત્કારિક અનુભવોની સંકેતભાષામાં લખેલી પોથી

હોય તેમ જણાતી હતી. અને જીવનનો અભ્યાસ કરનાર જ તેને ઊંઘી કે સમજી શકે એમ હતો.

દીનબંધુના માહાત્મ્યનું હવે અપ્રસિદ્ધપણું રાખ્યું રહી શકે એમ ન હતું. ઔદ્યોગિક ઔશ્વર્ય તેના સર્વાંગમાં વ્યક્ત થઈ ચૂક્યું હતું, અને તેથી એક સ્થાનેથી છુપાવતાં બીજે સ્થાનેથી તે દિગુણ બળથી બહાર નીકળી આવતું હોય એમ લાગતું, અને તેથી તે હવે નમરના જનોને અવિદિત રહ્યું હતું એમ કંઈ ન હતું, પણ વિશ્વવિદિત થયું હતું, અને તેથી તે વિશ્વવંદનીયતાને પ્રાપ્ત થતો જતો હતો.

જગત્ જો ખ્યાતિને માટે મરી મટતું તે તેને અનાયાસ, ચુંબકપ્રતિ જેમ લોહ તણાઈ આવે તેમ આવી પ્રાપ્ત થતી હતી. અને તે માત્ર ત્યાંના લોકોએ જ પ્રકટાવાતી હતી એમ ન હતું. જ્યાં તે આજખર્ચેત શાંતિથી અભ્રમાં છુપાયેલા ચંદ્રની પેઠે અથવા ભરમથી ઢંઢાયેલા તેજોમય બાલની પેઠે શાંતિપૂર્વક જીવન ગાળી રહ્યા હતા એ પ્રદેશ જ તેની ખ્યાતિના આધોષને ઝીલતો ન હતો, પણ દેશાંતરના પ્રદેશોના ગર્ભભાગને પણ જે ચીરીને જોવામાં આવે તો હંતુમાનતા હૃદયમાં જેમ રામ જણાઈ આવ્યા હતા તેમ તે પ્રદેશના અણુઅણુમાંથી તેની ખ્યાતિના બહુકારા સંભળાઈ આવે તેમ હતું.

તેની સાથે વાર્તા કરવા, તેનું યાન અવણુ કરવા દૂર

દેશના સમર્થ વિદ્વાનો અનંત શ્રમ વેડીને પણ આવતા. કાંઈ તો આ દીનગંધુ કવો પુરુષ છે એ જાણેલા ખાતર ધણે છેટેથી પણ આવતા, અને કાંઈ તો તેને કવલ સપુરુષ રૂપ માની શ્રુભાવપૂર્વક ભક્તિમય હૃદયથી તેની પાસે શરણુ-ગ્રહણ કરવાને આવતા.

કાંઈ તેને શ્વેત વસ્ત્રમાં છુપાયેલા પરમહંસ કહેવા લાગ્યા, તો કાંઈ તેને મનુષ્યચરીરમાં હપેલા ઈશ્વર કહેવા લાગ્યા. કાંઈ તેને વર્તમાન સમયના વસિષ્ઠ કહેવા લાગ્યા તો કાંઈ તેને યાજ્ઞવલ્કયનું શુભરૂપ માનવા લાગ્યા. કાંઈ તેને અદ્વૈતવિશેષજન્ય કહેવા લાગ્યા તો કાંઈ લીલાવિગ્રહરૂપે માનવા લાગ્યા.

દેશે દેશ વાતો પ્રસરી કે દીનગંધુમાં એવું જ્ઞાન છે કે જેવું કાંઈ મનુષ્યચરીરધારિમાં અણપિ પ્રકટ થયું નથી. તે જ્ઞાન તેણે ત્રયોદ્ધાર કે કાંઈના શિક્ષણરૂડે મેળવ્યું નથી પણ નૈસર્ગિક ઝરણની પેઠે તે તેનામાં અનાયાસ સ્ફુરી આવેલું છે.

તેનામાં ભગ્યતા એવી તો પ્રકાશી નીકળી છે કે સ્વર્ગાદિ દિવ્ય લોકની વિભૂતિઓ તથા અદ્વૈત સત્તાઓ પણ એક વખત તેની પાસે પોતાનું મુખ જોડતાં પાછી પડે. એમ કાંઈ કહેવું તો કાંઈ કહે કે તે નિત્ય અગમ્ય સત્તાઓ સાથે જ વાતો કરે છે. અનેક સામર્થ્યમય સત્તાઓ તેના મિત્રનું કાર્ય કરે છે.

નાના મોટા ગમે તે તેને મળવા આવે તેના પ્રતિ તે તેના સિદ્ધસ્વભાવાનુસાર અત્યંત નમ્રતાથી, હૃદયના પ્રેમથી, હિન્નત અભિપ્રાયથી તથા આત્મરૂપ ગણી વાર્તા કરે. મધુરતા એ તેની વાણીનું પ્રથમ પડ હતું, પ્રિયતા એ તેનું દ્વિતીય પડ હતું. દિતતા એ તેનું તૃતીય પડ હતું, અને સત્યપૂર્ણતા એ તેનું ચતુર્થ પડ હતું. આ પડની અંતર જે ગર્ભરૂપ વાણી હતી તે આત્મમયતાવાળી હતી. અને આ સર્વ અંશથી શોભતી. જ્યારે તેની વાણી બહાર પ્રકાશતી, ત્યારે સૂર્ય પશુ એમ સમજતો કે તેના કિરણો જે સ્થાનને બેદવા સમર્થ નથી તે સ્થાનને તેની વાણીનાં સામ્ય કિરણો આરપાર બેદી જતાં હતાં.

સર્વની સાથે હૃદયથી વાર્તા કરતો, અને, તેમાં જે તેના અંતરમાંથી ઉપર તરી આવતું એ જ તે બ્રાહ્મતો, અથવા તેના હૃદયના અત્યંત ઉદ્ગાણમાં જે સ્ફુરતું તેનું તે વાણીવડે બહાર પ્રકાશન કરતો, અને કેટલીક વખત તો સામાના અંતરની વાતને જ તે તેની વાણીવડે કહી દેતો. જ્યારે તે અન્ય સાથે એકઠો બેસીને વાર્તા કરતો ત્યારે તેનું મુખ તારકમંડલમાં ચંદ્રની પેઠે શોભતું. તેની સામ્ય જ્યોત્સ્ના સર્વના મુખ-મંડલઉપર પડતી અને તેથી જ બીજાઓમાં કંઈ પણ પ્રભાવ બાન થતું. કવચિત્ કવચિત્ જ્યારે તે કોઈ અગમ્ય સત્યના સિદ્ધાંતને કે કોઈ રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન કરતા અથે

વાણીને વેગ આપતો ત્યારે તો બાંધાઈ અર્થાત પ્રભાતના સોનેરી સૂર્યના જેવા રસ્મિથી તે આસપાસના સ્થાનને ઢિળાળતો.

અનેક પ્રકારની ચર્ચાના અંતે પ્રસન્ન થઈને તેની પાસે આવેલા પુરુષો ઉઠતા, અને ઘેર જતા, માર્ગમાંથી જળ્યાતી સિદ્ધાચલની દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ જોતા અને અનાયાસ ક્ષણભર કંઈ સ્મરણ કરતા હોય તેમ વિચારતા અટકી પડતા. તેમને થતું કે દિવ્યમૂર્તિસરખી જ આકૃતિ તેમણે કાંઈ પુરુષશરીરમાં જોઈ છે, પણ ક્યાં તે તેમને સ્મરણમાં આવતું ન હતું.

પેલા જૂદા શાશુક્યમાટેની દિવ્યમૂર્તિસદૃશતાની ભાવના ક્યારની વિરમી ગઈ હતી. કેમકે જે વખતે તે આ નગરમાં આવ્યો ત્યારે તે થોડો કાળ ત્યાં રહ્યો, અને એ ફલદ્રુપ દેશ જોઈને તેને પોતાના રાજ્યથી સંબુક્ત કરવાનો ગ્રામ વિચાર થયો. પરંતુ એક એવો નિયમ છે કે વિશ્વમાં એકેએક વસ્તુ અત્યંત ગ્રામ છે, ત્યારે એવો પણ નિયમ છે કે વિશ્વમાં કશું જ ગ્રામ નથી અને તેથી તેના અંતરની આ ઇચ્છા ધૂપાવવાનો ધણો યત્ન હોવા છતાં લોકોના જાણવામાં આવતાં, તે નગરના પ્રમુખ સત્તાધીશોવડે તે તિરસ્કારને પાત્ર થયો અને તેથી લોકોની દિવ્યમૂર્તિને પુરુષમાં નિહાળવાની વૃત્તિ બીજા કાંઈને શોધવા લાગી.

જે સમયમાં દીનજી સ્થાનપ્રવૃદ્ધ અને તરવપ્રભુદ્ધ
 થતો હતો તે સમયમાં તેની ખ્યાતિ દશેદિશ વિસ્તરવા લા-
 ગી હતી. જે કાળમાં તે જન્મ પાળી ઉછરતો હતો, તે
 કાળમાં તે જ નગરમાં ઈશ્વરની અદ્ભુત લીલાએ એક ખીજ
 બાળકને પણ સ્પર્શ્યો હતો. અને તેણે પણ આ જ નગરમાં
 પોતાની પ્રથમની અર્ધોન્મીલિત દૃષ્ટિને પ્રસારી હતી, પણ
 મોટી વય થતાં તેના પ્રારબ્ધના સમુદ્રના કોઈ પ્રમળ સં-
 સ્કારની ભરતીના વેગે આ મોજને કંઈ દૂરના પ્રદેશમાં
 નાંખી દીધું હતું. ખરું જોતાં તે મોજું પણ ન હતું, એક
 બિંદુમાત્ર હતું, અને તેથી ઉડીને ક્યાંદિ પડી ગયું. પરંતુ
 તે દેશમાં તેનામાં અપૂર્વ વિદ્વતા વધી, પદ્માસંપન્ન થઈને
 અનેક દેવી વિદ્યાઓના શાનતું પણ તેણે અધ્યયન કર્યું
 હતું. અને તેની સાથે સુવર્ણમાં સૌરભ મળે તેમ ઈશ્વર-
 પ્રેરિત એવી કાવ્યશક્તિ કોઈ ત્રિલક્ષણ સામર્થ્યવાળી તેને
 પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેનું કાવ્ય નિર્જીવમાં પણ જીવન પ્રકટા-
 વતું તો જીવંત મનુષ્યને તો તે કેવી જ અસર કરે ! તેના
 કંઠે પણ તેવો જ રમણીય અને ચમત્કારિક અસર કરનાર
 હતો. તે વાદ્યસાથે જ્યારે ગાતો ત્યારે જડજંગમ સઘળાં
 સ્તબ્ધ થઈ જતાં. બાહ્યાવસ્થાનાં તેનાં મધુર ગાન હજી તે
 પર્વતના શિખરોને અને શુદ્ધાઓને જેવાં તેવાં જ સ્મરણ-
 માં હતાં. તેના કાવ્યના હિચ્ચ વાતાવરણમાં પ્રવેશ કરવાને

માટે જ જાણે તે શૂંચિ ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ ચર્ચા જતાં હતાં.

દિવ્યમૂર્તિ પણ આ કવિવરને જૂની ન હતી. કારણ કે તેણે તેનાં યશોગાન એવાં તો અદ્ભુતપણે તેના કાવ્યમાં કર્યાં હતાં કે તે મૂર્તિને પોતાને જ એ વિના ઇતર કાંઈ શુદ્ધ તેનામાં છે કે કેમ તે શોધતાં ઘણી મહેનત કરવી પડતી ! આ કાવ્યકળાથી મુક્ત જ થઈને તે જન્મ પામ્યો હતો, અને જાણે ઇતર જન્મમાં રચેલી અર્ધ કડીને આ જન્મમાં પૂરી કરી દેવાનો હોય તેમ મૂળથી જ તેની કાવ્યમાં નિપુણતા પ્રકટી આવી હતી. જે તે પર્વતનું ગાન કરતો તો શ્રીતાની દષ્ટિઆગળ, પૂર્વે તેમની કલ્પનામાં પણ નહિ આવેલું એવું તેનું વિશાળ રૂપ પ્રકટ થઈ જતું કે જે રૂપની ટાચને ઉપર ચઢવા માટે આકાશને સક્રિયાવું પડ્યું હોય એમ લાગતું, અને દિશાઓને ખીજે નાસી જવાતું સ્થાન ન હોવાથી જાણે તેનામાં જ કંઈ ખૂણાં ગંધ હોય અને તેથી બહાર કાંઈ સ્થળે તે દેખાતી હોય એમ લાગતું અર્થાત્ સમસર્વત્ર પર્વતને જ શ્રીતાની દષ્ટિ જોઈ લેતી.

આ પ્રમાણે તેની શક્તિ જામત થઈ ત્યારથી જ જમત જે તેના પ્રતિ કાંઈ મોટી આશાથી ભરેલી દષ્ટિપૂર્વક જોઈ રહ્યું હતું. ઇશ્વરના પોતાના હાથનો જાણે તે નમુનો હોય એમ સહ કાંઈ તેને માટે કહેતું. તે ત્યારે તેના આવેશમાં આવીને ગાતો ત્યારે માર્ગે જનારા મનુષ્યો તેમના

કર્તવ્યને બૂલી ત્યાં તટસ્થસરખાં થઈ જતા. કોઈ સ્વર્ગીય સત્તાસાથે જાણે તે કોઈ ગ્રામ સાંકળથી બેઠાયો હોય, અને એ સોંકળ તે જ જાણે તેના કાવ્યની કડીઓ હોય એમ જણાવું, એને જેમ જેમ તે કડીઓ આગળ અને આગેળ ગાતો તેમ તેમ તે સાંકળવડે જાણે હિચ અને હિચ થઈતો જતો હોય અને સ્વર્ગને પણ બેઠીને પાર નીકળી જતો હોય એમ કલ્પના થતી. નૈસર્ગિક સૃષ્ટિમાં જે સાન્દર્ભ અને ગૌરવ છે, તે આ કવિના મનના જ લાવ છે, તે વિના બીજામાંથી કુદરતને પણ તેવું સાન્દર્ભ મળવું દુર્લભ છે, એ પ્રકારની વાત તેની થોડી મહત્તા વધારીને મનુષ્યો કરતા.

સર્વકરતા તે કવિનું લક્ષ્યચિહ્નુ અત્યંત અને યથાર્થ સત્યવાણું હતું.

આ કવિ તેમ જ વિદ્વાન પુરુષનાં કાવ્યોના એક ગ્રંથે દીનબંધુપ્રતિ ગમન કર્યું હતું. તેણે તે પેલા આડસાથે બાંધેલા ઝુલાઉપર બેસીને બીજા કાર્યોમાં જોવો તે શ્રમ કરેતો, તેવો જ સૂક્ષ્મ શુદ્ધિવડે શ્રમ લાધને તેણે તે કાવ્યો વાંચ્યાં હતાં, અને એ જ તે બુલો હતો કે જ્યાંથી તે વારંવાર પેલી દિવ્યમૂર્તિને જોવા કરતો. અને આ વખતે જ્યારે તેમાંથી ટટલોક કાવ્યો કે જેણે તેના મનને આશ્ચર્યચકિત કર્યું અને તેના અંતરના આત્મામાં વિગ્રહાણુ પ્રકંપ ઉપજાવ્યો તે વાંચ્યો, ત્યારે એકાએક સ્તબ્ધસરખો થઈ ગયો. તેણે તેની

દષ્ટિને પુસ્તકમાંથી ખસેડીને આકાશ તથા પાતાલના મધ્ય ભાગમાં વિહાર કરતી એક મૂર્તિ પ્રતિ સ્થાપી.

દિવ્યમૂર્તિને સંબોધીને તે બોલ્યો, અહો ! મનરંજન મિત્ર ! શું આ કાવ્યનો લેખક તારો રૂપને પામવાને યોગ્ય નથી ?

દિવ્યમૂર્તિનું વદન સ્મિત કરતું જણાયું, પરંતુ એક પણ શબ્દ પ્રતિઉત્તરરૂપે તેને સ્પુરાયો નહિ.

હવે એવું બન્યું કે તે કવિવર જો કે ધણા દૂરના દેશમાં રહેતો હતો, પરંતુ તેણે દીનજીવુની ખ્યાતિને શ્રવણ કરી હતી. ખ્યાતિ શ્રવણ કરી હતી એટલું જ નહિ, પણ દીનજીવુના સ્વરૂપની કલ્પના કરીને તેના દિવ્ય ચારિત્ર્ય ઉપર તેણે ધણો કાગ ધ્યાન પણ ધર્યું હતું. અને તેના એટલે મુખી પરિણામ આવ્યો કે તેને દીનજીવુ કે જેનું અશિક્ષિત પણ નૈસર્ગિક જ્ઞાન ગાયત્રી પાછળ જેમ તેનું વત્સ આદ્યું આવે તેમ તેની પ્રત્યેક જીવનક્રિયામાં ઉતરી આવ્યું હતું અને જેથી જેનું જીવન કેવલ નિષ્કલંક અને શુભ થઈ રહ્યું હતું, તેને મળવા શિવાય બીજી કોઈ પણ તીવ્ર ઉત્કંઠા તેના અંતરમાં જણાવા લાગી નહિ. આ ઉત્કંઠા અનિવાર્ય થતી ગઈ અને તેથી એક દિવસ તે દીનજીવુના આશ્રમે આવવા નીકળ્યો. તેણે તેને ત્યાં જ અતિથિરૂપે થઈ રહેવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો.

સાંજનો સમય હતો. પક્ષીઓ આખા દિવસમાં પોતે

અનુભવેલા વિવિધ પ્રસંગો બીજા પક્ષીઓને ઝાડઉપર બેસી
 કહી સંભળાવતાં હતાં. વાયુ પણ આખા દિવસનો શ્રમ કરી
 નજરે ચાક્યો હોય તેમ મંદમંદ વાતો હતો. સૂર્યભગવાન પણ
 અસ્તમયતાને પ્રાપ્ત થતા પૂર્વે દિવ્યમૂર્તિને ભાવવડે બેટી લેતા
 હતા. રાત્રિ પોતાનો પ્રતાપ જગત્કાંડ પર બેસાડવાને અને પો-
 તાનામાં આકર્ષી લેવાને માટે આરંભમાં જરા જરા અત્રી-
 કિકતા બતાવવાને ખાતર તેણે સધ્યાકાળના સમયને અત્યંત મ-
 રમણીયતાયુક્ત કર્યો હતો.

એક પુસ્તક હતું, તેમાં પ્રસંગે પ્રસંગે તે જોતો અને પુનઃ તેને જાંખ કરી તે કંઈ વિચારમાં પડી જતો. પુસ્તકના વચ્ચે એક આંગળી રાખીને તેમાંના કાવ્યના કંઈક વિચાર કરતો. દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ દષ્ટિ માંડીને ચાંભવી મુદ્રાસરખી એક પ્રકારની તે સ્થિતિવિશેષમાં પ્રવેશ્યો હતો. નેત્ર ખુલ્લાં હતાં, અને તે દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ સ્થપાયેલાં જણાતાં હતાં, છતાં તેને અભિમાની નેત્રેન્દ્રિયમાંથી પાછો વળી કોઈ વિચારના ચિંતનના પ્રદેશમાં ચઢ્યો હતો.

આ પ્રકારની સ્થિતિમાં પ્રવેશ્યાને એક જે ક્ષણ નહિ થઈ હોય એટલામાં તેની સમાન વયનો એક પુત્ર્ય હાથમાં નાતું પોટલું અને પ્રવસીના વેશને ધારણ કરેલો એવો તેની નિકટ આવ્યો અને બોલ્યો, અરે ભાઈ ! આ પ્રવસીને આજની રાત્રિ વિત્રામ કરવાને માટે અહિં સ્થાન મળશે ?

શબ્દ અવણુ કરતાં સહજ અલક્ષવાળો મનુષ્ય જેમ એકાએક સાવધ થાય તેવી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતો દીનમંદુ તત્કાલ સાવધાન થઈ બોલ્યો, ઘણી ખુશાથી પધારો. એમ કહેતાં તેની દષ્ટિ દિવ્યમૂર્તિ પ્રતિ ગઈ, અને તેને જોતાં જ મનમાં બોલ્યો, આવા એક અગ્નિપ્રવાસીપ્રતિ આ દિવ્યમૂર્તિ આગનાસરખા આતિથ્યભાવપૂર્વક જાણે જોતી હોય એવો તો મેં આજે જ અનુભવ કર્યો.

પ્રવાસી અને દીનજીવુ બને એક પાટકિપર બેસા. અને પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા. આ આવનાર પ્રવાસી પેલો સમર્થ વિદ્વાનહવિ હતો. અત્યંત બુદ્ધિમાન અને અત્યંત રમુજી મનુષ્યોસાથે ઘણી વખતે તે કવિને વાર્તા કરવાને પ્રસંગ આવ્યો હતો, પરંતુ દીનજીવુ કે જેના વિચારો અને સ્ફુરણો એવાં તો નૈસર્ગિક સ્વતંત્રતાપૂર્વક બહાર પ્રકટી આવતાં હતાં, અને સાદી સરળ તથા મૃદુ બાપામાં જે અપૂર્વ સત્યનું તે પ્રતિપાદન કરતો હતો, તે જોઈને તે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. અને અઘાપિ આવો વાત કરનાર કોઈ પણ પુરુષ તેને નથી મળ્યો એમ લાગ્યું. પૂર્વે કહ્યું હતું તેમ તે અદૃષ્ટ સત્તાઓ તેની સાથે કેવળ હળી ગયેલી હતી. તે કામ કરતો ત્યારે તેની સાથે કામ કરતી, તે પ્રાર્થના કરવા બેસતો ત્યારે તે પણ સાથે જ બેસતી, અને આ પ્રમાણે સર્વમાં સાથે રહેવાથી એક મિત્ર અન્ય મિત્રસાથે રહે તેવી રીતે આ ઉભય રહેતાં હોવાથી-તેમાંથી જાણે તેણે પોતાના સમગ્ર વિચારોને આકર્ષી લીધા હોય અને તેને પોતાની નિલની સાદી સરળ બાપામાં તે કલ્યા જતો હોય એમ જ સર્વ કોઈને જણાતું. કવિને પણ તેમજ લાગ્યું.

બીજી તરફથી કવિ જે લાલિત્યમય શબ્દો બોલતો, રૂપાની ઘંટડીસરખા રણકારવાળા સ્વરથી પોતાના મનનાં ચિત્રો-જીવંત ચિત્રોને શબ્દનું રૂપ આપીને દીનજીવુઆગળ

મુકતો તે જોઈ તેના મનમાં પણ કોઈ વિલક્ષણ અસર પ્રકટતી જણાઈ. તે કવિના શબ્દોથી ત્યાંનાં વૃક્ષોઉપર જાણે કંઈ સૌન્દર્ય તરી આવ્યું હોય એમ લાગ્યું, ત્યાંના વાતાવરણમાં કંઈ પ્રસન્નતા ઉપજતી હોય એમ જણાયું અને તેથી દીન બંધુને તે કવિ બીજા મનુષ્યો કરતાં કંઈ વિલક્ષણતાવાળો જણાયો. એકલા બેસવાથી જો કંઈ તેમનામાં પ્રકટતું તેના કરતાં આજ આ ઉભય સાથે મળવાથી પ્રેમ તથા અત્રૌકિકતા વિશેષ પ્રમાણમાં ઉભયને પોતાનામાંથી ઉપજતાં જણાયાં. તેમનામાં ક્ષણે ક્ષણે અધિક આનંદ પ્રકટતો ગયો, અને થોડા સમયમાં પરસ્પરની ગાઢ મિત્રી હોય તેવું લાગ્યું થવા લાગ્યું. તેઓએ સાથે થોડું ગાન કર્યું, અને તે પ્રત્યેક પોતે ગાયું એમ ન લાગ્યું, પણ બીજાએ ગાયું હોય એમ લાગ્યું. પોતાના સ્વરને પોતે જ બેમાંથી એક પારખી શક્યા નહિ તેઓ એકબીજા સાથે વાતો કરતાં કોઈ અપૂર્વ વિચારના એવા તો ઉંડા પ્રદેશમાં ગયા કે જ્યાં તેઓ પૂર્વે કદી ગયા ન હોય એમ તેમને લાગ્યું અને એ વિચારપ્રદેશ એવો તો રમણીય લાગ્યો કે તેઓ અખંડ ત્યાં રહેવાની ઇચ્છાવાળા થઈ ગયા.

કવિની વાર્તા જેમ આતુરતાપૂર્વક દીનબંધુ શ્રવણ કરતો હતો તેમ પેલી દિવ્યમૂર્તિ પણ જાણે તેને તેટલીજ આતુરતાથી શ્રવણ કરતી હોય એવી તેને ભાંતિ પડી. આમ થવાથી તેણે તેને કહ્યું. ક્ષમા કરજો. ઉચ્ચ વાતાવરણમાં

મને આપે વિહાર કરાવ્યો તેથી સામાન્ય નીતે મર્યાદા-
રૂપે પૂછવા યોગ્ય પ્રશ્ન પણ આપને હું આરંભમાં પૂછી
શક્યો નથી. અદ્ભુત સામર્થ્યવાળા આપ—

કવિ તેના પ્રશ્નનો ભાવ સમજી ગયો અને તે વાક્ય
પૂરું કરે તે પહેલાં જરા સ્મિતપૂર્વક જોયો, આપ જેને
જાણ્યો છો તે જ હું છું. હું ધારું છું કે આપે તો મને
આપના હાથમાં જ રમાડ્યો છે.

આ શ્રવણ કરી દીનજીવુ આશ્ચર્ય પામતો તથા એ
પણ મંદ સ્મિત કરતો જોયો, હું ધારું છું કે થોડી ક્ષણ-
પૂર્વે આપણે જે વિચારપ્રદેશમાં ગયા હતા તે પ્રદેશની
વાત આપ કરતા હશે, પણ હું તો—

વાક્ય પૂર્ણ કરતા પહેલાં કવિએ કહ્યું, હા, હા, હું
પણ આ સ્થૂલ જગતની વાત કરું છું. હું થોડી ક્ષણપૂર્વે જ
આપના હાથમાં રમતો હતો, અને તેથી હું જાણું છું કે
આપ મને જાણ્યો છો. મારા અંતરના હિંડાણથી મને
જાણ્યો છો, અને જે રૂપે હું આપના હાથમાં કદાચ ધણી
વખત પણ રમ્યો હોઈશ તો તે રૂપ આ છે—કેમકે તે મા-
રાવડે લખાયું છે, એમ કરી તેણે પેલું કાવ્યનું પુસ્તક ખતાવ્યું.

આ શ્રવણ કરતાં આ દીનજીવુએ તે કવિની મુખા-
કૃતિપ્રતિ સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી નિહાળ્યા કર્યું; અને તત્કાળ પેલી
દિવ્યમૂર્તિપ્રતિ દષ્ટિ વાળી; અને ત્યાંથી વાળીને પાછી એ

અતિથિવિપર દાણી. પરંતુ આમ કરતાં—આ રીતે—પુનઃ તે કરિની આકૃતિ જોતાં,—નેના મુખનો ભાવ કંઈક બદલાયો. તેના ચિંતનને અનુસાર તેણે ડોકું સહજ ધુણ્યું.

આ ફેરફાર જોતાં જ કવિએ પૂછ્યું, કેમ ! આપનું મુખ ગંભીર ભાવને શાથી પામ્યું ?

દીનબાલુએ ઉત્તર આપતાં કહ્યું, કવિરાજ ! ભવિષ્ય-કથનની સત્યતામાટે મારા જીવનની આ ક્ષણપર્યંત હું રાહ જોતો આવ્યો છું, અને ત્યારે મેં આપનાં કાળ વાંચ્યા ત્યારે મને એમ લાગ્યું કે દિવ્યમૂર્તિસંબંધીનું પ્રચલિત ભવિષ્યકથન આપનાર્માં પ્રત્યક્ષ થયેલું હું જોઈશ.

આપને એમ લાગ્યું હશે—કદાચ એકાએક જોવાથી લાગ્યું હશે—સહજ સિમત કરતાં કવિએ કહ્યું. પુનઃ બોલ્યો કે, દિવ્યમૂર્તિસદૃશ મારી આકૃતિ હશે—દિવ્યમૂર્તિરૂપ પુરુષ હું હોઈશ—એમ આપને લાગ્યું હશે તે આપના શુદ્ધ હૃદયને જ દર્શાવનાર છે અને તેમ છતાં તેવી જ કલ્પના બાંધીને આપ સાધુ પુરુષમાં, સુવર્ણરાજમાં, દેશહિતૈષીમાં અને વૃદ્ધ આશ્રમમાં નિષ્ફલ યયા હતા. હા—દીનબાલુ ! મારી પણ એવી સ્થિતિ છે. આપ પેલા ચારની સાથે મારું પાંચમું નામ ઉમેરો. અને આપની નિષ્ફળતાના સમયની ગણનામાં એક સખ્યાનો વધારો કરો. કેમકે—અસંતોષ અને અવનત હૃદયે મારે કહેવું જોઈએ કે દીનબાલુ ! આપની

આ સદ્ભાવનાને યોગ્ય હું થયો નથી તેમ જ તે દિવ્યમૂર્તિના સ્વરૂપને યોગ્ય પણ હું નથી.

હીનઅધુરો પુસ્તકપ્રતિ દષ્ટિ કરતાં કહ્યું, શા માટે યોગ્ય નથી ? શું આ ભગ્ય અને યથાર્થ વિચારો આપના નથી ?

કવિએ ઉત્તર આપ્યો, તે કલ્પનામાત્ર છે, દિવ્ય અનુભવનું ઉપરનું રૂપ છે. અને તે સદ્ગુણોના વાચનથી અથવા બહુશ્રુત થવાથી પ્રકટી શકે છે, પણ પ્રિય બધું ! મારું જીવન મારા વિચારોને અનુરૂપ નથી. મારા મનોરાજ્યમાં મોટી મોટી કલ્પનાઓ હું બાંધું છું, પણ તે દલ કલ્પના જ છે—સ્વપ્નાં જ છે. એનું કારણ પણ એક જ છે કે હું નિર્જીવ અને જીવત્વના જ વાતાવરણમાં રમ્યા ક્યો છું—મારી પોતાની ઇચ્છાથી જ ખરું કહું તો હું તેમાં પડ્યો રહ્યો છું. મારો માનસ પ્રદેશ ઉચ્ચ નથી, હું અન્યના ઉચ્ચ માનસ પ્રદેશમાં કવચિત્ જઈ છું. અને ત્યાંથી ઉત્તમ વિચારોને લઈ આવી તેને કાવ્યમાં મૂકું છું. પણ મારા માનસ પ્રદેશને મેં દલ જેવાને તેવો જ મક્કિન રાખ્યો છે. અન્યના ઉચ્ચ મનોરાજ્યોને—માનસ પ્રદેશને—હું જોઈ છું પણ દલ હું મારા પોતાના પ્રદેશને તત્સ્વરૂપ કરી શક્યો નથી. હું કહેતાં લજવાઈ છું, પણ મારે યથાર્થ રીતે કહેવું જોઈએ કે હું શ્રદ્ધામાં, દૃઢતામાં, ઉત્તમતામાં તથા પ્રગતિમાં ઘણો પછાત છું, કે જે ગુણોને મારા

પુસ્તકે અનેકના હૃદયમાં અપૂર્વ વેગથી અને અત્યંત પ્રમાણમાં જાગ્રત્ કર્યા છે—અકટાબ્યા છે. જ્યારે આમ છે તો પછી સત્યસોધક બધું! શા માટે મારામાં પેલી મૂર્તિના દિવ્યત્વને જોવાની દુરાશાને ધરો છો ?

કવિ હૃદયના સાચા ભાવથી બોલતો હતો, તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેની દુર્બલતા તેની દૃષ્ટિએ તરી આવે. તેના બાહ્ય અને આંતર જીવનનો આશ્માનજમીનસરખો ભેદ જણાઈ આવ્યો. પોતાની કંપનની ઉચ્ચતા અને પોતાના વાસ્તવિક અંશની અધમતા એ જાને તેની આગળ તરવરી રહ્યાં. અને તેની આવી નિરાધારસરખી રિયત જોતાં દયાના સમુદ્રરૂપ દીનજીધુનું હૃદય પણ ગદ્ગદિત થયું. પોતાના દુઃખ-પ્રતિ જે વજ્રથી પણ અધિક કઠોર હૃદય કરી રાખતો હતો, તેનું હૃદય અન્યનું સહજ દુઃખ જોતાં આજ પુણ્યથી પણ અધિક ક્રોધિત બની ગયું ! પરંતુ અખંડ સાવધ એવા તેણે તત્કાળ દુર્બલતાને ત્યજી ધીરને પુનઃ જાગ્રત્ કર્યું અને પૂર્વ-પત્ત રિયતિનો અનુભવ કરવા લાગ્યો.

લેડિમાં દીનજીધુની ખ્યાતિ તથા સામર્થ્યની વાતો દિવસે દિવસે પુષ્કળ પ્રમાણમાં વધતાં ચાલ્યાં હતાં. અને તેથી તેને ગામના અનેક મનુષ્યો મળવા આવતા, અને તેની પાસેથી કંઈ પણ ઉપદેશ મહત્ત્વ કરતા. આવનાર લેડિનું મુખ ‘દીનજીધુ’ આપણા ગુરુ છે’ એમ અઘાપિ ઉચ્ચારતું ન હતું, બાકી અનેકના હૃદયે તો ક્યારનો નિર્ણય કરી રાખ્યો.

હતો કે 'દીનખંધુ એ આપણા ગુરુ જ છે.' અને તેથી તેના પુરુષોની જ્યારે અસંખ્ય પ્રમાણમાં વૃદ્ધિ થઈ ત્યારે તેઓએ દીનખંધુને નિત્ય અમુક સમય ઉપદેશ આપવાને માટે પ્રાર્થના કરી. અને તે ઉપરથી સાયંઘણેનો સમય નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. અને ત્યારથી નિત્ય સાયંઘણે તેની કુટીરઆગળ સર્વ મનુષ્યો એકઠા થવા લાગ્યા. પરંતુ લોકોનો સમુદાય તો નિત્ય વધતો ગયો અને તેથી તેમણે એક સહજ દૂર આવેલા વિશાળ ક્ષેત્રમાં નિત્ય મળવાનું તથા દીનખંધુને યોગ્ય શ્રવણ કરવાનું નક્કી કર્યું અને સર્વ ત્યાં જવા લાગ્યા.

સૂર્યાસ્તનો સમય થવા આવ્યો છે. થોડા સમય પછી જગતના જીવનરૂપ સૂર્ય અસ્ત પામવાનો છે, પણ આ નગરના મનુષ્યોને માટે સર્વાંશે તેમ નથી. એ સૂર્યકરતાં પણ અત્યંત દિવ્ય જ્ઞાનરશ્મિને પ્રસારનાર દીનખંધુનો સુબોધસવિતા એ સૂર્યની પાછળ જ તરત ઉગે છે, અને તે પોતાની એવી તો સ્થાયી અસર મનુષ્યોમાં પ્રકટાવે છે કે પછી ઘોર રાત્રિ આવવા છતાં પણ મનુષ્યોને તેની કશી અસર થતી નથી. તેઓ તો જ્યાં ત્યાં જ્ઞાનઆલુનાં અખર રશ્મિઓને જ જોવા કરતા હોય છે. નિત્યના નિયમાનુસાર આજ પણ સમય થતાં દીનખંધુ આ નવીન અતિથિનો હસ્ત ગ્રહણ કરી પ્રસન્નતાપૂર્વક વાતો કરતા પોતાની કુટીરમાંથી નીકળી પેલા ક્ષેત્ર પ્રતિ આવવા લાગ્યા. થોડે જતાં હજારો મનુષ્યો ત્યાં યોગ-

અવશ્ય માટે આત્મા હતા એમ લાગ્યું. તે બધાને સુભાગ્યવંત-
જાણી આપણો અનિયમ પ્રસન્ન થયો. માર્ગમાં નાના ખાડા-
ખેવા આગળતા સૃષ્ટિસૌન્દર્ય નિહાળતા તે સ્થળે આવી પહોંચ્યા.

તે સ્થળ એક વિશાળ ક્ષેત્રસરખું હતું. એક તરફ
સુંદર વૃક્ષો આવી રહ્યા હતા. એક બાજુએ એક ઉંચો
ટેકરાસરખો ભાગ હતો. આને ઉપદેશ આપતી વખતે ઉભા
રહેવાના સ્થાનકતરીકે વાપરવામાં આવતું. તે ટેકરા પશુ જાણે
પૃથ્વીએ નાનું રૂપ ધાર્યું હોય તેમ જણાતો હતો. તેના ઉપર
ઉપરના ભાગમાં એક મનુષ્ય સુખપૂર્વક ઉભો રહી શકે, અને
બેચાર પગલાં આધાર પાછા ફરી શકે એટલો ભાગ સપાટ-
સરખો હતો.

દીનજીવ આવીને આ સ્થાનઉપર ઉભો રહ્યો, અને
સર્વ મનુષ્યોઉપર પ્રેમથી બરેલી તથા સર્વને જાણે મહદ-
ભાવથી જોતી હોય એવી મૃદુ દષ્ટિ ચારે બાજુના મનુષ્યો-
ઉપર ફેરવી. મનુષ્યોને સ્વેચ્છાનુસાર બેસવાની સૂચના મૂળથી
આપવામાં આવી હતી. અને તેથી તેઓ સ્વતંત્રપણે
સ્વેચ્છાનુસાર સ્થાને બેસા હતા. દીનજીવનું વદન સરિખત હતું,
અને તેની પ્રભાથી સર્વના મુખઉપર જાણે સ્મિતભાવ આવ્યો.
હોય તેમ લાગતું હતું. ચોડી-ક્ષણમાં આસપાસનાં વૃક્ષોની શાંતિ-
નું ત્યાંના મનુષ્યોએ પણ અનુકરણ કર્યું. માત્ર આસ-
પાસ કાંઈ કાંઈ સ્થળે ખળખળ વહેતાં ઝરણો નાદશ્રવણના

સ્વરૂપની લક્ષણા કરાવતાં સહજ અવાજ કરી રહ્યાં હતાં. આ પ્રકારની તેમની પરિવેષિત સ્થિતિ હતી. જ્યારે સહજ દૂર જોતાં દીનમધુના હોઠા રહેવાના સ્થાનની સીંધી રેવામાં આ ક્ષણે તે દીનમધુનું અનુકરણ કરતી જણાતી. તેની જ પેઠે એક ઉચ્ચ શિખરપર એકાકી દિગ્મૂર્તિ ઉભેલી હતી.

આરંભમાં દીનમધુએ ઈશ્વરની પ્રાર્થનાનું એક પદ અત્યંત મધુર કંઠથી તથા હૃદયપૂર્ણ ભાવપૂર્વક ગાયું. અને તેમ થતાં ઓનાઓની વૃત્તિઓ પણ શાંત થઈ ગઈ અને એકાએક પ્રકટેલા કાષ્ઠ ચમત્કારપ્રતિ એક દૃષ્ટિથી જેમ મનુષ્યની વૃત્તિ જોઈ રહે તેમ આ સમુદાયની વૃત્તિઓ તે કાળે સહસા ઈશ્વરાભિમુખ થઈ ત્યાં સ્થિર થઈ રહી.

૫મી દીનમધુએ ઉપદેશ આપવાનો આરંભ કર્યો. તેના હૃદયના ઉંડાણમાં અને મનના ઉન્નત પ્રદેશમાં જે કંઈ હતું તે લોકોસમીપ તૈલધારાવત્ વાણીના પ્રવાહરૂપે નીકળવા માંડ્યું. તેના શબ્દો સામર્થ્યમય હતા, કેમકે તે તેના વિચારોને અનુરૂપ હતા. અને તેના વિચારોમાં સત્યતા તથા સમુદ્રના અંતરના મધ્ય ભાગસરખી ગંભીરતા હતાં. કેમકે તે તેના નિત્યના અનુભવમય જીવનની સાથે પૂર્ણ અનુસંધાનવાળાં હતાં. વાયુનો સંબંધ કરાવી માત્ર વાણીરચાનવડે જ આ પુરુષનાં વચન ઉચ્ચરતાં ન હતાં, તે જીવનમય શબ્દો હતા, કેમકે પુણ્ય કર્મોવાળું અને વિશુદ્ધ પ્રેમમય જીવન તે શબ્દોમાં ઓતપ્રોત થઈ રહ્યું હતું. તેની દૈવી

વાણીરૂપ અગાધ સમુદ્રમાંથી જોધવચનરૂપ અમૃત્ય મૌકિક.
નીકળી આવતા હતાં. આ મોતીને તે સમુદ્રરૂપ હીનમધુ
પોતાના માહાત્મ્યને પ્રકટાવવાને માટે તેનામાંથી દહાડતો ન
હતો, પરંતુ શ્રીતાઓ હંસ છે, મોતીનો જ ચારો ચરનારા
છે, એમ જાણીને તેમના માટેની એવી ઉન્નત ભાવના સે-
વીને જ તેમના ચારાને યોગ્ય મોતી બહાર કાઢી આપતો હતો.
તેની વાણીના પ્રતિધ્વનિ બહારના પદાર્થોમાંથી યતો ન હતો પણ
મનુષ્યોનાં હૃદયો તેનો જ પ્રતિધ્વાપ કરી રહ્યાં હતાં. તેના
અભયવચન રૂપ સિંહ શ્રીતાની હૃદયગુદામાં પ્રવેશા જતા
અને અભય ગર્જનાનો ટંકાર કરી મૂકતા. તેની પ્રેમવચન-
રૂપ માત્રા શ્રીતાઓના શરીરના રથૂલ સૂક્ષ્મ દ્રવ્યોમાં તત્કાળ
પ્રસરી જતી હતી. ઉત્કૃષ્ટ કર્તવ્યપરાયણતા માટેના પ્રોત્સાહક
શબ્દોરૂપ અનુપમ ચિત્રો તેમના રચિતિપટઉપર ઉંડાણથી
આકેષાત્તા હતાં, પ્રસન્નતાજનક શબ્દોરૂપ વિદ્યુતપ્રવાહો
તેમના શમેશમમાં વ્યાપી ત્યાં વિલક્ષણ જાગૃતિ ઉપ-
જાવી સર્વને આનંદમય કરી દેતા. સમર્થ સિદ્ધાંતોરૂપી વચ-
નોનાં મોતી તેમના મગજની વિચારશક્તિના સૂત્રમાં પ્રોવાધ
જતા, ઉચ્ચ સ્વરૂપની ભાવનાના શબ્દો સર્વની કલ્પનાશક્તિ
અહણુ કરી લેતી. સર્વ કાર્ય કરવામાં ઉપરિચિત રાખવાના
વિચારોને અહણુધારણુશક્તિ સ્વીકારી લેતી, રહસ્યમય
વચનો'કે જેના જ્ઞાનને મનુષ્યે સ્વપ્રપન્ને સોધી કહાડવાનું
હોય છે તેને શ્રીતાઓના આંતર પ્રદેશો અંગીકાર કરી લેતા.

આ પ્રકારે શ્રીતાઓની તમામ શક્તિઓને જોષથી તેવાં વચનો તે અડગપણે ઉચ્ચાર્યાં કરતો હતો. તેનાં ભક્તિનાં વચનો શ્રીતાઓની શ્રદ્ધાની શક્તિ પ્રદર્શ કરતી અને અત્યંત અગત્યનાં તથા માહાત્મ્યવાળાં એવાં જે તેનાં અનુભવનાં વચનોરૂપ અમૃત તેને તો શ્રીતાઓનો સાક્ષાત્ આત્મા જ પાન કરી જતો.

પેલો મહા સમર્થ પંડિત તથા કવિ જેમ જેમ શ્રવણ કરતો ગયો તેમ તેમ તેના અંતરના ઉંડાણુમાંથી લાગતું ગુણ કે દીનગ્રધુરૂપ સ્થિતિ અને તેનું સમગ્ર આચરણ, આજ પર્વત તેણે જોટલાં કાવ્યો લખ્યાં હતાં તે સર્વકરતાં એક અત્યંત અમલકારિક કાવ્યરૂપ હતું. હર્યથી તેનું હૃદય પ્રપુલ્લ પ્રપુલ્લ યવા લાગ્યું, નેત્રમાં હજાર વહેવા લાગ્યાં, અને ભક્તિ તથા પ્રેમથી હિભળતા ભાવથી તે દીનગ્રધુને પૂજ્યત્વયુક્ત દૃષ્ટિથી નિહાળી રહ્યો, અને પોતાના અંતઃકરણને કહેવા લાગ્યો કે આ પૃથ્વી-તલમાં આવો મહર્ષિ, કે અભર્ષિ કે ઇશ્વરનો પરમભક્ત ઇતર કોઈ પણ યથો નથી, એ નહિ અને યનાર નથી. મન ! તું જો. તેનું સ્વરૂપ કેવું રમણીય છે ! તે કેવો મધુર છે ! કેવો આહ્લાદક છે ! કેવો પ્રસાદ છે ! કેવો દિવ્ય છે ! હૃદય ! દર્શન કર. ફરો ફરીને તને આ દર્શન નહિ મળે. તેનું હૃદય કેવું માર્દવયુક્ત છે ! અનુભવપૂર્વક ઉપદેશવચનથી તે ખરેખર વિધાયું છે. મારા હૃદય ! તું તેણે ચા. અરે હૃદય ! તું તેણે ચા. વળી જો ! જો ! તેની મુખમુદ્રા કેવી વિચારશીલ, પ્રૌઢ

અને નિગૂહલાવને દર્શાવી રહી છે ! વળી જો ! તપઃપ્રમા-
વથી આ ઋષિનું મુખમંડલ દેવું વિશ્રામમાન છે ! અહોહો !
દીનબંધુ ! ધન્ય છે, તને અનંતાવધિ ધન્ય છે !

દીનબંધુથી સમરેષામાં, આવી રહેલી પરંતુ સહજ
હૂર, અને તેમ છતાં સ્પષ્ટ સમજાતી, અસ્ત પામતા સૂર્યનાં
સુવર્ણમિષ કિરણોથી વેદિત, એવી ગગનગાજ દિવ્યમૂર્તિ
શોભી રહી હતી. તેના આ સમયનો બૃહદ્ ભાવ જાણે તે
આખા વિશ્વને આશ્વિંગવાને તાપર હોય એમ દર્શાવતો હતો.

અને આ જ ક્ષણે દીનબંધુએ પોતાના બોધમાં ઈશ્વર-
પ્રતિ ઉપકારનિવેદનનો આરંભ કર્યો. તેનું હૃદય હર્ષથી
ગગનગાજુ થઈ ગયું. નેત્રમાંથી ઈશ્વરપ્રતિના પ્રેમાશ્રુ ખરવા
લાગ્યાં, અને તેનાં આંતર ચક્ષુ તેના પોતાનામાં જ તેના
ધ્યેની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ કરાવી દેવાં. વિવિધ ઉપકારનિવેદન
કરી અંતમાં તે દર્શના આવેશને લીધે એટલું જ બોલ્યો
કે પ્રભો ! મારા પ્રિયતમ ! આપના અનંત ઉપકારોનું
ગાન હું કેવી રીતે કરું ! મારું હૃદય આપના ઉપકારના
અવધિને જોતું—

છે, તે અરોધ્ય આવેગના ઉછાળાને લીધે ઉભો થઇ ગયો અને અન્ય વચનોના અભાવે પોતાના અમાપ ભાવને માત્ર પ્રકટ કરતો બોલ્યો.

જીઓ ! જીઓ ! દીનજંધુ પોતે જ જીવંત દિવ્યમૂર્તિસ્વરૂપે આજે આપણી દૃષ્ટિઆગળ ઉભો છે. નિહાળો ! નિહાળો !

આટલું બોલતાં બોલતાં તેને શ્વાસ ભરાઇ આવ્યો. તે જ ક્ષણે સધળા લોકોએ દીનજંધુપ્રતિ જોયું. અને તેઓ આનંદમાં આવી જયધોષની ગગનભેદી ગર્જનાઉપર ગર્જના કરવા લાગ્યા. અને એક સ્વરે કહેવા લાગ્યા કે આ દીનજંધુ નથી, પણ એ જ દિવ્યમૂર્તિ છે—ખરેખર એ જ દિવ્યમૂર્તિ છે. દીનજંધુ હુમ મયો છે, દિવ્યમૂર્તિ જીવંત પુરુષ થઇ છે.

પરંતુ નિરખિમાનસ્વરૂપ દીનજંધુની મોહનમૂર્તિ, પેલા કવિવરના હસ્તને પોતાના હસ્તમાં ગ્રહણ કરતી સર્વના મધ્યમાંથી શાંતપણે પોતાની કુટીરપ્રતિ પગલાં ભરતી આશી ગઇ.

હું આ પુસ્તક જીજ્ઞિમાન પાંચકોના હાથમાં મૂકું છું, અને તેથી દિવ્યમૂર્તિ કોણ, દીનજંધુ કોણ, અને દીનજંધુએ કેવા પ્રકારે પોતાના ધ્યેયનો સાક્ષાત્કાર કર્યો એ ક્રમને પુનઃ સ્પષ્ટ જણાવવાની ક્ષમી જ અમત્ય જોતો નથી.

વિજ્ઞપ્તિ.

જે જે શ્રેયસ્સાધક બાંધુઓ તથા ઇતર સજ્જનો
આ સદ્બ્રંધને પ્રસારવા શ્રમ લે, તેઓ જે જે
પુરુષોને આ બ્રંધ આપે તેમનાં સંપૂર્ણ નામ તથા
સરનામું 'વ્યવસ્થાપક મહાકાલ, વડોદરા' એ
નામઉપર લખી જણાવવા કૃપા કરશે તો અધિક
ઉપકાર થશે, જેથી ભવિષ્યમાં શ્રી વિદ્યવંદસ્મારક-
પ્રવૃત્તિનિમિત્ત જે કાંઈ યોજનાઆદિ થાય તે એ
સર્વ સજ્જનોને વિદિત કરી શકાય.

શ્રીશ્રેયસ્સાધકઅધિકારિવર્ગદ્વારા પ્રસિદ્ધ
થયેલા ગ્રંથો.

મંગલપ્રેરિત સંદેશા

અથવા

દૂરદર્શક તરુનું અદ્ભુત પ્રકાશન.

રચનાર-શ્રીમાન વિશ્વવંદ્ય. (છોટાલાલ જીવનલાલ.)

તમારા ગામની; જાણીતા વાતો સાંભળવા કરતાં પરદેશની નવીન વાતો સાંભળવી તમને જ્યારે વધારે ગમે છે, ત્યારે આ પૃથ્વીલોકકરતાં ખીજા કાષ્ઠ નવીન લોકની વાતો સાંભળવી તમને ગમે એ સ્વાભાવિક જ છે. પણ તમારી તે હિચ્છા ત્યારે જ પૂર્ણ થાય છે કે જ્યારે ઉપરની રસપૂર્ણ વાતને તમે વાંચો છો. કેમકે તે પુસ્તકમાં મંગલલોકના નગરની, પ્રગ્નની, વિદ્યાની, મનુષ્યોની, સાપ્તાહિક પત્રોની, અને એવી અનેક મોટી તથા ઝીણી બાબતોની રસભરી હકીકત જણાવી છે. અને તે પણ કેવળ કલ્પિત નહિ, પણ વિજ્ઞાન (Science) ની શોધોનો અનુભવ જેમાં પ્રમાણભૂત છે, એવી શાસ્ત્રીય વાતો આ પુસ્તકમાં છે. આ પુસ્તક એવી તો અપૂર્વ રીતે લખાયું છે કે તેને વાંચતાં વાચક મંગલલોકનો પોતાના ઘરમાં જોડે અનુભવ કરી શકે એમ છે, તો એથી વિશેષ શું ?

મૂલ્ય. ૧-૧-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૦

ધનવાન્ થવાની અમોઘ કલા.

રચનાર—શ્રીમાન વિદ્યવંધ.

કોઈએ તમને હજાર રૂપિયા આપ્યા હશે અથવા લાખ કે કરોડ રૂપિયા આપ્યા હશે, પણ જો તે ખુટી જાય એવા હશે, તો તેથી તમને કશો જ સંતોષ થવાનો નથી, કેમકે ગમે તેટલું ધન મેળવવા છતાં પણ ખરી અણીને વખતે તમારે ખુટકો પડવાનો જ. પણ ઉપરનો અંથ વાંચ્યા પછી તમને લાગશે કે તમે ગમે ત્યાંથી ગમે તેટલું ધન મેળવી શકો એમ છે. જ્યારે આમ છે, તો પછી ધનને માટે ખીજ પામે માગવાની તમારે શી જરૂર છે ? ધનને આપનાર કારણો જ્યારે તમને આ અથર્માંથી મળી આવે છે, ત્યારે જ તમે સમજી શકો છો કે તમે ધારો તેટલા ધનને નિયમ મેળવી શકો એમ છો. કેમકે ધનને મેળવવાની કળા એ સરળ અને સધળાથી બની શકે એવી છે સ્વતંત્રપણે જોઈએ તેટલું ધન મેળવવું એ જ્યારે તમારા જ હાથમાં છે, તો પછી તેની કળાને આ અંથ વાંચીને સિદ્ધ કરો.

મુદ્રવ. ૧-૦-૦   પોસ્ટેજ. ૦-૧-૦

અધ્યાત્મવલ્લભોપકગ્રંથમાલા.

પ્રથમ અક્ષ.

રચનાર—શ્રીમાન વિશ્વવલ્લભ.

હિયામાં હિંચું બલ જે અધ્યાત્મમક્ષ તે મનુષ્યો કેવી રીતે સુગમ પછે મેળવી શકે એ આ પુસ્તકમાં વર્ણવવામાં આપ્યું છે. તેમાં જે ક્રિયા દર્શાવવામાં આવી છે, તેને આજ ૩૦૦૦ મનુષ્યો નિત્ય આનંદપૂર્વક કરે છે. અને તેટલા ઉપરથી જ તે કેટલી લાભકારક છે એ જણાય તેમ છે.

વિચારવડે શરીર તથા મન બંનેને માંદું કરનાર મનુષ્યોને આ એક જ મ્ત્ર છે કે જે તેમનાં દુઃખ તથા દુર્બળતાને દૂર કરે છે. જેને જ્યાં ત્યાં દુઃખ અને કંઠેશ જણાતા હોય તેની દૃષ્ટિને આ ગ્રંથ એક અદ્ભુત અંજનજેવો છે કે જે તેની દૃષ્ટિના દોષને દૂર કરી જ્યાં ત્યાં સુખ અને આનંદને જણાવી આપે છે. મનુષ્યને પેતાના બળમાં જે ન્યૂનતા જણાય છે, તેને તે દૂર કરે છે, અને તેનામાં સામર્થ્યની નિત્ય વધારે અને વધારે વૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય તેને તે જણાવી આપે છે. તેને વાંચવાનું શરુ કરતાં તમે તમારાં કંઈને ભૂલી જાઓ છો. શબ્દોમાં વિષ્ણુતજેણું સામર્થ્ય રહેલું છે એની ખાતરી કરવી હોય તો એક જ વાર આ ગ્રંથ વાંચો અને તમને તેની ખાતરી થશે.

આ ગ્રંથમાં શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીની સુંદર છબી મૂકવામાં આવી છે.

મૂલ્ય. ૧-૦-૦. પૌરટેજ. ૦-૧-૦.

શ્રી ઉપેન્દ્રગિરામૃત.

પ્રથમ પરિવાહ.

રચનાર—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર લગવાન.

આ ગ્રંથમાના સુંદર પદોઉપર પ્રભ મોહિત થઈ ગઈ છે. કેમકે જે મનુષ્ય તે પદોને માય છે તે સર્વને અત્યંત રસિક લાગે છે, અને તેઓ કોઇ ઉચ્ચ પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા હોય એવો તેમને અનુભવ થાય છે. વાંચનારને જ આવો અનુભવ થાય છે એમ નથી, પણ જે જે તેને શ્રવણ કરે છે તેને પણ તેવો જ અનુભવ થાય છે. આ ગ્રંથની કલમમાં કોઇ એવી મોહિની છે કે જે તેને વાંચે છે તે સર્વ તેની એકે અવાજે સ્તુતિ કરે છે. તેમાં જ્ઞાનનાં, વૈરાગ્યનાં, જોષનાં, ભક્તિનાં, ઈશ્વરાર્થનાનાં અને તે વિના અનેક વિષયોનાં અત્યંત લાલિત્યવાળાં પદોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

મૂલ્ય. ૧-૮-૦; પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

શ્રી સુધાસોતસ્વિની.

દ્વિતીય કલ્પોલ.

રચનાર—શ્રીમાન વિશ્વપંથ.

હિંદુ લેખકની કલમથી કાણુ અમળ્યું છે ? જેવું તેમનું ગદ્ય મનોહર છે, તેના કરતાં પદ્યોની. મનોહરતામાં કંઈ જાડી જ ખૂબી છે. આ પુસ્તકનું એક એક પદ્ય એવું તો અસરકારક છે કે જે ગાળા પછી કેટલાએ દિવસ સુધી તેની ખુમારીથી મનુષ્ય પ્રસન્ન અને હિંમત કલામાં સ્થિત રહે છે. હૃદયને અસર કરનાર પદો ક્યાં છે, એ તો જ્યારે તમે આ વાંચશો ત્યારે જ ખાતરી થશે. આ પુસ્તકની સ્તુતિ માટે કાંઈ વધારે શબ્દોની જરૂર નથી. કેમકે ગમે તેટલા શબ્દો મૂકવા છતાં તેની અલૌકિકતા કહી જાય તેમ નથી. આજે જ તે વાંચો અને સુખના તથા આનંદ અને હિન્નનિના ગંગામાં આજે જ ડોકો.

મૂલ્ય ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

શ્રી મહાકાલ.

(મોટાં ૪૦ પૃષ્ઠાં માસિક.)

આ માસિકમાં શું શું છે ?

તેનામાં અંદર તથા બહાર સુંદરતા છે.

તેને એક વખત હાથમાં લીધા પછી વાંચ્યાવિના પાછું મૂકી દેવું ગમે તેમ નથી.

તેનામાં એવી રીતે જ્ઞાન પ્રકટાવવામાં આવે છે કે જે વાંચનારને હિતમ અસર કર્યા વિના રહે જ નહિ.

તેનામાં નવીન નવીન રીતિથી અનેક સુખની કળાઓ દર્શાવવામાં આવે છે.

તેનામાં શરીરને સુંદારવાની આશ્ચર્યકારક કળા છે.

તેનામાં મનને સર્વોદ્કૃષ્ટ કરવાનું અઘોષિક બળ છે.

તેનામાં ધારેલું ફળ કેમ પ્રકટાવવું-તેનો મત્ર છે.

તેનામાં અધ્યાત્મગતને પામવાની દિવ્ય શક્તિ છે.

તેનામાં જુએ તેવા દુર્ગળ મનુષ્યને હિતસાદ અને જ્ઞાન આપવું બળ છે.

તેનામાં મનુષ્યની અનેક ગુણ શક્તિઓને પ્રકટાવવાનું સામર્થ્ય છે.

તેનામાં વિવિધ રસિક અને બોધક વાર્તાઓ પ્રકટ થાય છે.

તેનામાં મનુષ્યેમાં નિશ્ચયમળ પ્રકટાવવાનું અત્યંત સામર્થ્ય છે.

તેનામાં અત્યંત કરણને નિર્મળ અને ઉજ્જવલ કરવાનું સાધન છે.

કેટલી કેટલી વાતો ગણાવી ? એક જ વખત વાંચો અને પછી તમે ઉપરની દ્રષ્ટીક્રોમાં ખીજ સો વધારા કરશો.

વાપિક મૂલ્ય ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ સાથે.

ઉપરના તમામ પુસ્તકો તેમ જ ટ્રેપરસાધકવર્ગનાં -ખીજ- સમજાનાં પુસ્તકો નીચેના સરનામે લખીને વી.પી.થી મંગાવો

વ્યવસ્થાપક, મહાકાલ, વડોદરા.

